

**T.C.
MUSTAFA KEMAL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANA BİLİM DALI**

**TÜRKİYE'DE SANAYİ, HİZMET VE TARIM
SEKTÖRLERİNDE ÖZELLEŞTİRME
UYGULAMALARININ ETKİLERİ: KARDEMİR, TÜRK
TELEKOM VE EBK ÖRNEKLERİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**Hazırlayan
Ersin MARAŞ**

**Tez Danışmanı
Yrd. Doç. Dr. Yıldız SAĞLAM ÇELİKÖZ**

Hatay-2014

**T.C.
MUSTAFA KEMAL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANA BİLİM DALI**

**TÜRKİYE'DE SANAYİ, HİZMET VE TARIM
SEKTÖRLERİNDE ÖZELLEŞTİRME
UYGULAMALARININ ETKİLERİ: KARDEMİR, TÜRK
TELEKOM VE EBK ÖRNEKLERİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**Hazırlayan
Ersin MARAŞ**

**Tez Danışmanı
Yrd. Doç. Dr. Yıldız SAĞLAM ÇELİKÖZ**

Hatay-2014

ONAY

ERSİN MARAŞ tarafından hazırlanan “**TÜRKİYE’DE SANAYİ, HİZMET VE TARIM SEKTÖRÜNDE ÖZELLEŞTİRME UYGULAMALARININ ETKİLERİ: KARDEMİR, TÜRK TELEKOM VE EBK ÖRNEKLERİ**” adlı bu çalışma jüri tarafından lisansüstü öğretim yönetmeliğinin ilgili maddelerine göre değerlendirilip oybirliği / oyçokluğu ile **İKTİSAT ANA BİLİM DALI’NDA YÜKSEK LİSANS TEZİ** olarak kabul edilmiştir.

TARİH
19.03.2014

Jüri Üyeleri	İmza
Doç. Dr. Ali ACARAVCI (Üye - BAŞKAN)	
Doç. Dr. Veysel EREN (Üye)	
Yrd. Doç. Dr. Yıldız SAĞLAM ÇELİKÖZ (Üye – Tez Danışmanı)	

Ersin MARAŞ tarafından hazırlanan “*Türkiye’de Sanayi, Hizmet ve Tarım Sektöründe Özelleştirme Uygulamalarının Etkileri: Kardemir, Türk Telekom Ve Ebk Örnekleri*” adlı tez çalışmasının yukarıda imzaları bulunana jüri üyelerince kabul edildiğini **onaylarım.**

Doç. Dr. Halil DEMİRER

Enstitü Müdürü

ÖNSÖZ

Birçok ülkenin, ekonomilerinde çözmeye çalıştıkları en temel problem ekonomik büyüme ve kalkınmanın nasıl gerçekleştirileceğidir. Ekonomik büyüme ve kalkınmayı sağlamaksa o ülkedeki sektörlerin katma değer yaratmasıyla mümkündür. Ekonomilerin nasıl kaynakları nasıl verimli ve etkin kullanılacağı konusunda ise ülkelerin içinde bulunduğu siyasi ve ekonomik konjonktüre bağlı olarak tarihsel süreç içerisinde farklı görüşler ortaya atılmıştır. Bu düşünce sistemlerinden liberal iktisat zamanla kurumlarıyla birlikte dünyada hakim düşünce sistemi haline gelmiştir. Bu düşünce sisteminin bir ürünü olarak da 1980 sonrasında dünyada ve Türkiye’de özelleştirme uygulamaları başlamıştır. 1990 sonrasında ise özelleştirme hız kazanmıştır.

Özelleştirmeyle, kamuya ait işletmelerin özel teşebbüse devredilerek kaynak kullanımında etkinliğin sağlanacağı, verimliliğin artacağı, serbest piyasa ekonomisinin ülkelerde gelişmesinin sağlanacağı bunun sanayi, hizmet ve tarım sektörleri üzerinde bir etki doğuracağı düşünülmektedir. Sanayi, hizmet ve tarım sektörlerindeki bu etki olumlu olabileceği gibi, bazen özelleştirmenin bu sektörler üzerinde olumsuz bir etkisi de olabilmektedir. Bu kapsamda özelleştirmenin sanayi, hizmet ve tarım sektörlerine etkisinin araştırılması bu tezin konusunu oluşturmaktadır.

Bu çalışmada yaşadığım zorluklarda bilgi ve tecrübesiyle yol gösteren değerli hocalarıma çok teşekkür ederim. Aynı şekilde bu çalışmayı gerçekleştirirken hep yanımda duran kıymetli aileme sonsuz teşekkür ederim.

Ersin MARAŞ

**TÜRKİYE’DE SANAYİ, HİZMET VE TARIM SEKTÖRLERİNDE
ÖZELLEŞTİRME UYGULAMALARININ ETKİLERİ: KARDEMİR, TÜRK
TELEKOM VE EBK ÖRNEKLERİ**

Ersin MARAŞ

İktisat Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, 2014

Danışman: Yrd. Doç. Dr. Yıldız SAĞLAM ÇELİKÖZ

ÖZET

İnsanoğlu ekonomiyle uğraşmaya başladıktan sonra devletin ekonomideki yeri ve rolü hakkında da sürekli farklı görüşler ortaya atılmıştır. Bu görüşlerden liberal ekonomi genel olarak devletin ekonomiye müdahale etmeyerek, özel teşebbüsü ve bireysel özgürlükleri ön planda tutarak sadece adalet, iç ve dış güvenlik gibi konularla ilgilenmesi gerektiğini savunmaktayken, sosyalist ekonomi özel mülkiyete karşı olup devletin ekonomiye aktif bir biçimde müdahale ettiği planlı bir ekonomi düşüncesinden yana olmaktadır. Karma ekonomilerde ise devlet gerekli gördüğü anlarda aktif para ve maliye politikalarıyla ekonomiye müdahale etmektedir.

1929 yılında yaşanan Büyük Bunalım’ a kadar dünya ekonomisinde liberal iktisat düşüncesi hakimken bu tarihten sonra devletin ekonomide aktif olarak yer aldığı talep yanlı bir ekonomi sistemi geçerli olmuştur. Ancak bu sistemin de 1973 yılında yaşanan petrol kriziyle beraber geçerliliğini yitirmiş olmasıyla tekrar liberal iktisat politikalarına dönüş olmuştur. 1980 yılından itibaren ise liberalleşmenin bir gereği olarak dünyada özelleştirme uygulamalarına gidilmeye başlanmıştır. Berlin Duvarı’nın yıkılması ve Sovyetler Birliği’nin dağılmasıyla son bulan Soğuk Savaş Dönemi’nin ardından Doğu Bloku Ülkeleri batı ekonomilerine entegre olmak ve ülkelerinde serbest piyasa ekonomisine geçmek için özelleştirme uygulamalarına gitmeye başlamaları özelleştirmenin 1990 lı yıllarda yaygınlaşmasını sağlamıştır.

Türkiye’de de dünyadaki gelişmelere paralel olarak özelleştirmeler meydana gelmiştir. 24 Ocak 1980 kararlarıyla birlikte Türkiye’de de liberal iktisat uygulamaları yaygınlaşırken 1984 yılından itibaren çıkarılan kanunlarla birlikte pek çok kuruluş özelleştirilmiştir.

Bu çalışmada, Kardemir, Türk Telekom, Et ve Balık Kurumu'nun özelleştirilmesinin Sanayi, Hizmet ve Tarım Sektörlerine etkileri araştırılmıştır. Sanayi sektöründen Kardemir için 1976-2013 arası dönem, hizmet sektöründen Türk Telekom için 1996-2013 arası dönem ve tarım sektöründen Et ve Balık Kurumu (EBK) için de 1970-2013 arası dönemler yıllık olarak analiz edilmiştir. Kardemir, Türk Telekom ve Et ve Balık Kurumu'nun özelleştirme öncesine ait öz sermaye karlılığı ve aktif karlılığı ile özelleştirme sonrasında ait öz sermaye karlılığı ile aktif karlılığı istatistiksel olarak karşılaştırılmıştır. Sonuçlara göre özelleştirmenin Kardemir, Türk Telekom ve Et ve Balık Kurumu'nun öz sermaye karlılığı ve aktif karlılığı üzerinde olumlu bir etkisine rastlanılamamıştır.

Anahtar Kelimeler: Özelleştirme, Sanayi, Tarım, Hizmetler

**PRIVATIZATION IN TURKEY AND THE EFFECTS OF PRIVATIZATION ON
AGRICULTURE, INDUSTRY AND SERVICE SECTORS, SAMPLES OF
KARDEMİR, TURK TELEKOM AND EBK**

Master's Thesis, Ersin MARAŞ

Economy Department, 2014

Supervisor: Assist. Prof. Dr. Yıldız SAĞLAM ÇELİKÖZ

ABSTRACT

Since the human-begins started dealing with economics, variety of propositions have been continuesly put forward regarding the role that States have played in economics while among these, liberal economics supports States must be involved in such issues as justices, interior and exterior security highlighting private enterprise and indivudual liberties without any intervention in economics. Socialist economics supports a designed economy where States take on active role in economics and its against private enterprise. In mixed economies, States, if necesarry, interfere with economics with their active monotary and fiscal policies.

Until the great Depression in 1929, the idea of liberal economics way common, but an economics system based on demand way prevalent which cold for status to live an active parts in economics. Liberal economy policies were returned with the petrol crisis in 1973 since the system lost its prevalence, from 1980 on, privatization took place in the World as a consequence of liberalization. Following the Cold War Period which ended in the collapse of Berlin Wall and dissolve of Soviet Union, Eastern European Countries made privatization common in 1990's to be integrated with western economies and start free market economies in their countries.

Privatization took place in Turkey in parallel with the developments in the World. While liberal economies were getting common in Turkey with and agreement on 24 January 1980, many instutions were privatizet with the laws in 1984.

In this paper, the effects of the privatization of Kardemir, Turk Telekom, Et ve Balık Kurumu on service and agriculture sectors are observed. The years between 1976 and 2013 for Kardemir from the industry sector, the years between 1996-2013 for Turk Telekom from

the service sector and the years between 1970 and 2013 for Et ve Balık Kurumu from the agriculture sectors are analysed. Equity capital profitability and active profitability of pre-privatization and post-period for Kardemir, Turk Telekom and Et Balık Kurumu are compared statistically. No positive effects are found on equity capital profitability and active profitability of Kardemir, Turk Telekom and Et Balık Kurumu.

Key Words: Privatization, Industry, Agriculture, Services

İÇİNDEKİLER

Sayfa

ÖNSÖZ	i
ÖZET VE ANAHTAR KELİMELER.....	ii
ABSTRACT AND KEYWORDS	iv
TABLolar DİZİNİ.....	xi
ŞEKİLLER DİZİNİ.....	xiii
GRAFİKLER DİZİNİ.....	xiv
KISALTMALAR	xv
EKLER	xvi

GİRİŞ

.....	1
-------	---

BİRİNCİ BÖLÜM

DEVLETİN EKONOMİDEKİ ROLÜ VE ÖZELLEŞTİRME.....3

1.1. Devletin Ekonomideki Rolü ile İlgili Kuramlar.....3

1.1.1.Klasik Doktrin Öncesi Ekonomik Düşünce Sistemi

ve Ekonomide Devletin Yeri ve Önemi

1.1.2.Klasik İktisadi Düşünce Devletin Ekonomideki Yeri ve Önemi.....6

1.1.3. Müdahale Yanlısı Klasik İktisatçılar

ve Devletin Ekonomideki Yeri ve Önemi.....9

1.1.4.Sosyalizmi Savunan Görüşler ve

Devletin Ekonomideki Yeri ve Önemi.....10

1.1.5.Tarihsel Süreç İçerisinde Ekonomi Kuramlarının Pratiği, Ekonomi Sistemleri İçinde Devletin Ekonomideki Yeri ve Önemi.....	12
1.2.Özelleştirme İle İlgili Teorik Kavramlar	21
1.2.1.Özelleştirmenin Tanımı	21
1.2.2.Özelleştirmenin Amaç ve Gerekçeleri	22
1.2.2.1. Ekonomik Amaçlar	22
1.2.2.1.1.Serbest Piyasa Ekonomisine Etkinlik Kazandırmak.....	23
1.2.2.1.2.Sermaye Piyasasını Geliştirmek	23
1.2.2.1.3.Verimliliği Arttırmak	25
1.2.2.1.4.Yabancı Sermaye Girişini Sağlamak	26
1.2.2.1.5.KİT'lerdeki Gizli İşsizliği Ortadan Kaldırmak	27
1.2.2.2.Mali Amaçlar.....	28
1.2.2.2.1.Enflasyonla Mücadele	28
1.2.2.2.2.Devlete Gelir Sağlamak	29
1.2.2.2.3.Denk Bütçenin Sağlanması	30
1.2.2.3.Sosyal ve Siyasi Amaçlar	31
1.2.2.3.1.Servetin Tabana Yayılmasını Sağlamak	31
1.2.2.3.2.Siyasi Felsefeyi Uygulamaya Koymak	31
1.2.2.3.3.Uluslararası Sermaye ve Örgütlerin Baskısı	32
1.3.Özelleştirme Yöntemleri, Türkiye'de ve Dünyada Özelleştirme Uygulamaları	33
1.3.1.Özelleştirme Yöntemleri	33
1.3.1.1.Hisse Senedi Satış Yöntemi	33
1.3.1.2.Blok Satış Yöntemi	35
1.3.1.3.Doğrudan Satış Yöntemi	36
1.3.1.4.Çalışanlara Satış ya da Devir Yöntemi	36
1.3.1.5.Kiralama Yöntemi	37
1.3.1.6.Yönetim Devri Yöntemi	38
1.3.1.7.Ortak Girişim Yöntemi	39
1.3.1.8.İhale Yöntemi	39
1.3.1.9.İmtiyaz Yöntemi	40
1.3.1.10.Yap-İşlet-Devret Yöntemi	40
1.3.2.Türkiye'de Özelleştirme Uygulamaları	42

1.3.3.Dünyada Özelleştirme Uygulamaları	46
1.3.3.1.Doğu Avrupa ve Batı Avrupa Ülkelerinde Özelleştirme	46
1.3.3.2.Kuzey Amerika ve Güney Amerika Ülkelerinde Özelleştirme	50
1.3.4.Özelleştirme İle İlgili Yasal Çerçeve	55
İKİNCİ BÖLÜM	59
TÜRKİYE’DE SANAYİ, HİZMET VE TARIM SEKTÖRLERİNDE	
ÖZELLEŞTİRME	59
2.1.Sanayi Sektöründe Özelleştirme: Kardemir A.Ş.Örneği	59
2.1.1.Demir Çelik Sektörünün Önemi ve Türkiye’deki Gelişimi	59
2.1.2.Kardemir A.Ş.’nin Kuruluşu ve Özelleştirme Öncesi Durumu	60
2.1.3.Kardemir A.Ş.’nin Bölge İçin Arz Ettiği Önem	63
2.1.4.Kardemir A.Ş.’de Özelleştirme Süreci	65
2.1.5.Kardemir A.Ş.’de Özelleştirme Sonrası Pay Dağılımı ve Yönetim Yapısı	67
2.2.Hizmet Sektöründe Özelleştirme: Telekom Örneği	73
2.2.1.Telekomünikasyon Hizmetlerinin Kamu Hizmetleri İçindeki Yeri ve Önemi	73
2.2.2.Türkiye’de Telekomünikasyon Sektörünün Tarihçesi ve Türk Telekom’un KİT’ler İçindeki Yeri	74
2.2.3.Türk Telekom’un Sunduğu Hizmetler	76
2.2.3.1.Telefon Hizmetleri	76
2.2.3.2.Transmisyon Hizmetleri	77
2.2.3.3.Uydu Haberleşmesi	78
2.2.3.4.Uluslararası Fiber Optik Kablo Projeleri	78
2.2.3.5.Kablolu TV	80
2.2.4.Özelleştirme Süreci	80
2.2.5.Türk Telekom’un Özelleştirilmesine İlişkin Görüşler	83
2.3.Tarım Sektöründe Özelleştirme: EBK Örneği	89
2.3.1.Et ve Balık Kurumu (EBK)’nin Kuruluşu ve Kurumun Yapısı	89
2.3.2. EBK’nin Kuruluş Amacı ve Görevleri	89
2.3.3.233 Sayılı KHK’ye Göre EBK’nin Amaçları ve Faaliyetleri	90
2.3.4.EBK’nin Özelleştirme Süreci	90

2.3.5.Kuruluşun Özelleştirme Kapsamına Alınması	91
2.3.6.EBK'nin Özelleştirilmesine İlişkin Görüşler	92
2.4.Özelleştirmenin İstihdam ve İşsizliğe Etkisi	101
2.5.Özelleştirmenin Çalışma Şartlarına Etkisi	103
2.6. Özelleştirmenin Toplu Pazarlık Sistemine Etkisi	104
2.7. Özelleştirmenin Ücretlere Etkisi	105
2.8.Özelleştirmenin Sendikalaşmaya Etkisi	106
2.9. Özelleştirmenin Gelir Dağılımına Etkisi	106
2.10. Özelleştirmenin Sosyal Haklara Etkisi	107
2.11.Özelleştirmenin Kalite ve Verimliliğe Etkisi	109
2.12.Özelleştirmenin Bölgesel Kalkınmaya Etkisi	110
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	111
TÜRKİYE'DE SANAYİ, HİZMET VE TARIM SEKTÖRLERİNDEKİ	
ÖZELLEŞTİRMELERİN ETKİSİNİN ANALİZİ	111
3.1.Verit Seti ve Yöntem.....	111
3.2.Kardemir A.Ş.'nin Hipotez Testleri.....	112
3.2.1.Kardemir A.Ş.'nin Öz Sermaye Karlılığı İçin Hipotez Testi.....	112
3.2.2.Kardemir A.Ş.'nin Aktif Karlılığı İçin Hipotez Testi.....	114
3.3.Türk Telekom'un Hipotez Testleri.....	116
3.3.1.Türk Telekom'un Öz Sermaye Karlılığı İçin Hipotez Testi.....	116
3.3.2.Türk Telekom'un Aktif Karlılığı İçin Hipotez Testi.....	118
3.4.Et ve Balık Kurumu'nun Hipotez Testleri.....	120
3.4.1.Et ve Balık Kurumu'nun Öz Sermaye Karlılığı İçin Hipotez Testi.....	120
3.4.2.Et ve Balık Kurumu'nun Aktif Karlılığı İçin Hipotez Testi.....	122
3.5.Konu ile İlgili Yapılan Diğer Çalışma:	
Konya Şeker Sanayi ve Ticaret A.Ş. Örneği.....	124
SONUÇ	126
KAYNAKÇA	129
EKLER	137
EK 1: Kardemir Öz Sermaye, Aktif ve Net Kar Verileri	137

EK 2: Türk Telekom Öz Sermaye, Aktif ve Net Kar Verileri..... 138

EK 3: Et ve Balık Kurumu Öz Sermaye, Aktif ve Net Kar Verileri139

TABLOLAR DİZİNİ

Sayfa

Tablo 1: 1985-2013 Döneminde Gerçekleştirilen Özelleştirme İşlemlerinin Tutarları	45
Tablo 2: Yıllar İtibariyle Özelleştirme İşlemleri	45
Tablo 3: Özelleştirme Sonrası Hisse Oranı, Hisse Dağılımı (%)	68
Tablo 4: Hisse Sahipleri Tablosu	69
Tablo 5: Kardemir A.Ş.'nin Yıllar İtibariyle Kar Ve Zarar Tablosu	69
Tablo 6: Üretim Birimlerinde Çalışan Sayıları ve Çalışan Başına Üretim Miktarı	71
Tablo 7: Kardemir A.Ş. Reel Fiyatlarla Finansal Göstergeler 1985-2013 (Milyon TL)	72
Tablo 8: 2004-2013 Yılları Toplam Telefon Trafik (Milyar Dakika)	83
Tablo 9: 2000-2013 Yılları Yatırım Tutarı (Milyon Dolar)	84
Tablo 10: 2000-2013 Yılları Personel Sayısı	85
Tablo 11: 1994-2013 Yılları Sabit Hat Abone Sayısı (Milyon)	86
Tablo 12: 1994-2013 Yılları Mobil Hat Abone Sayısı (Milyon)	86
Tablo 13: 2000-2013 Yılları Kar/Zarar Durumu (Milyon)	87
Tablo 14: 1985-2013 Yılları Kırmızı Et ve Süt Üretim Değerleri	96
Tablo 15: 1985-2013 Yılları Büyükbaş, Küçükbaş ve Kümes Hayvanlarının Sayıları	97
Tablo 16: 1994-2013 Yılları Bazı Tarımsal Ürün Fiyatları	98
Tablo 17: 1994-2013 Yılları Koyun ve İnek Sütü Fiyatları	99
Tablo 18: EBK ve SEK'e Ait Süt İşletmelerinin Özelleştirme Öncesi ve Sonrası İşçi Sayıları	99
Tablo 19: Kardemir AŞ'nin Öz Sermaye Karlılığı Hipotez Testi Sonuçları.....	112
Tablo 20: Kardemir AŞ'nin Öz Sermaye Karlılığı	113
Tablo 21: Kardemir AŞ'nin Hipotez Testi Sonuçları.....	114
Tablo 22: Kardemir AŞ.'nin Aktif Karlılığı	115
Tablo 23: Türk Telekom'un Öz Sermaye Karlılığı Hipotez Testi Sonuçları.....	116

Tablo 24: Türk Telekom'un Öz Sermaye Karlılığı	117
Tablo 25: Türk Telekom'un Aktif Karlılığı Hipotez Testi Sonuçları	118
Tablo 26: Türk Telekom'un Aktif Karlılığı	119
Tablo 27: Et ve Balık Kurumu'nun Öz Sermaye Karlılığı Hipotez Testi Sonuçları	120
Tablo 28: Et ve Balık Kurumu'nun Öz Sermaye Karlılığı	121
Tablo 29: Et ve Balık Kurumu'nun Aktif Karlılığı Hipotez Testi Sonuçları	122
Tablo 30: Et ve Balık Kurumu'nun Aktif Karlılığı	123
Tablo 31: Konya Şeker Sanayi ve Ticaret Anonim Şirketi'nde Maliyet Etkinliği	124

ŞEKİLLER DİZİNİ

Şekil 1: Türkiye’de Uçlanan Karasal Fiber Optik Kablo Güzergâhı	79
--	-----------

GRAFİKLER DİZİNİ

Grafik 1: 1985-2013 Dönemi Gerçekleştirilen Özelleştirme İşlemlerinin Tutarlarının Yüzdeleri	41
Grafik 2: Kardemir AŞ'nin Öz Sermaye Karlılığı Değişim Grafiği.....	113
Grafik 3: Kardemir AŞ'nin Aktif Karlılığı Değişim Grafiği.....	115
Grafik 4: Türk Telekom'un Öz Sermaye Karlılığı Değişim Grafiği.....	117
Grafik 5: Türk Telekom'un Aktif Karlılığı Değişim Grafiği.....	119
Grafik 6: EBK'nın Öz Sermaye Karlılığı Değişim Grafiği.....	121
Grafik 7: EBK'nın Aktif Karlılığı Değişim Grafiği.....	123

KISALTMALAR

ÇUŞ : Çok Uluslu Şirketler

KİT: Kamu İktisadi Teşebbüsleri

TÜSİAD : Türk Sanayicileri ve İşadamları Derneği

USAID: United States Agency for International Development: Amerikan Dış Yardım Örgütü

TOBB: Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği

KARDEMİR: Karabük Demir Çelik Fabrikası

KHK: Kanun Hükmünde Kararname

DÇİ: Demir Çelik İşletmeleri

Ö.İ.B. : Özelleştirme İdaresi Başkanlığı

T.D.Ç.İ. : Türkiye Demir Çelik İşletmeleri

İ.M.K.B. : İstanbul Menkul Kıymetler Borsası

ISDN : Integrated Services Digital Network: Tümleşik Hizmetler Sayısal Şebekesi

INTELSAT : Uydular Aracılığı ile Haberleşme Uluslararası Teşkilatı

EUTELSAT : Uydular Aracılığı ile Haberleşme Avrupa Teşkilatı

INMARSAT : Uydular Aracılığı ile Mobil Haberleşme Uluslararası Teşkilatı

TÜRKSAT : Milli Haberleşme Uydular Sistemi

KAFOS : Karadeniz Fiber Optik Kablo Sistemi

TBL : Trans Balkan Link

ITUR : İtalya-Türkiye-Ukrayna-Rusya Denizaltı Fiber Optik Kablo Sistemi

EMOS-1 : Doğu Akdeniz Fiber Optik Kablo Sistemi

SEA-ME-W2 : Güneydoğu Asya-Orta Doğu-Batı Avrupa 2 Fiber Optik Kablo Sistemi

SEA-MEWE3 : Güneydoğu Asya-Orta Doğu-Batı Avrupa 3 Fiber Optik Kablo Sistemi

TURMEOS-1 : Türkiye-Marmara Ege Optik Sistemi-1

TURCYOS-1 : Türkiye-Kuzey Kıbrıs Fiber Optik Kablo Sistemi

TT : Türk Telekom

TSE : Türk Standartları Enstitüsü

TİSK : Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu

EKLER DİZİNİ

EK 1: Kardemir Öz Sermaye, Aktif ve Net Kar Verileri	137
EK 2: Türk Telekom Öz Sermaye, Aktif ve Net Kar Verileri	138
EK 3: Et ve Balık Kurumu Öz Sermaye, Aktif ve Net Kar Verileri	139

GİRİŞ

Devletin ekonomideki faaliyetlerinin çeşitliliği ve büyüklüğü, iktisat tarihinde sürekli tartışma konusu olmuştur. Klasik iktisatçılar, devletin ekonomiye müdahale etmemesi gerektiğini, ekonomideki yer alan emek, para ve mal piyasalarının fiyat ve ücretler esnek olduğu için kendiliğinden dengeye geleceğini ve ekonomiyi düzenleyen bir “görünmez el” in varlığını iddia etmişlerdir. Klasik iktisatçılar, devletin ekonomiye müdahalesinin ekonomik değişkenler üzerinde reel bir değişiklik yapmayacağını, devletin uyguladığı para ve maliye politikaları gibi ekonomi politikalarının piyasaları dengeye getirmeyeceğini öne sürmüşlerdir. Bu dönemde ekonomideki talep göz ardı edilerek her arzın kendi talebini yaratacağı düşüncesinden hareketle üretime devam edilmiştir. Ancak bu durum 1929 yılında yaşanan ekonomik bunalımla sonuçlanmıştır. Krizden çıkış yolu olarak John Maynard Keynes devletin talebi arttıran politikalar uygulaması gerektiğini ileri sürmüştür. Bu dönemde devletin ekonomiye maliye ve para politikalarıyla aktif bir biçimde müdahale ettiği görülmüştür. Fakat 1950-1970 arasında yaşanan ekonomik durgunluk devletin tekrar ekonomiye müdahalesinin sorgulanmasına yol açmıştır. Özellikle 1973'te yaşanan petrol kriziyle birlikte ekonomide görülen yüksek enflasyon ve işsizlik oranları beraberinde bir ekonomik durgunluk meydana getirmiş, John Maynard Keynes'in öne sürdüğü politikaların geçerliliğini kaybetmesine yol açmıştır.

1980'li yıllar dünya ekonomisinde liberal ekonomi politikalarının hâkim olduğu yıllar olmuştur. Bu yıllarda küresel sermaye hareketlerinin önündeki sınırlamaların kaldırılması, özel sektöre teşviklerin verilmesi, devletin iktisadi yardımlardan çekilmesi ve özelleştirmeler yolu ile devletin faaliyet alanlarını daraltan uygulamalar ortaya çıkmıştır. Burada amaç devletin ekonomiye müdahalesini en aza indirerek serbest piyasa ekonomisini etkin kılmaktır. Ekonomideki liberalleşmeye bağlı olarak İngiltere'de Thatcher, A.B.D.'de Reagan yönetimi ile kamu iktisadi teşebbüslerinin özelleştirilmesi gündeme gelmiştir. 1980'li yıllar Türkiye'de de önemli yapısal dönüşümlerin yaşandığı yıllar olmuştur. Bu dönemde dışa kapalı, ithal ikameci sanayileşme ve büyüme politikası ihracata dayalı, dışa açık bir sanayileşme ve büyüme politikasına dönüşmüştür. 24 Ocak Kararları ile Kamunun ekonomideki payı

azaltılarak özel kesimin öne çıkarılması gündeme gelmiştir. Buna bağlı olarak özellikle 1983 yılından sonra özelleştirme uygulamaları başlamıştır.

1990'lı yıllarda özelleştirme uygulamaları yaygınlaşmaya başlamıştır. Özellikle İkinci Dünya Savaşı'nın bitmesiyle ülkeler arasında başlayan Soğuk Savaş, Almanya'da Berlin Duvarı'nın yıkılması ve onu takip eden süreçte Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla sona ermiştir. Soğuk Savaş'ın bitmesine kadar olan süreçte Sovyetler Birliği'nin Doğu Avrupa ülkeleri üzerinde uyguladığı politikalar sonucu bu ülkelerde komünist rejimin egemen olmasını sağlamıştır. Ancak Soğuk Savaş'ın bitmesiyle birlikte Doğu Avrupa ülkeleri Batıyla bütünleşmek için ekonomilerinde yapısal bir dönüşüm gerçekleştirmek ve serbest piyasa ekonomisine geçmek istemişlerdir. Bundan dolayı Çek Cumhuriyeti, Macaristan, Polonya, Ukrayna gibi ülkeler özelleştirmeleri serbest piyasa ekonomisini etkin kılmak için bir araç olarak kullanmışlardır.

Bu çalışmada özelleştirilen kurumlardan KARDEMİR, Türk Telekom ve Et ve Balık kurumunun özelleştirme öncesi ve sonrasındaki verileri kullanılarak özelleştirmenin sanayi, hizmet ve tarım sektörlerine etkisinin araştırılması amaçlanmaktadır.

Bu çalışma üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde devletin ekonomideki rolü ve özelleştirme ele alınmıştır. Bu bölümde tarihsel süreç içerisinde ortaya çıkan ekonomi kuramları, devletin ekonomideki yeri ve önemi incelenmiş, özelleştirme ile ilgili kavramlar, özelleştirmenin amaçları, Türkiye'de ve dünyada özelleştirme uygulamaları ve özelleştirme ile ilgili çıkarılan yasalar hakkında bilgiler verilmiştir. İkinci bölümde sanayi sektöründen Kardemir, hizmet sektöründen Türk Telekom ve tarım sektöründen Et ve Balık Kurumu incelenmiş, bu kurumların özelleştirme öncesi durumları ve özelleştirme süreci ele alınmış, özelleştirmenin genel etkileri incelenmiştir. Üçüncü bölümde ise Kardemir, Türk Telekom ve Et ve Balık Kurumu'nun özelleştirme öncesi ve özelleştirme sonrası öz sermaye karlılığı ve aktif karlılığı incelenerek özelleştirmenin sanayi, hizmet ve tarım sektörlerindeki etkisi analiz edilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

DEVLETİN EKONOMİDEKİ ROLÜ VE ÖZELLEŞTİRME

1.1. Devletin Ekonomideki Rolü İle İlgili Kuramlar

Dünyada paranın icadından, ekonomi biliminin ayrı bir disiplin olarak kabul edildiği zamana ve hatta günümüze kadar iktisat ya da diğer beşeri konularla ilgilenen bilim adamları ekonomik faaliyet biçimlerini çeşitli ekonomi sistemleriyle isimlendirerek bir tanımlama yapmışlardır. Ekonomik sistemle ilgili olan bu tanımlamalar o toplumdaki ekonomik faaliyetlerin ne olduğu ve nasıl olması gerektiği ile ilgili olup, her ekonomik düşünce sisteminde az ya da çok devlet kurumuyla ilgili görüşleri de beyan etmiştir. İktisadi düşünce sistemlerinin tarihsel gelişimine baktığımızda devletin ekonomik faaliyetlere doğrudan ya da dolaylı olarak müdahale etmesi gerektiğini belirten pek çok kuram vardır. Burada bu teorilerden ekonomi bilimi içerisinde diğerlerine göre farklılık gösteren ve kendisinden sonra gelen iktisatçılar tarafından bir iktisadi ekol oluşturan birkaçına değinilecektir. Ayrıca bu teorilerdeki devlet ile ekonomik yapı ve kurumlar arasındaki bağlantıya dikkat çekilecektir.

1.1.1. Klasik Doktrin Öncesi Ekonomik Düşünce Sistemi ve Ekonomide Devletin Yeri ve Önemi

Tarihsel gelişim sürecinde devletin ekonomik yaşamdaki yeri ve rolü incelendiğinde, Eflatun ve Aristo gibi düşünürlerin ve daha sonra Roma ve Ortaçağ iktisadi düşünürlerinin devlete ekonomik yaşamda önemli yer verdikleri görülmektedir. Ortaçağ ile modern ekonomi biliminin doğması arasındaki süreçte, yani 1450-1750 yılları arasında yer alan ve iktisadi doktrin tarihinde Merkantilizm olarak adlandırılan dönemde de devletin ekonomide öncülüğünü savunan görüş devam etmiştir. Fransa'da Jean Bodin ve J.B. Colbet, İngiltere'de Thomas Mun ve Oliver Cromwell gibi iktisatçıların öncülüğünü yaptığı merkantilist doktrine göre devletin ekonomik yaşantıya müdahalesi gerekli ve faydalıdır. Devlet dış ticarete sınırlamalar getirerek ve sanayii teşvik ederek ekonomik yaşama müdahale etmelidir. Merkantilizm

ile esas olarak himayeci, merkeziyetçi ve milliyetçi devlet rejimlerinin güçlenmesi istenmiştir. Bu hedefe yönelik bir ekonomi politikasının uygulamasının da ancak devlet tarafından gerçekleştirilebileceği görüşü hâkimdir (Kazgan, 1989: 31-33, Talas, 1989: 25-26).

Merkantilizmin esası devlet idaresine dayanır ve ekonomi politikası, hem ekonominin hem de devletin birlikte büyümesini ve güçlenmesini sağlayacak temel bir araç olarak görülmüştür. Bu dönemde güçlü olmanın kriterlerinden bir tanesi de hazinenin büyümesi idi ve bunun için de dış ticaret dengesinin pozitif olması, yani ithalattan çok ihracat yapılması gerektiği için hükümdar ile tacirler arasında bir çıkar birliği olmuştur (Savaş, 1997: 138).

Merkantilist doktrin üç temel faktöre dayalı olarak açıklanabilir: Bunlardan birincisi; milli ve güçlü devlet ilkesidir. İkincisi kazanç tutkusu ve kıymetli madenlere sahip olma tutkusudur. Üçüncüsü ise dış ticaretin gerekliliğidir. Ancak bu üç ilke birbirinden bağımsız değil, tam aksine birbirine bağlı olarak dikkate alınması gereken ilkelerdir. Bunun için kuvvetli bir ordu ve donanmaya güçlü ve büyük bir ticaret filosuna da ihtiyaç vardı. Bunu başarabilen ülkeler daha çok koloniye sahip olabilecek, deniz ticaret yollarını ellerinde tutabilecek ve rakiplerine karşı üstünlük sağlayabileceklerdir (Tekeoğlu, 1993: 15).

Merkantilizm denildiğinde akla tek bir uygulama gelmemelidir. Çünkü merkantilizm uygulamaları tarihsel süreç içerisinde ülkeden ülkeye farklılık göstermiştir. Yani bir ülkenin merkantilizm uygulaması ile aynı coğrafi sınırlar içinde bulunan ülkelerin merkantilizm uygulaması karşılaştırıldığında çeşitli ayrımlar söz konusudur. Bu nedenle literatüre Alman, Fransız, İngiliz merkantilizmi olarak giren ve ülkelerin o dönemlerdeki ekonomi anlayışlarını yansıtan durumlar söz konusudur. Fransız merkantilizmi dönemin maliye bakanı Jean Baptise Colbert'ten dolayı Colbertism olarak adlandırılırken, Alman merkantilizmi Kameralizm olarak adlandırılmıştır. Fransız merkantilizminde İngiliz merkantilizminden farklı olarak ekonomiye yapılan devlet müdahalesi daha kurumsal bir yapıda olup, sürekli bir müdahale söz konusudur. Bu nedenle merkantilizm literatürde, uygulandığı ülkelerin o dönemdeki anlayışlarını yansıtacak şekilde Alman merkantilizmi, Fransız merkantilizmi ve İngiliz merkantilizmi olarak ayrılmaktadır. Alman merkantilistler (Kameralistler) İngiliz ve Fransızlar gibi devletin ekonomiye geniş bir şekilde

müdahale etmesini, gümrük tarifelerinin ve vergilerin yoğun biçimde kullanılmasını, altın ve gümüşün yurt içinde geniş oranda biriktirilmesi suretiyle ulusal zenginliğin artırılmasını istemişlerdir. Ancak Merkantilistlerin temel konusu dış ticaret olduğu halde, Alman merkantalistleri olarak bilinen bir iki istisna dışında dış ekonomik ilişkiler, ticaret ve ödemeler dengesi gibi sorunlarla çok az ilgilenmişler, ağırlığı yurt içi tarım ve sanayi faaliyetlerine vermişlerdir (Savaş, 1997:163-164).

Birkaç noktada merkantilizmden ayrılan bir düşünce sistemi de Fیزیokrasidir. Fیزیokrasinin en ünlü temsilcisi ve kurucusu François Quesnay'dır (1694-1774). Fیزیokrasi merkantilizmin aksine Fransa'da gelişmiş bir düşünce sistemidir. O dönemde Colbertizmin beklenen etkiyi meydana getirememesi sonucunda Fransa'da huzursuzluklar ortaya çıkmış ve bunu aşabilmek için fیزیokrasi geliştirilmiştir. Fیزیokratlar fen bilimlerinde olduğu gibi sosyal olaylarda da bir nedensellik ilişkisi ve düzenlilik ilkesi bulmak amacı ile yola çıkmışlardır. Bu dönemde iktisatla felsefe arasında bir bağlantı kurulmuş ve iktisat "Moral Felsefe"nin bir alt dalı olarak kabul edilmiştir. Fیزیokrat Felsefenin babası John Locke'dur. Locke'un "rasyonalizm" ve "doğal düzen"e verdiği önemi Fیزیokratlar da benimsemiştir (Savaş, 1997:226-228).

Fیزیokratlar olarak tanımlanan iktisatçıların ekonomiye bakış şekilleri merkantalistlerin görüşlerinden biraz daha farklıdır. Çünkü merkantilizm sürekli bir müdahaleden bahsederken Fیزیokrasi anlayışına göre istenilen şey ekonomiye devletin müdahalesinin olmaması, zaten mevcut düzenin işlemeye devam ettiği bir doğal düzen vardır. Bu doğal düzeni yönlendirecek ya da buna karşıcak bir devlet otoritesine ihtiyaç da yoktur. Fیزیokrasi merkantilist düşüncenin aksine serbestiden yana bir iktisadi görüştür ve tarımsal üreticiyi ön plana çıkarmıştır. Bu daha çok o günün şartlarında Fransa'nın bir tarım ülkesi olması ve tarım üzerindeki ağır vergiler ve tarımsal üretimin giderek azaltılmasından kaynaklanmıştır. Tarımsal alanda devlet müdahaleleri o derece yoğundu ki serbestiyi savunan fیزیokrat düşünce kendisine kolayca taban bulabilmiştir. Hatta bazı düşünürler Fیزیokrasinin Fransız devriminin hazırlayıcısı olduğunu savunmuşlardır. Sanayiinin yararını kısmen kabul eden fیزیokratlar merkantilistlerin aksine ticarete aynı gözle bakmazlar ve ticaretin gelişmesinden yana değildirlir. Çünkü ticaret mala karşı mal verilerek yapılan bir faaliyet olduğu için, bir değer oluşturmaz (Tekeoğlu,1993: 41-42).

Bu açıdan merkantilistlerle fizyokratlar arasındaki fark çarpıcıdır. Merkantilistler hem ulusal hem de uluslararası ticaretin ulusal zenginliği artıran tek uğraş olduğunu kabul etmiştir (Savaş, 1997:233).

İktisadi düşünce tarihinde modern anlamda ilk olarak da tanımlanan fizyokratlar, devlete ekonomide büyük yer veren önemli akımlara karşı olmuşlardır. Liberal iktisadın da öncülüğünü yapmış olan fizyokratlar “doğal düzen” anlayışına dayanan bir iktisadi mekanizmanın varlığının toplum için yeterli olduğunu ve hiçbir müdahale ve otoriteye ihtiyaç olmadığını savunmuşlardır. Temel savunuculuğunu Dr. Quesnay ve Turgot’un yapmış olduğu fizyokratlar döneminde “bırakınız yapsınlar, bırakınız geçsinler” yaklaşımı ile devletin üretim ve ticari faaliyetlere müdahalesi kısıtlanmıştır. Devletin yol, köprü, kanal yapmak gibi önemli bayındırlık işlemleri dışında hiçbir ekonomik faaliyete karışmayarak sadece insan canını, malını ve hürriyetini güvence altına alması istenmiştir (Zeytinoglu, 1981: 35).

1.1.2. Klasik İktisadi Düşüncede Devletin Ekonomideki Yeri ve Önemi

Modern iktisat bilimine dayanak oluşturan klasik iktisat teorisi arz yanlı bir teoridir. Klasik iktisat düşüncesi kendisinden önceki teorilerin aksine bireyin yanında bireysel girişimciliğe de önem vermiş ve bundan dolayı bireyin faaliyetlerini sınırlayıcı olarak gördüğü devlete çok az görev yüklemiştir. Devlet müdahalesine karşı olduğundan girişimci gücü kuracak olan piyasaya herhangi bir müdahaleye müsaade etmemiştir ve devletin görevlerinin çok sınırlı bir şekilde olması gerektiğini belirtmişlerdir. Klasiklerin devlete yükledikleri görev “jandarma devlet” görevidir. Yani devlet hiçbir surette piyasada oyuncu olarak yer almamalı, sadece ülkenin içerden ya da dışardan gelebilecek tehlikelere karşı güvenlik ihtiyacını sağlamalıdır. Yani zorunlu bir fena olarak gördükleri devlet; güvenlik, savunma, adalet ve diplomasi görevlerini yerine getirecek ve hiçbir suretle piyasaya müdahale etmeyecektir. Devlet sınırlı bir alanda mal ve hizmet üreteceği için de harcamaları bu çerçevede sınırlı kalacak ve bu harcamaların finansmanında özel kişi ve özel kuruluşlardan az miktarda vergi alacaktır.

Klasik iktisatçılar çağın özgürlükçü düşüncelerinden de faydalanarak yeni bir ekonomik düzen önerisini sistematik bir anlayışla kurma çabasına girişen kişiler olmuşlardır. Bunun için de başlangıç olarak ve Fizyokrasiden farklı olarak fert temeline dayalı bir ekonomik sistem önerisinde bulunmuşlardır. İktisadi faaliyetlerin açıklayıcı unsurunu kişinin davranışlarına bağlayarak ferdin ve dolayısıyla emeğin, iktisadi faaliyetlerin merkezinde yer aldığı iktisadi analizlere girmişlerdir (Tekeoğlu, 1993: 60).

Klasik iktisat, iktisat politikası aracı olarak sadece para politikasına önem vermiştir. Ekonomik istikrarsızlık ortaya çıktığında mali politikalar yerine para politikaları (banka rezervlerinin azaltılması, açık piyasa işlemleri gibi) tercih edilmelidir. Çünkü mali araçlar aslında para politikasının bir aracıdır. Mesela devlet harcamalarının artırılması aynı zamanda para arzının artırılması demektir. Onlara göre tam rekabet, ücret esnekliği ve faiz esnekliği varsayımları gerçekleştiği takdirde ekonomi daima ve kendiliğinden tam istihdama ulaşacak, üretilen her mal satılacak, stok artışı ve üretim yetersizliği gibi dengesizliklerle karşılaşmayacak ve dolayısıyla fiyatlar genel seviyesi hem enflasyonist hem de deflasyonist baskılara yol açmadan istikrarını koruyacaktır. Klasiklerin deyimiyle “piyasanın görünmeyen eli, ekonomiyi istenen yönde geliştirmeye yeterli olacaktır” (Savaş, 1986: 34-35).

İktisat Biliminin ve Klasik iktisadın kurucusu olarak kabul edilen Adam Smith görünmeyen el ile ilgili olarak "Ulusların Zenginliği" adlı kitabında şunları söylemiştir : “Her fert kapitalini elinden geldiği kadar yurt içi sanayiye desteklemek için ve bu sayede mümkün olan en yüksek kıymeti üretmek için kullanacağından, herkes zorunlu olarak toplumun yıllık gelirini yapabildiği ölçüde en yüksek seviyeye ulaştırmak için çalışır. Fert genellikle aslında ne toplumsal çıkarı teşvik etmeye niyetlenir ne de onu ne kadar teşvik ettiğini bilir. Yurt içi sanayiye yabancı sanayiye karşı desteklemeyi tercih etmekle fert sadece kendi güvenliğini gözetir ve kazancını düşünür ve fert bu durumda, diğer durumlarda olduğu gibi, bir görünmeyen el tarafından tasarıları içinde yer almayan bir amacı teşvik etmiş olur.”

A. Smith 1776 yılında yazmış olduğu “ULUSLARIN ZENGİNLİĞİ” adlı eserinde iktisadi insan düşüncesini ortaya atmıştır. Bu düşünceye göre insan ekonomik bir varlıktır ve insanlar kendi kişisel çıkarları ile hareket ederken genel menfaate de yardımcı olurlar. Bu anlamda herkes kendi çıkarı ve dolayısıyla toplumun gelişmesine

hizmet ettiği için böyle bir düzende devletin herhangi bir müdahalesi yersizdir. Ancak devlete bu düzen içinde şu görevler verilebilir (Talas, 1990: 59):

1. Diğer devletlerin saldırı ve kuşatmalarından korunmak için ordu kurulmalıdır

2. Toplumda bireylerin birbirlerine karşı haklarını korumak için adalet mekanizması kurulmalıdır

3. Bireylerin genel menfaati sağlayamadıkları konulara müdahale etmelidir. Bunlar eğitim olanaklarının sağlanması, din hizmetlerinin sunulması, yol, köprü, baraj ve kanalların açılması gibi bayındırlık hizmetlerinin yapılması, diğer bir deyişle altyapı yatırımlarının gerçekleştirilmesidir

4. Ülkenin geleceği için diğer devletlerin rekabetine karşı önlem almalıdır

5. İthal edilecek mallarla, yerli sanayideki vergiye tabi mallar arasında dengeyi ve adaleti sağlamak için gümrük vergileri koyabilmelidir

6. Uluslararası ticaret yapan bazı şirketlere bu konuda tekel hakkı vermelidir

7. Bazı durumlarda faiz oranlarını kontrol edebilmeli, bütünüyle serbest bırakmamalıdır.

A. Smith devleti ekonomik yaşantının dışında tutmak istemesinin gerekçesini, devletin başkalarının parasını kullanırken müsrif davranmasına bağlamaktadır. A. Smith'e göre, üretim faaliyetlerinde arz ve talep şartlarına bağlı olunmaması ve devlete ait ekonomik birimlerin ekonomik faaliyetlerin sonuçlarından doğrudan etkilenmemesi kamu yöneticilerinin israftan kaçınma eğilimlerini zayıflatmaktadır. Böylece kamu kesiminde kaynak kullanımı etkin olmamakta ve toplumsal zarara yol açmaktadır (Alper, 1994: 10).

A. Smith Ulusların Zenginliği eserinde yer alan ve devlet harcamalarıyla ilgili olan “Hükümdarın (Hükümetin) veya Ulusun Harcamaları Hakkında” adlı bölümünde hükümetin temel görevlerini de ele almıştır. Ona göre hükümetin üç temel görevi vardır: Hükümetin ilk görevi toplumu diğer bağımsız toplumların saldırı ve istilasından korumak olup, bu görev sadece askeri bir güç ile yerine getirilebilir. Hükümetin ikinci görevi mümkün olduğunca toplumun her üyesini başka üyelere gelecek adaletsizlik ve baskıya karşı korumak veya tam bir adalet sistemini kurmak

olup, toplumun ayrı dönemlerinde son derece farklı iki harcamayı gerektirir. Hükümetin ve toplumun üçüncü ve son görevi, herhangi bir ferdin veya az sayıda kişinin yaptıkları masrafı karşılayamayacağı için kurmayı ve işletmeyi düşünmeyecekleri fakat toplum açısından son derece yararlı olacak bazı kurumları kurmak işletmek ve bayındırlık hizmetlerini sağlamaktır.

1.1.3 Müdahale Yanlısı Klasik İktisatçılar ve Devletin Ekonomideki Yeri ve Önemi

Klasik öğretide içinde yer almakla beraber büyük ölçüde ülkelerinin çıkarları için özellikle dış ticaretle devlet müdahalesi taraftarı olan ve klasik iktisatçılar içinde “Milli Ekonomi Açısından Müdahaleci” olarak adlandırılan iktisatçılar vardır.

J.Stuart Mill; A.Smith'in "Ulusların Zenginliği" ve D. Ricardo'nun "Karşılaştırmalı Üstünlükler" kuramlarından hareketle klasik ekonominin gelişmesine katkı sağlamıştır. Ancak daha sonra A. Comte, Sismondi ve Saint Simon'un etkisinde kalarak liberalizmden müdahaleciliğe kaymıştır.

J.Stuart Mill'e göre bazı durumlarda korumacılık politikası gerekli olmaktadır. Örneğin, yeni kurulmuş ve sanayisi henüz gelişmemiş bir devletin yeni kurulmuş bir endüstriyi dış rekabet ve söz konusu güçlü diğer firmalar karşısında güçlenebilmesi için korunması gerekir. Bu politika, endüstri gücünü hissettirmeye başladığı ve yabancı firmalarla rekabet edebilecek duruma gelinceye kadar devam etmelidir. Burada J.Stuart Mill'in sürekli bir korumacılık taraftarı olmasa da, korumacılığı bazı dönemler için kabul ettiği söylenebilir (Turanlı, 1998: 126).

J.Stuart Mill'in sanayisi gelişmemiş ülkeleri, sanayisi gelişmiş ülkeler karşısında korumayı amaçlayan devlet müdahalesi görüşü, liberal ekonomiyi savunan bazı iktisatçılar tarafından da benimsenmiştir. Bu benimseyiş, bu iktisatçıların özellikle kendi ülkelerini İngiltere'nin gelişmiş sanayisi karşısında koruma isteği olarak belirlemiştir. Bu iktisatçılardan başlıcaları ABD'de Henry Carey, Almanya'da Frederic List'tir. Ülkesi ABD içinde sınırsız serbest piyasa taraftarı olan Henry Carey, dış ticaretle sürekli olarak koruma politikasını savunmuştur (Kazgan, 1989: 210).

Bunda en önemli etken yaşamış olduğu 19.yüzyıl başlarında henüz sanayisi gelişmemiş olan ABD'nin, İngiltere'nin gelişmiş sanayisi karşısında korunarak gelişme sürecini tamamlamasıdır. Gerçekten de 1836-1838 yıllarında serbest dış ticaret denemesiyle depresyona giren ABD ekonomisi 1924'te gümrüklerin korunmasıyla tekrar canlanmış, gelir ve istihdam düzeyi yükselmiştir. Henry Corey'in ABD ekonomisinin, İngiltere ekonomisinden korunması amacıyla dış ticarete devlet müdahalesini gerekli gördüğü dönemlerde, Almanya'da F.List'e benzer nedenlerle ülkesinin dış ticarete korunması gerektiğini savunmuştur. Corey gibi List de devlet müdahalesinin sadece dış ticarete olması gerektiğini ve ülkenin içinde serbest piyasa şartlarının geçerli olması gerektiğini ileri sürmüştür. Dış ticarete bu müdahalenin Alman sanayisinin gelişme sürecini tamamlayarak İngiltere gibi sanayileşmiş ülkelerle rekabet edebilecek düzeye erişene kadar devam etmesi ve sonra müdahalenin kaldırılması gerektiğini savunmuştur (Özgüven, 1984: 27).

1.1.4. Sosyalizmi Savunan Görüşler Ve Devletin Ekonomideki Yeri Ve Önemi

Düşünce alanında liberalizme karşı ilk tepki Sismondi' den gelmiştir. Başlangıçta klasik okula bağlı olan Sismondi İngiltere'de yapmış olduğu geziler sırasında sefalet ve iktisadi krizlerin etkisinde kalarak liberal düşüncenin oluşturduğu kapitalist düzen içinde toplumun mutlu olamayacağını ve emeğin sermaye sahibi tarafından sömürüldüğünü ortaya koymuştur. Devletin bir parça etkinliğinin uygulamada sayısız sorunları çözeceğine inanan Sismondi sömürünün önlenmesi için devletin ekonomiye müdahale gereğini savunmuştur (Koray-Topçuoğlu, 1987: 11).

Liberal ekonomiye eleştiri getiren diğer bir düşünür de Saint Simon'dur. Saint Simon, sermayeyi özel mülkiyetin ayrıcalıklarının en kötüsü olarak kabul etmektedir. Bu anlamda, sermayenin küçük bir azınlığın elinde toplanması halinde işçinin, emeğin gelirini sermaye sahipleri ile paylaşmak zorunda kalacağını ileri sürmüştür ve bunun da sömürü olduğunu iddia etmiştir ve taraftarlarına göre, toplumsal menfaatler mülkiyeti en becerikli kullanabilecek ellere bırakılmalıdır. Tüm üretim araçlarının sahibi

olduğundan onları genel menfaatler doğrultusunda en iyi biçimde kullanabilecek birim devlet olduğundan devlet bütün servetlerin mirasçısı olmalı.

Böylece toplumsal mülkiyet sağlanmış olacak ve böyle bir toplumsal mülkiyet düzeninde herkese fırsat eşitliği ve daha iyi çalışma olanakları sağlanmış olabilecektir. Marx öncesi sosyalistler içerisinde yer alan Saint Simon dışındaki diğer düşünürler de liberalizme önemli eleştiriler getirmişler ancak, devletin ekonomi içinde yerini tam olarak tanımlamamışlardır. Bu düşünürlerden C. Fourier, serbest rekabeti eleştirmiş ve toplum için yararlı görmemiştir. Bu nedenle, özel mülkiyetten toplum mülkiyetine geçilmesini önermiştir. Fourier'e göre işçileri, karar ve yönetime katarak kapitalizmi ortadan kaldırmak mümkün olacaktır. Fourier devleti ise işçilerin çalışma hakkını sağlamakla görevli görmektedir. Marx öncesi sosyalistlerden ve İngiliz sosyalizminin babası sayılan R.Owen ise, diğer sosyalistler gibi mülkiyet hakkını kaldırıp üretim araçlarının devlete ve topluma mal edilmesini savunmamıştır. Bir yandan devletin faaliyeti ve müdahalesi üzerinde dururken, öte yandan da doğrudan işçileri yeni sermaye yaratmaya teşvik etmiş ve işçilerin kooperatifleşme yoluyla sermaye sahibi olabileceklerine inanmıştır (Talas, 1990: 84).

Marx ve Engels, devleti doğal olmayan, toplumun çözmeye yetersiz kaldığı çatışmalara düştüğünde ortaya çıkan bir kurum olarak nitelendirmemişlerdir. Devletin sınıf çatışması doğurduğu için sınıfsız toplumda kendiliğinden ortadan kalkacağına inanmışlardır (Talas,1990,84).

Marx'a göre devlet "burjuvazinin yönetim kurulu" dur ve bir sınıfın diğerini baskı altında tutmasını sağlayan bir araçtan başka bir şey değildir (Engels'den aktaran Ünal, 1993: 97). Marx devletin kamu borçlanması, modern vergi ve himaye yöntemlerini sistematik bir bütün haline getirerek sermaye birikiminin sağlanmasına neden olduğunu savunmuştur. Bu düşünceye göre feodal üretim tarzının modern üretim tarzına dönüşümünü yapay bir biçimde hızlandırmak için devlet gücü kullanılmıştır. Devlet bunu yaparken geniş halk kitleleri üzerinde baskı yapmış, böylece zorla halktan topladığı paraları, sermaye sahiplerine ucuz kredi olarak vermiştir. Bu nedenle halkın büyük bir kısmı mülksüzleştirilerek yoksullaştırılırken, az sayıda sermayedar zenginleşmiştir (Marx'tan aktaran Bilgin, 1993: 773).

Marx'a göre devlet kapitalist sermayenin oluşması ve gelişmesi için sadece kontrolündeki mali kaynakları kullanmakla kalmamıştır. Bunun yanı sıra üretim araçlarını elinde bulundurarak egemen güç olan sermaye sahiplerinin baskısıyla siyasi iktidar, sermayenin emeği sınırsız bir şekilde sömürmesine yasalarla destek olmuştur. Buradan görülmektedir ki Marx'a göre ekonomik bakımdan topluma hâkim olan burjuva sınıfı, toplumun siyasal örgütlerine ve devlete de egemen olmuştur (Talas,1989: 190) .

Demokratik sosyalistler Marx'çı düşüncüyü benimsemiş olmakla birlikte, Marxçı düşüncenin tümünü kabul etmeyerek, sosyalizme yeni bir anlam kazandırmaya çalışmışlardır. Toplumun kesin olarak iki sınıfa ayrılıp birbiriyle ölüm kalım savaşına girmesinin gerekli olmadığını, proletarya diktatoryası düzenine gitmeksizin kişi özgürlüğünün ve refahının kapitalist düzeni aşarak, reformlarla sağlanabileceğini ve parlamenter sistemin devam ettirilebileceğini ve böylece bir sosyalizm düzeni içinde işçilerin, emekçilerin siyasi iktidarı ellerinde bulundurabileceklerini savunmuşlardır. Demokratik sosyalizm içinde yer alan ve 1884 yılında kurulmuş olan Fabiancılık, Marx'ı reddetmiş buna karşın J. S. Mill ve H. George'nin düşüncelerini benimsemiştir. Kurucuları ve başlıca temsilcileri B. Saw, H. C. Wills, Sydney ve Beatrice Webb'dir. Genel olarak düşünceleri hak edilmemiş gelir üzerinde toplanmaktadır. Fabiancılar'a göre endüstride ve diğer alanlarda birçok üretici, doğal kaynaklardan ve sosyal fırsatlardan yararlanarak farklı ve hak edilmemiş gelirler kazanmaktadır. Bu gelirlerin elde edilmesinde de farklı bir çaba harcanmamıştır. O halde Fabiancılar'a göre toprak ve diğer sermaye malları devletçe kişilerin elinden alınmalı, sınıf mülkiyeti durumundan çıkarılarak topluma kazandırılmalıdır (Talas, 1990: 92).

1.1.5. Tarihsel Süreç İçerisinde Ekonomi Kuramlarının Pratiği, Ekonomi Sistemleri İçinde Devletin Ekonomideki Yeri ve Önemi

Günümüze kadar esas olarak üç ekonomik sistemin uygulanma olanağı bulunmuştur. Bunlardan biri kapitalist sistem, diğeri sosyalist sistem, bir diğeri ise karma ekonomik sistemdir. Kapitalist sistem özellikle 19. Yüzyılın ikinci yarısından itibaren yaygınlaşmış ve özellikle 20. yüzyılda çeşitli boyutlarda birçok krize neden olmuştur. Kapitalizmin içine düştüğü hemen her krizin ardından da devletin

ekonomiye müdahale düzeyi tartışılmıştır ve halen de tartışılmaktadır. Dünyanın ve ülkemizin de yaşadığı küresel ekonomik kriz ve bunun getirdiği olumsuzlukları kabul etmeyen kamuoyu, tek sorumlu olarak gördükleri kapitalist sistemi ve yaşananları protesto etmektedir. Bu sebeple de ülkemizden, Avrupa'ya, Avrupa'dan Amerika'ya kadar bireyler hükümetlerden ekonomiye aktif bir biçimde müdahale bekleyip, artan ekonomik sıkıntılar karşısında bir şeyler yapılmasını istemektedirler. Ancak yine bazı kimselere göre ise yaşanan ekonomik krizlerin nedenlerini kapitalist sisteme bağlamak ve ekonomiyi yönlendirecek politikaları beklemek yani devletin sistemle daha bütünleşik bir biçimde bulunmasını beklemek hata olacaktır. Bu anlamda krizden çıkış için ya devletin müdahalesi gerekli görülmüş ya da müdahalenin azaltılması istenmiştir. Sosyalist sistem ise 17 Ekim Devrimi ile uygulanma olanağı bulmuş ve özellikle 2. Dünya Savaşı sonrasında dünya nüfusunun önemli bir bölümünü kapsayan birçok ülkede egemen sistem olmuştur. 1850-1890 yılları kapitalizmin tüm eleştirilere rağmen en büyük gelişme kaydettiği ve tüm kurumlarıyla mükemmel bir şekilde uygulandığı dönem olmuştur. Bu dönemde kapitalist sistem daha önce yerleşmiş olduğu ülkelerden hızla yayılmaya başlamıştır. Coğrafi gelişmenin yansira özellikle teknolojik ilerlemeler, kendi yapısına uygun örgütlenme ve faaliyet araçlarına (hukuki sistem, bankalar ve işletme yönetimi vb.) sahip olma imkânını getirmiş ve yakın geçmişte oluşmuş ve biriktirilmiş sermayenin büyük ölçüde yatırıma dönüşmesini sağlayarak kapitalist sistemin en yüksek etkinlik düzeyine ulaşmasını sağlamıştır. Kapitalizmdeki bu ilerlemeler aynı zamanda sistemde ilk büyük değişimi gerektirecek olan sorunları da beraberinde getirmiştir. Bu sorunlar başlıca şunlardır (Maillet, 1983, 161'den Aktaran Tokdemir, 1983: 161): a) Ulaşılan sermaye düzeyi, kalabalık bir proleter sınıf oluşturmuş ve sınıfın kendi güçlerinin bilincine varmasıyla büyük toplumsal mücadeleler başlamıştır. b) Bir yandan üretim artarken yeni hammadde ihtiyacı ortaya çıkmış, ancak geniş halk kitlelerinin bu üretimi talep edebilecek satın alma gücü sağlanmamıştır. c) Ulaşılan sanayileşme düzeyinde yatırımlar daha az karlı hale gelmiştir. Buna karşın teknolojik gelişme daha fazla yatırım yapılmasını gerektirmiş, ancak karın düşük olması nedeniyle yeterli yatırım gerçekleşmemiştir. d) Küçük ve orta ölçekli işletme tipi yetersiz kalmaya başlamıştır. e) Kapitalist işletmelerin iç işleyiş şartları daha güç hale gelmiştir. f) Ekonomik gelişme aşamasına yeni giren ülkeler daha önce gelişmiş ülkelerle ulusal düzeyde rekabete başlamışlardır.

1914'ten sonra başlayan dönem çeşitli aşamalar göstermiştir. Bunlardan biri ülkeler arasında ekonomik ilişkilerin artması ile birlikte ekonomik bağımlılıkların artması, diğeri ise bu bağımlılığa karşın gelişmiş ülkeler arasında, ticaret, silahlanma, sömürgecilik, nüfus bölgeleri rekabetinin giderek artması şeklinde ortaya çıkmıştır. 1914'te 1. Dünya Savaşı'nın başlamasıyla, kapitalist sistem savaş hazırlıklarına girmiştir. Bu amaçla bir taraftan siyasal iktidar parlamentizmden uzaklaşmış ve parlamento yetkilerini kısıtlamış, diğeri taraftan da devletin ekonomik ve sosyal yaşantıya müdahalesini arttırmıştır (Talas,1969: 59).

1929 dünya ekonomik krizinin çıkarttığı sorunlara klasik iktisadi düşüncenin laissez-faire, laissez-passer: bırakınız yapsınlar-bırakınız geçsinler ilkesi çözüm olamamış ve krizden çıkmak için yeni çözüm arayışları gündeme gelmiştir. Bu dönemde İngiliz iktisatçısı John Maynard Keynes, 1929 ekonomik krizini inceleyerek 1936 yılında kapitalist sistemde yeni bir dönem açacak olan “İstihdam, Faiz ve Paranın Genel Teorisi” adlı eserini yayınlamıştır.

Keynes “Genel Teori ”de tam ya da yüksek bir istihdam ve üretim düzeyi sağlamak ve bunu korumak amacıyla yatırım harcamalarının uygun düzeyde tutulmasının gerekliliğini vurgulamıştır. Keynes'e göre bu yapılamazsa ekonomik faaliyet yavaşlayacak, bunun sonucunda da kar ve ücret gelirleri azalacaktır. Diğeri bir deyişle, tüketim harcamaları şeklindeki fiili talep, tam istihdam ve üretimi korumak için gerekli düzeyin altına düşecektir. Bu nedenle tam istihdamın sağlanabilmesi amacıyla devletin yatırım harcamalarını uygun düzeyde tutmak için özel önlemler alması gereklidir. Keynes'e göre devlet bu önlemleri şu şekilde alabilir (Eaton, 1990, 206'dan Aktaran Yalçın, 1990: 206) ;

a) faiz oranını denetim altına alarak; b) doğrudan kendisi yatırım ve bayındırlık harcamalarında bulunarak; c) her tür yatırım üzerinde çeşitli şekillerde denetim uygulayarak.

Keynes ayrıca tüketim eğilimini arttırmak için satın alma gücünü artırarak geliri alt gruplar lehine yeniden dağıtmak amacıyla vergilendirmeyi öngören bir takım öneriler getirmiştir. Bu görüşleriyle devletin bir ölçüde ekonomik düzenlemelere müdahale etmesini savunmakla birlikte, bu gibi devlet önlemlerini sınırlamaktan da geri kalmamıştır (Müftüoğlu, 1996: 18).

Keynes, “Genel Teori” nin savunduğu sınırlı ölçülerdeki devlet müdahalesi görüşü ile 1929 ekonomik krizine karşı sosyalizmin krizden çıkışın tek yol olduğu yönündeki düşüncelere kapitalist sistem içinde kalarak krizi çözümlenmeyi hedeflemiştir. Bu anlamda Keynes liberal düşüncenin doğal ve katı yasalarına karşı çıkmış, ancak sosyalist düşüncenin önerilerinden uzak kalarak, Marx ve Lenin gibi kapitalist düzenin yerine başka bir düzen önermeyi düşünmemiştir (Kazgan, 1989: 257).

Keynesçi düşünce, Genel Teori'nin yayınlandığı 1936 yılından başlayarak bütün ekonomik tartışmaların odağı haline gelmiştir. 2.Dünya Savaşı'nın son bulduğu 1945 yılından 1970li yılların başlarına kadar ise başta ABD ve Batı Avrupa ülkeleri olmak üzere birçok ülke hükümeti tarafından izlenen ekonomik politikaların temel dayanağı olmuştur (Orhan, 1989: 55).

Keynesçi düşüncenin etkisi altındaki 1945 sonrası ekonomi politikaları büyük ölçüde 1930'ların kriz konjonktürüne tepki olarak ortaya çıkan uygulamaları içermektedir. Bu anlamda talep arttırıcı politikalar uygulamaya konulmuş ve bunun da ancak devlet müdahalesi ile olabileceği görüşü benimsenmiştir. Bu dönemde devletin müdahaleleri sermaye birikimindeki düzensizlikleri, daralmaları ve durgunlukları yumuşatarak ve bunların etkisini de azaltarak kısa dönemli katkıda bulunmuştur. Bu kısa dönemli katkılar uzun dönemde bir genişlemeye önemli ölçüde katkı yapmıştır. Bunun sonucu olarak 1945 sonrası yaklaşık 25 yıllık bir dönemde dünya ticareti sınıai üretim, toplam üretim, emek verimi gibi temel göstergelerdeki büyüme hızları büyük genişleme göstermiştir (Kalmbach'tan aktaran Işıklı, 1987: 23).

II. Dünya Savaşı döneminde uygulanan Keynesçi politikalar, mali politikaların yanı sıra parasal ve sosyal alanları da içine alan bir bütünü oluşturmaktadır. Buna göre devlet, parasal gelirlerin oluşumu ve kullanımının çerçevesini oluşturan bir ekonomi politikasının uygulayıcısıdır. Bu anlamda devletin ekonomik işlevlerinde bu konuda nitel bir değişiklik oluşturacak bir gelişmeye tanık olunmuştur. Bu gelişmenin aldığı biçim sanayi üretimi üzerinde doğrudan denetim ya da katılımdan daha çok devlet harcamalarının daha çok genişletilmesi ve buna bağlı olarak bu harcamaların Pazar üzerindeki, özellikle de üretim araçları ya da sermaye malları pazarı üzerindeki etkisinin artması olmuştur (Dobb, 1992,250'den Aktaran Akar, 1992: 250). 1945 sonrası devlet harcamalarının, toplam milli hasılaya oranı tüm gelişmiş ülkelerde

artmış, bazı durumlarda %50'ye kadar çıkmıştır. Bu harcamalar içinde de oransal olarak askeri harcamaların payı düşerken sosyal harcamalar olarak nitelendirilebilecek sermaye dışı sınıfların maddi refahını yükseltici (işsizlik, çalışmayanlara gelir sağlanması, eğitim ve sağlık gibi hizmetler vs.) harcamaların payı arttırılmıştır (İşgüden, 1985: 69,70).

Devletin geliri yeniden dağıtarak talebi yükseltme politikaları, Keynesçi düşüncenin ekonomik yapıda tüketiciye verdiği önemli rolden kaynaklanmaktadır. Aynı şekilde, yeni malların ve teknolojinin sürekli olarak piyasaya sürülmesinden oluşan tekelleri rekabet ve bu rekabetin getirdiği birikim potansiyeli ancak malları alacak talebin varlığı ile devam edebilir. Talebin arttırılması amacıyla işletmelerin tek tek işçi ücretlerini yükselterek, ekonominin bütününde talebi arttırmaları mümkün olmadığı gibi, bu yola giden işletmelerin karlarının düşmesine de yol açacaktır. Bu nedenle ekonominin tamamında talebin yükseltilmesi ancak işletmelerin dışında ve üzerinde bir düzenleyicinin varlığı ile mümkün olabilir. Bu düzenleyici devlettir. Çünkü ancak devlet tekil sermayenin yapamayacağı fakat sermayenin hâkim kesimi olan büyük işletmelerin tümüne yarayacak bir talep yaratma politikası uygulayabilir. Böyle bir politika da devletin yeniden dağıtıcı rolünü ön plana çıkartır (Keyder,1984: 29-56).

Keynesçi politikaların uygulandığı dönemde devlet, sermayeye sadece talebi arttırma yolu ile destek olmakla kalmamış, kendisine mal edilen birtakım yüksek teknoloji projeleri üstlenerek ülke içi sermayeye “dışsal ekonomiler” yani bedavaya gelen araştırma geliştirme harcamaları sağlamıştır. Bunun yanı sıra devlet önemli bir tüketici olarak ortaya çıkmış ve piyasadaki belirsizliği azaltıcı bir rol üstlenmiştir (Keyder,1984: 53).

II. Dünya Savaşı sonrası oluşan dünya düzenine paralel olarak gelişmiş ülkeler dışında yer alan, ancak 1930'larda altyapı yatırımlarını gerçekleştirmiş bir grup ülkede iç pazara yönelik hızlı bir sanayileşme başlamıştır. Bu sanayileşmenin en önemli boyutu devletin uyguladığı ekonomi politikalarında korumacılığa büyük ölçüde yer vermiş olmasıdır. Korumacılık sayesinde iç pazar yerli burjuvazinin tekeline verilmiş ayrıca bu pazarın oluşmasını ve büyümesini sağlamak için de bir takım gelir dağıtıcı uygulamalar benimsenmiştir. Bu uygulamalar asgari ücret, sosyal sigorta,

sendikalaşma hakları gibi gelişmiş ülkelerdeki Keynesçi politikaların benzeri uygulamaları içermiştir (Keyder,1984: 53).

Keynesçi ekonomi politikalarının uygulandığı ve olumlu ekonomik gelişmelerin yaşandığı 2. Dünya Savaşı sonrası dönemde, 1960'lı yılların sonunda başta ABD'de yaşanan stagflasyonla zorlu bir döneme girilmiştir. 1969-1970 yıllarında yaşanan bu ilk olumsuz gelişmeyi, 1971 yılında uluslararası para sisteminin çöküşü izlemiş ve nihayet 1974-1975 yıllarında dünya ekonomisinde yaşanan ani daralma Keynesçi politikaların sonu olarak görülmüştür. Keynesyen iktisadın önemini kaybetmesi ve bir sonucu da yenilgiye uğraması ile beraber kamu gelirlerini ve kamu harcamalarını azaltan ve dolayısıyla da devletin ekonomideki rolünü azaltmayı öngören teoriler geliştirilmeye ve ekonomi politikasında talep yerine ekonominin arz yönünü vurgulayan politikalar gündeme gelmeye başlamıştır. Öncülüğünü ABD'li iktisatçı M. Friedman'ın yaptığı ve "Monetarizm" ya da "Yeni Liberalizm" olarak adlandırılan bu akım, Keynes'e dayanan devlet müdahalesini 1970'lerin ortasında ortaya çıkan krizin nedeni olarak görmüştür. Bu akıma göre kriz serbest piyasa ekonomisinin sağlıklı işlemlerini engelleyen unsurların varlığı ile ortaya çıkmıştır. Serbest piyasayı engelleyen unsurların başında da ekonomide yeri ve rolü genişleyen "devlet" gelmektedir (İşgüden,1985: 80).

Yeni liberal akıma göre, bunalım ve enflasyonun sorumlusu devletin artan harcamalarıdır. Devlet artan harcamalarını karşılayabilmek için para miktarını milli gelirin büyüme oranından daha hızlı arttırmış ve yüksek vergi oranlarıyla girişimciliği caydırmıştır. Bu görüşe göre bunalımdan çıkmanın yolu devletin piyasaya müdahaleden vazgeçmesi olacaktır. Bu anlamda para arzındaki artışın ekonomiyi suni biçimde şişirmesine izin verilmemeli ve özellikle sermaye üzerindeki vergi yükü düşürülmelidir. Uluslararası alanda ise mal, para ve sermaye akımlarına karşı her türlü engel ortadan kaldırılmalıdır. Friedman'ın öncülüğündeki yeni liberal akımın klasik iktisadın "laissez faire" ilkesine dönüş niteliğindeki bunalımdan çıkma önerileri, 1970'li yılların ortalarından itibaren gelişmiş ülke hükümetlerince benimsenmeye başlamıştır. Yeni liberal akımın ilk uygulayıcıları İngiltere'de Thatcher ve ABD'de Reagan hükümetleri olmuştur. Thatcher hükümeti, öncelikle devletin sosyal ücreti oluşturan harcamalarını tasfiyeye girişmiştir. ABD'de Reagan hükümeti ise refah devleti programlarının bittiğini ilan ederek, devlet harcamalarını yeniden bölüşümcü

ve sosyal ücreti arttırıcı olmaktan çıkartıp, sermayeye yardım edici bir yapıya dönüştürmüştür. Yeni liberal akımın uygulamadaki amaçları ve bu uygulamaların sonuçları değerlendirildiğinde, 1950 sonrası Keynesçi politikaların uygulandığı dönemde sendikalaşma ve çalışma koşullarına ilişkin alanlarda işçilerin elde etmiş oldukları yasal ve fiili hakların sermaye kesimi tarafından büyük bir yük olarak algılandığı görüşü egemen olmuştur. Bu anlamda 1970'lerin ortalarında belirginleşen bunalımın başlamasıyla birlikte, sermaye kesimi işgücü piyasalarının katılımının giderilmesini gerekçe göstererek işçi sınıfının kazanılmış haklarına karşı mücadeleye girişmiştir. Sermaye kesimi bu mücadelede geçici ve belirli süreli işlerin yaygınlaştırılması, yarım gün çalışmanın getirilmesi gibi sendikal örgütlenmeyi zayıflatarak işçi sınıfının bölünmesi ve ücretlerin baskı altına alınmasını sağlamayı hedeflemiştir. Sermaye kesimi tarafından sendikalara karşı olan bu tavır kapitalist ülkelerin büyük bölümünde, bağımsız işçi sendikalarını ya bütünüyle ortadan kaldırmayı başarmış ya da devlete ve sermayeye bağlı göstermelik sendikaların egemen olmasını sağlamıştır (Dobb, 1992, 375'ten Aktaran Akar, 1992: 375).

Yeni liberal akımın kendisine hedef olarak aldığı diğer bir olgu da yine 1945 sonrası Keynesçi politikaların etkisiyle oluşan ve devletin sosyal devlet olarak nitelendirilen işlevidir. Buna göre devlet gerek yeniden dağıtım fonksiyonu gereği sermayeden aldığı vergiler gerekse sermaye dışı kesimlerden (prim vs.) aldığı fonların, yine bu sermaye dışı kesimlerin yaşamlarını sürdürebilme (işsizlik sigortası, malullük, emeklilik vb.) veya diğer yaşamsal gereksinimlerini (sağlık, eğitim vb.) karşılayabilmeleri için kullanmaktadır. Devletin bu işlevi, toplumsal artı değerın önemli ölçüde eksilmesi anlamına gelmekte karı ve sermaye birikimini, sınırlayıcı olarak görülmektedir. Bu sebepledir ki neoliberal akım kamunun toplumsal harcamaları ve bu amaçla sermaye sahibi olan kesimden aldığı vergilerin sınırlandırılmasını öngörmektedir. Neoliberal akım emeğin örgütlenmesi ve kazanılmış haklarına karşı geliştirdiği tepki ile devletin sosyal harcamalarda kısıtlamaya gitme istemlerinin yanı sıra sermayenin yeniden yapılanmasında da bir takım değişikliklere gitmiştir. Buna göre yeterince üretken olmayan eski üretim araçlarının yerini yeni teknolojilere dayalı üretim sistemlerinin alması öngörülmüştür. Buradaki amaç, işçileri yeni yöntemlerle iş disiplini altına alarak emek yoğunluğu ve verimliliğini arttırmaktır. Böylece 1960'lı yılların sonundan itibaren işçi sınıfının emek sürecindeki sermayenin despotizmine karşı verdiği mücadeleye son verilmiş ve

bu dönemde işçilerin elde ettikleri kazanımlara son verilmesi hedeflenmiştir. 1960'ların sonlarına kadar ekonomide büyüme, gelişme ve refahın yaygınlaştığı bir dönem yaşanmıştır. 1960'ların sonlarından itibaren stagflasyon ortaya çıkmış, 1970'lerin başlarında ise uluslararası para sistemi çökmüş ve dünya ekonomisinde ani bir daralma yaşanmıştır. Bretton Woods olarak adlandırılan uluslararası para sisteminin yıkılmasıyla sermaye hareketleri tempo kazanmıştır. 1970'li yılların ikinci yarısında petrol fiyatındaki yükselişler, Arap ülkelerini petrol zengini yapmıştır. Arap ülkeleri sermaye piyasasına girerek Avrupa ve Amerika'ya büyük finansal kaynak aktarmışlardır. 1970'lerin 'sonlarında döviz piyasaları küresel boyut kazanan ilk piyasalar olmuştur. Yaşanılan bu gelişmeler sonucunda ülkeler yabancı tasarruflardan daha fazla yararlanmak amacıyla finansal piyasalardaki kontrolleri kaldırmıştır (Dobb, 1992, 289'dan Aktaran Akar, 1992: 289).

1980 ve 1990'larda doğrudan yabancı yatırımlarda ve portföy yatırımlarında önemli artışlar yaşanmıştır. Bu durum söz konusu piyasalardaki serbestleşmenin yatırım ortamını iyileştirmesinden kaynaklanmıştır. Güneydoğu Asya ülkeleri uluslararası sermayeden aldıkları paylarla hızlı ve dinamik bir kalkınma dönemine girmişlerdir. Küresel ekonomik bütünleşmenin en önemli profili uluslararası sermaye hareketlerindeki artıştır. Bu da ekonomik sistemdeki canlanma ve dinamikleşme meydana gelmiştir. Yaşanan ekonomik değişimler finansal küreselleşmeye yön vermiştir. Ancak emeğin küreselleşmesi, sosyal ve ekonomik haklarda ve yasal düzenlemelerde uluslararası uyumlaştırma yönünde gelişmeler gözlemlenmiştir. Ekonomik küreselleşmenin dinamik güçlerinden biri de doğrudan yabancı yatırımlara girişen ve üretim faaliyetlerini birden fazla sayıda ülkede gerçekleştiren şirketler olarak tanımlanan çok uluslu şirketler (ÇUŞ)'dir. Bu büyük şirketler faaliyetlerini düşük maliyetli bölgelere kaydırarak dış ekonomik ilişkiler kurmaktadırlar. Dolayısıyla o bölgedeki ekonominin büyümesine yani gelişmesine katkıda bulunmaktadırlar. Nitekim küreselleşme kendiliğinden ortaya çıkan bir gelişme olduğu kadar yukarıda bahsedilen faktörlerin de sonucu olduğu söylenebilir (Sammel'den aktaran Köse, 1987: 59).

Görüldüğü gibi kapitalist sistem içinde devletin ekonomideki rolü bazı dönemlerde ortaya çıkan sorunların çözümünde bir araç olurken bazı dönemlerde ortaya çıkan sorunların başlıca kaynağı olarak gösterilmiştir. Ancak devlet bazen

tümüyle değişen, bazen de Şekil değiştiren ekonomik işlevi ile kapitalist sistemin egemen sınıfı olan sermaye gruplarının çıkarları için kullanılmıştır demek mümkündür.

1.2.ÖZELLEŞTİRME İLE İLGİLİ TEORİK KAVRAMLAR

1.2.1. Özelleştirmenin Tanımı

Devletin yeniden sorgulanmaya başladığı bir dönemin başlamasıyla birlikte piyasa ekonomisiyle anılmaya başlayan özelleştirme kavramı ne anlama gelmektedir ve hangi gerekçelerle özelleştirmeye gidilmektedir?

Tüm dünyada serbest piyasa ekonomisi yönündeki gelişmeler, kamu sektörünün yeniden yapılandırılmasını zorunlu hale getirmiştir. Milli ekonomi içerisinde devletin payının küçültülmesi amaçlandığında bu yöndeki en etkin araç özelleştirme olarak benimsenmiştir. Özellikle 1980’den sonra sıkça söylenen özelleştirmeye ilişkin tek bir tanım vermek oldukça güçtür. Çünkü her ülkenin ekonomik, sosyal ve siyasal yapısına göre biçimlendiği farklı uygulamalar ile bilim adamlarının konuya farklı açılardan yaklaşımları sonucu değişik yorumlarla karşılaşılmaktadır. Çünkü özelleştirme konusu ekonomi, işletme ve yönetim, hukuk, politika gibi birçok disiplinin ilgi alanına girmekte ve bu nedenle farklı tanımlamalara yol açmaktadır (Aktan, 1994: 25).

Ekonomi disiplini açısından özelleştirme; devletin ekonomik faaliyetlerinin azaltılmasını ifade ederken, hukuk açısından KİT mülkiyetinin özel sektöre devri anlamını içerir (Sammel, 1987, 38’den Aktaran Köse, 1987: 38).

Özelleştirme, “Kamunun sahip olduğu ticari ve sınai teşebbüslerin mülkiyet, yönetim ve denetimlerini tamamen veya kısmen özel kişi ve kuruluşlara devredilmesi” anlamını taşımaktadır. Özelleştirmenin birçok tanımı yapılmakla birlikte, dar anlamda ve geniş anlamda özelleştirme olmak üzere iki genel başlık altında tanımlama da yapılabilir.

Dar anlamda özelleştirme, “Devletin çeşitli alanlardaki mal ve hizmet denetimini gerçekleştirdiği iktisadi teşebbüslerinin tamamını veya bir kısmını özel sektöre satması olarak yorumlanmaktadır. Bir başka anlamda ise Kamu İktisadi Teşebbüsleri (KİT)’lerin mülkiyet ve yönetimlerinin kamu kesiminden özel kişi ve kuruluşlara devri olarak tanımlanabilir. Ancak burada da KİT’lerin mülkiyetinin ne kadarının özel kesime devredileceği sorunu ortaya çıkmaktadır. Kamu hisselerinin %50’den fazlası özel kişi ve kuruluşlara devredildiğinde hem işletmenin sahipliği hem

de yönetimi özelleştirilmiş olmaktadır. Ancak bazı yazarlar sermaye piyasasının %51'inin özel kesime devrini zorunlu görürken, bazıları %10-%30'luk kısmın devrinin özelleştirme kapsamına girebileceğini ifade etmektedir.

Geniş anlamda özelleştirme “Milli ekonomi içinde devlet faaliyetlerinin ve etkinliğinin en aza indirilmesi veya bütünüyle ortadan kaldırılmasına yönelik uygulamaların bütünü olarak ifade edilmektedir. Ekonomi açısından özelleştirme; devletin ekonomik faaliyetlerinin azaltılmasını ifade ederken, hukuk açısından KİT'lerin mülkiyetinin özel sektöre devri anlamını içerir. Bu anlamda özelleştirme sadece kamu iktisadi teşebbüslerinin özel kesime devredilmesi değil bunun yanında, iktisadi, sosyal, mali ve siyasal nedenlerle ekonomide devlet etkinliğinin azaltılması veya kaldırılması suretiyle piyasa mekanizmasına işlerlik kazandırmaktır. Bu, iktisadi faaliyetlerin olabildiğine bağımsız bir hale getirilmesine yönelik, yönetimin özel kişi ve kuruluşlara devri, kamu hizmetlerinin ihale, ayrıcalık gibi özel kesime yaptırılması, piyasa mekanizmasının işlemlerini engelleyen her türlü yasal-kurumsal serbestleşmenin sağlanması gibi diğer uygulamaları da içeren genel bir kavram olarak yorumlanmaktadır (Aktan, 1994: 25, Atasoy, 1993: 179).

1.2.2. Özelleştirmenin Amaç ve Gerekçeleri

Özelleştirmenin amacı devlet mekanizmasının küçülmesi, faaliyet alanlarının daraltılması ve bazı faaliyet alanlarının özel sektöre devredilmesidir. Buradaki nihai amaç sadece devletin ekonomideki rolünü minimize etmek olmayıp bunun yanı sıra mali, sosyal ve siyasal değişimleri beraberinde sağlamaktır (Zengin, 1999: 29). Özelleştirme politikalarının pek çok amacı bulunmaktadır. Tabii ki en temel hedef özelleştirmeden ekonomik anlamda yarar sağlamaktır. Bu amaçları salt ekonomik bağlamda düşünüp, özelleştirmenin diğer amaçlarından soyut düşünmek yanıltıcı olabilir. Bu politikaların amacı ülkeden ülkeye ve ülkelerin hedeflerine göre değişmekle birlikte burada ekonomik, mali, siyasal ve sosyal amaçlarla ilgili açıklamalar yapılmaktadır.

1.2.2.1. Ekonomik Amaçlar

1.2.2.1.1.Serbest Piyasa Ekonomisine Etkinlik Kazandırmak

Adam Smith'in Ulusların Zenginliği kitabıyla ve klasik iktisadi düşünce sisteminin benimsenmesiyle beraber ekonomide tam rekabet şartlarının oluşturulması, devletin ekonomilere müdahale etmemesi gerektiği her fırsatta dile getirilmiştir. Klasik iktisatçılara göre devletin görevi ise piyasaların her türlü devlet denetimi ve kontrolünden arındırılması, bireylerin haklarını ve özgürlüklerini garanti altına alacak bir biçimde adalet sistemini kurması ve uygulaması, milli güvenliği sağlaması olmalıdır. Bu koşullar altında piyasaların etkin ve verimli çalışacağını iddia etmişlerdir. Bu mantık açısından düşünüldüğünde bazı özelleştirme savunucularına göre hantal devlet yapısındaki bazı unsurların, kaldırılması yerlerine daha verimli personel istihdamı, daha verimli teknolojilerin kurulması gerekmektedir. Örnek olarak devlet işletmeciliğinde benimsenen, karlılık amacından ziyade sosyal fayda ilkesi verilebilir. Bu durumda devlet üretimi olan mal ve hizmetler de fiyat, kalite, maliyetler ve teknoloji yönüyle özel kesim gibi olmamakta ve zaman zaman özel kesim ile rekabet edememektedir. Devlet işletmelerinin bir başka özelliği bunların pek çok kez yasal açıdan korunması yani zararlarının yine devlet tarafından karşılanması, iflas gibi bir endişenin olmamasıdır. Bu özellikleriyle devlet işletmeleri, serbest piyasa ekonomisine uyum sağlayamamakta ve serbest piyasadaki rekabet koşullarının işlemesine engel teşkil etmektedir (Balkır, 1982: 12).

Özelleştirme politikasının temel amaçlarından biri serbest piyasa ekonomisini geliştirmek, güçlendirmek, ona işlerlik kazandırmaktır. Özelleştirme ile serbest piyasa ekonomisinin en önemli unsuru olan rekabet kurumunun işlerlik kazanacağı, kaynak kullanımında ve dağılımında etkinliğin sağlanacağı ve sonuç olarak ekonomik verimliliğin artacağı kabul edilmektedir. KİT'ler tekeli yapılarından dolayı piyasada üretilen mal ve hizmetlerin çoğunu ellerinde bulundurmaktadırlar. Yani KİT'lerin üretim miktarı, üretim kalitesi ve fiyat üzerinde belirleyici olmaları serbest piyasa ekonomisinin gelişmemesinde bir faktör olarak gösterilmektedir. KİT'lerin tekeli statüde bulunmaları ve iflas tehlikesinin olmaması fiyat ve kalite bakımından piyasa taleplerine karşı duyarsız olmalarına da neden olmaktadır. KİT'ler fiyat, talep ve arz gibi piyasanın temel unsurlarını göz ardı ederek bütçe destekli faaliyetlerinin olumsuz sonuçlarını iflas riski taşımaksızın ekonomiye yüklemekte iken özel sektör firmaları

piyasa şartlarına uymayan davranışlarının karşılığını pazar paylarını kaybederek ve iflas ederek ödemektedirler (Kilci, 1994: 35). Bu nedenle KİT'ler pazar paylarını kaybetmemek için yeni teknolojiyi takip etmek, verimliliği arttırmak, kaliteyi iyileştirmek, maliyeti ve fiyatı düşürmek gibi tedbirler alma ihtiyacını duymamaktadırlar.

Özelleştirme ile tekel statüsündeki teşebbüslerin faaliyet alanlarına özel sektörün girmesi ve KİT'lerin mülkiyet veya idarelerinin özel kesime devredilmesiyle, KİT'lerin bu özellikleri ortadan kaldırılacak ve serbest piyasa ekonomisi için bir gereklilik olan verimlilik artışı sağlanmış olacaktır. Verimlilik artışı sağlayacak diğer yollarsa KİT'lere fiyat, istihdam, yatırım vb. konularda serbestlik tanınması, sübvansiyon ve ayrıcalıkların kaldırılmasıdır. Bu durum rekabeti yaygınlaştıracaktır. Ancak bu amacın gerçekleştirilmesi, kamu tekellerinin özel sektör tekelleri haline gelmesini önleyecek tedbirleri almak ve piyasa ekonomisine geçişin hukuki ve ekonomik kurumlarını oluşturmakla yakından bağlıdır. Aksi takdirde KİT'lerin meydana getirdiği tekelci yapılar yerini özel sektöre bırakacak olup, durum sadece kamu ve özel sektör arasında bir değiş tokuştan ibaret olacaktır. Bu ise serbest piyasa ekonomisinin gelişmesinin, yerleşmesinin önünde bir engel teşkil edecektir (Balkır, 1982: 2).

1.2.2.1.2. Sermaye Piyasasını Geliştirmek

Özelleştirmeyle amaçlanan diğer durum sermaye piyasalarını geliştirmektir. Kısa, orta ve uzun vadeli fonların arz ve talebinin aracı kuruluşlar yardımıyla karşılaştığı piyasalar ya da sermaye arz ve talebinin karşılaştığı piyasalar olarak adlandırılan sermaye piyasalarını geliştirmektir. Ülkemizde henüz gelişme aşamasında olan sermaye piyasasının eksikliğini oluşturan en önemli şey yeterli menkul kıymet arzının olmamasıdır. Özelleştirme yoluyla KİT'lere ait hisse senetlerinin borsalarda işlem görmesi ve bu sayede KİT'lerin mülkiyetinin geniş kitlelere yayılabilmesi yolu ile sermaye piyasalarının gelişmesi amaçlanır. Kamu iktisadi teşebbüslerinin özelleştirilmesi ile bu kamu kuruluşlarının hisseleri sermaye piyasasında işlem görmeye başlayacak ve bu sayede sermaye piyasası gelişme imkânı bulacaktır (Balkır, 1982: 12).

Sermaye piyasasının gelişmesi birikimlerin yatırımlara dönüşmesinde en önemli faktörlerden biridir. Sermaye piyasalarının gelişmesiyle birlikte tasarruflar yatırım alanlarına kayar. Hisse senetleri ve anonim şirketlerin çıkardıkları tahvilleri satın alan küçük ya da büyük yatırımcılar tasarruflarını burada değerlendirerek kar, faiz ya da yönetime katılma gibi haklar elde ederler. Bu menkul kıymetleri ihraç edenler ise finansman ihtiyaçlarını bu menkul kıymetlere yatırım yapan kimselerden çoğunlukla vatandaşlardan temin ederler. Yani özellikle gelişmekte olan ülkelerde kurumsal değerlerin sermaye piyasasına aktarılması ile hem özelleştirmenin ilk adımları atılır, hem de sermaye piyasası arz ve talep dengesinin gelişmesi sağlanır. Bununla birlikte tasarruf arz- talep dengesizliğine yol açabilecek bazı sorunlar da olabilir. Bu sorunlara tasarrufların hisse senetlerine yatırılmaması örnek gösterilebilir. Yatırım konusunda bilgi eksikliği, ülkedeki politik ya da ekonomik dalgalanmalar, finansal yatırım araçlarında çeşitliliğin olmaması, sermaye piyasasının gelişmemiş olması, piyasada güven ve istikrarın bulunmaması, hisse senedinin anında paraya çevrilememesi, devletin fon politikası ile yüksek enflasyon karşılaşılabilecek diğer sorunlardır. Bu sorunların çözümü ise sermaye piyasası kültürünün oluşturulması ile mümkündür. Bu kültürün yaygınlaşması ise KİT'lerin özelleştirilmesinde KİT'lere ait payların öncelikle bu kurumlarda çalışanlara, yöneticilere ve tasarruf sahiplerine dağıtılmasına bağlıdır. Bu durum uzun yıllar o kurumlarda çalışan kimselerde ait olma duygusu yaratarak moral motivasyonlarının artmasına yani verimlilik artışına yol açabileceği gibi gelir dağılımı açısından da gelirin adil bölüşümüne neden olabilecektir. Bunun dışında, mülkiyet ile emek faktörleri birleşerek iş anlaşmazlıklarını azaltacak ve verimliliği yükseltecektir (Altıntaş,1988: 54).

1.2.2.1.3.Verimliliği Arttırmak

Kamu sektöründe ortalama verimlilik çoğu zaman özel sektördeki verimliliğe oranla düşüktür. Bunun nedenleri arasında, kamu sektöründe tek amacın karlılık olmaması ve bunun yanında kamunun sosyal amacının olması, yoğun bürokrasi durumu, gelişen teknolojiye uyum sağlayamama ve çağdaş teknolojik gelişmeleri yakından takip edememe, işgücü maliyetini yükselten siyasal tercihli istihdam politikası uygulanması, kalifiye eleman yetersizliği ve rasyonel yatırım programlarının

uygulanmaması yer almaktadır. Devletin mülkiyetindeki KİT'lerin düşük verimlilikle çalışmaları ekonomide genel verimlilik düzeyini olumsuz etkilemektedir. KİT'lerin özelleştirilmesiyle, kaynak kullanımında etkinliğin sağlanması, verimliliğin artırılması ve ekonomide hüküm süren enflasyonist baskıların azaltılması amaçlanmaktadır. Mal ve hizmet üretimine yönelik olarak faaliyette bulunan kamu kuruluşlarının özelleştirilerek devletin ekonomideki payının azaltılması ile ulusal ekonominin verimliliğinin artırılması amaçlanır (Güney, 2003: 47).

Verimliliği artırıcı genel politikaların yanı sıra kamu sektörünün sınırlandırılması da ekonomide verimliliğin artışına katkıda bulunmaktadır. Yani özelleştirme sonrası verimli çalışan işletmeler oluşturulacak, bu da ekonominin genel performansını yükseltecektir.

1.2.2.1.4. Yabancı Sermaye Girişini Sağlamak

Yabancı sermayenin bir ülkeye yatırım yapabilmesi için üretimde kullanacağı doğal kaynakların varlığı, piyasanın büyüklüğü, coğrafik konum, ekonomik durum, faktör fiyatları, ulaşım maliyetleri gibi etmenlerin yanında hükümetin belirli iktisat politikalarına (ticaret politikası, sanayi politikası, bütçe politikası, vergi politikası, vb.) da bağlıdır. Diğer bir deyişle, hükümetin uyguladığı iktisat politikaları ülkenin yabancı sermaye çekme kabiliyetini etkileyen önemli bir unsurdur (Magdolna, 2003: 7).

Bir iktisat politikası haline gelen özelleştirmenin yabancı sermaye girişini sağlamak gibi bir amacı olduğundan da söz edilebilir. Yabancı sermaye yatırımları bir ülkede yapılan doğrudan yatırımlar ve bazı menkul kıymetlerin alımına yönelik yapılan portföy yatırımları olmak üzere iki farklı şekilde adlandırılır. Dolaylı yatırımlar bir firmanın yabancı ülkede yaptığı faaliyetten kar payı elde etmek için uluslararası borsalarda menkul kıymet satın almalarıdır.

Bu sayede özelleştirme yoluyla ülkeye yabancı sermaye girişi sağlanacak, yabancı sermaye girişi ödemeler dengesi üzerinde olumlu etkiler yapacak, transfer edilecek yeni teknoloji ile KİT'lerin verimlilik düzeyi yükselecek ve KİT'ler uluslararası piyasalarla entegre olacaktır. Piyasa mekanizmasının daha sonraki dönemlerde gelişmesi ve ekonomide artan potansiyel sonucu yabancı sermaye yeni yatırımlara girişecektir.

1.2.2.1.5. KİT'lerdeki Gizli İşsizliği Ortadan Kaldırılmak

Çalışanların sendika haklarından ve sosyal politika önlemlerinin koruyuculuğundan yararlanmaları bakımından, kamu kesimi her zaman ve her yerde özel kesime kıyasla daha elverişli bir ortam oluşturmuştur. Bunun nedeni devletin demokratikleşmesi ölçüsünde, sosyal adalet öncelikleri ile kamu kesiminin önceliklerinin uzlaşılabilir olmasıdır. Devlet demokratikleştiği ölçüde, kamu kesiminde çalışan halk kesimlerinin özlüklerinin yansıma bulması ve toplum çıkarına uygun bir yapılanma ve işleyişin geçerlilik kazanması mümkün olabilir. Kamu kesimi, genel olarak sosyal politika ve önlemleri ve İş Hukuku uygulamaları bakımından daima örnek ve öncü bir rol oynamıştır. Kamu kesiminin bu rolünü, ülkemizde kıdem tazminatı, yıllık ücretli izin, sosyal sigortalar gibi değişik kurumların doğuş ve evrim süreçleri çerçevesinde açıkça gözlemlemek mümkündür (Işıklı,1995: 10).

Dolayısıyla sendikal örgütlenmenin özel kesime göre daha yüksek olması, istihdam güvencesinin diğer işyerlerine göre daha fazla sağlanmış olması ve çalışanlara sosyal yardımlar verilmesi gibi konularda öncülük yapması gibi nedeniyle Türkiye'de kamu kesimi genellikle tercih edilen bir işveren olmuştur. Böylece Türkiye'de ekonomik ve sosyal kalkınmanın gerçekleşmesinde KİT'ler uzun bir süre temel unsurlardan biri addedilmiş ve de işsizliğin azaltılması ve istihdamın artırılmasında büyük ölçüde etkili olmuşlardır (Tümer, 2004:128).

Özelleştirmeyi savunanlara göre KİT'lerde yıllarca politik baskılar sonucu verimlilik dikkate alınmadan sadece istihdam amacıyla kadrolar genişletilmiş ve ihtiyaç fazlası istihdam ortaya çıkmıştır. Bu durum zaman içinde, KİT'lerin giderlerini arttırmış ve giderek artan bir kamu kesimi açığına neden olmuştur(Hak-İş,1992: 46).

Dolayısıyla, KİT'ler bir yandan istihdama sağladıkları katkı ile önem kazanırken, diğer yandan politik baskılar sonucu KİT'lerin personel politikasına müdahale edilerek aşırı istihdam yaratıldığı ve sürekli arttırılan kadroların yarattığı maliyet artışının KİT'leri olumsuz etkilediği hususu gündeme getirilmiştir. Özelleştirilecek KİT'lerde ekonomik olmayan istihdamın getireceği mali yükü özel sektörün taşımak istememesi nedeniyle, mevcut bulunan gizli işsizlerin özelleştirme

ile çeşitli yollardan tasfiye edilmesi söz konusu olmuş ve bu durum verimsiz ve zarar eden KİT'lerin tasfiyesinde daha büyük boyutlara varmıştır.

1.2.2.2. Mali Amaçlar

Gelişmekte olan ülkelerin karşı karşıya oldukları en önemli sorunlardan biri de güçlü bir özel sektör sermaye birikiminin olmaması nedeniyle sağlık hizmetlerinden alt yapı yatırımlarına, şeker, un, çimento ve tekstile kadar çok büyük sermaye gerektirmeyecek yatırımları bile devletin yapmak zorunda kalmasıdır. Oysa devletin bu tür yatırımlardan çekilerek, yerini sayıları ve verimlilikleri gün geçtikçe daha iyiye giden özel sektöre bırakması, elde edilen kaynakların ise devletin asli görevlilerince harcanması gerekmektedir. Böylelikle daha çok yatırım ve daha hızlı kalkınma ve istihdam sağlanabilecektir (Yahya, 1993: 117-119). Özelleştirmede asıl amaç ekonomik olmakla birlikte, doğrudan doğruya mali sonuçlar elde edebilmek amacıyla da özelleştirme yoluna gidilebilir. Ancak mali amaçlarla özelleştirme bu yolla devlete gelir sağlama açıkça ifade edilmeyen ve zımnen kabul edilen bir konu olmaktadır. Mali amaçlarla özelleştirme yapılmasına, aldatıcı bir finansman kaynağı olması nedeniyle itiraz edilmektedir (Akalin, 1986: 46).

1.2.2.2.1. Enflasyonla Mücadele

Nihai olarak KİT'lerin özelleştirilmeleri esastır. Ancak bu uzun bir zaman alacaktır. Özelleştirme çalışmalarına devam edilirken KİT'lerin yapmakta oldukları zamlar enflasyonu etkilemektedir. KİT'ler, kamu otoritesini kullanabilen ve zararları hazine tarafından karşılanan kuruluşlardır. Ayrıca çoğu alanlarda rakipleri olmadığından tekel konumundadır. Bu nedenlerle KİT ürünlerine serbestçe zam yapılması doğru değildir. KİT ürünlerine yapılan zamlar bir anlamda devlet gücü ile serbest piyasaya müdahaledir (www.beyaznokta.org.tr). Bazen kamu teşebbüslerinin gelirleri giderlerini karşılayamamakta ve bütçeleri açık vermektedir. Bu açıklar sübvansiyonlarla ve borçlanmalarla giderildiğinden hazine ve genel bütçe üzerindeki yükleri artmaktadır. Söz konusu açıklardan dolayı bu durum aynı zamanda üretilen mal ve hizmet fiyatlarının sık sık yükseltilmesine neden olmaktadır. Dolayısıyla KİT zamları enflasyonu körüklemekte olan bir faktör olarak karşımıza çıkmaktadır.

Özelleştirme ile hedeflenen, KİT'lerdeki mevcut kaynakların etkin kullanılarak hazine üzerindeki yüklerini kaldırmak, sübvansiyonlara ihtiyaç duymayacak konuma getirmektir. Böylece, serbest piyasa ekonomisi içinde rekabet ortamında faaliyet gösterecek olan KİT'ler verimli çalışacak ve suni fiyat artışları da oluşmayacaktır (Aktan,1987: 97). Böylelikle nihai ve ara mallara yapılan sürekli fiyat artışları yaşanmayacak olup, mevcut kapasitesini daha etkin ve verimli kullanacak KİT'ler oluşacak ve bu da enflasyon üzerinde oluşan baskının hafiflemesi sonucunu doğuracaktır.

Bu noktada özelleştirme, kamu kesimi açıklarının giderilerek enflasyonun düşürülmesinde önemli bir politika aracı olarak karşımıza çıkmaktadır. Başka bir deyişle, piyasaya rakip firmaların girmesi ve KİT'lerin hazine üzerindeki baskısının azaltılması ile devamlı fiyat artışlarının önlenmesi amaçlanmaktadır.

1.2.2.2.2. Devlete Gelir Sağlamak

Özelleştirmenin asıl amacının ekonomik olmasına rağmen bazen devlete gelir sağlamak amacıyla da özelleştirme yoluna gidilmektedir. Devlet giderlerinin hızla artmasının sebep olduğu mali kaynak sıkıntısını iç ya da dış borç kaynaklarından temin etmek yerine bu mali kaynak özelleştirmeden sağlanabilir. Çünkü diğer gelir kaynaklarının güvensizlik veya ortaya çıkabilecek tepkiler dolayısıyla sınırına gelinmesi, kaynak sağlamada özelleştirmeyi cazip hale getirebilir (Alper, 1994: 16).

Devletin gelir ihtiyacını vergiler kanalıyla gidermeye çalışmak, birçok ülke için özellikle de az gelişmiş ülkeler için bir sorundur. Bunun nedeni az gelişmiş ülkelerin halklarının gelirlerinin zaten çok düşük olması ve vergi ödeme kapasitelerinin de buna bağlı olarak düşük olmasıdır. Aynı zamanda ülkede mevcut olan vergi yasalarındaki sürekli değişiklikler ve bunların uygulayıcı olan meslek mensuplarının devamlı değişen kanunları takip etmekte zorlanması ve yine ülkede vergi konusunda bir toplumsal bilincin oluşmaması, diğer taraftan vergi dairelerini ve bu idareyi çağdaş koşullara göre örgütlemenin hiç de kolay olamaması da bir sorun oluşturmaktadır.

Bir diğer zorluk gelir ihtiyacının iç ya da dış borçlanmayla karşılanmasıdır. İç borç için ülkenin gelişmiş bir sermaye piyasasının olması ve ülkenin finansal derinliğe

sahip olması gerekmektedir. Dış borçlanma ise ülkenin, uluslararası alandaki dış kredi itibarına bağlıdır. Bunun yanında IMF ve Dünya Bankası gibi uluslararası kuruluşlara borçlanmak özellikle az gelişmiş ülkeler açısından hiç de kolay değildir. Sonuçta devlet kendi vatandaşından ya da kredi vermeye istekli uluslararası kuruluşlardan temin edeceği kaynağı belirli bir faiz karşılığında almaktadır. Alınan kredinin ya da borcun vadesi geldiğinde ise belirli miktarda bir faiz ödemesi gerekmektedir. Bu nedenle yapılacak girişim KİT'lerin özelleştirilmesi yoluyla bütçe gelirlerinin artırılmasını sağlamak olabilmektedir. Bu durumda ülke, karşılığında bir faiz ödemediği gibi iç borçlanma araçlarını ihraç etmek, ülkeye kredi sağlayacak kuruluşu bulmak gibi durumlarla da karşılaşmamaktadır. Yani kaynak temini açısından özelleştirme ülkelere sıcak para imkânı sağlamaktadır. Ancak burada da dikkat edilmesi gereken husus özelleştirme uygulamasının salt devlete gelir sağlamak amacıyla yapılmaması gerektiğidir. Ayrıca, bütçeye gelir sağlanması amacıyla yapılan özelleştirme uygulamalarında, dış borçlar karşılığında KİT'lerin yabancı sermayeye devri de önemli yer tutmaktadır (Kilci, 1994: 25).

Devletin KİT'leri satarak gelir sağlamanın bir başka nedeni de, ülke içindeki küçük tasarrufluların devlet tahvili ve hazine bonosu gibi kamunun menkul değerlere olan güvensizliğidir. Devletin kendine gelir sağlama yöntemleri arasındaki vergilerin teknik olarak toplanmasındaki eksiklikler ve halkın oyuna gereksinimi olan politikacıları sevimsiz göstermesi de, özelleştirmeyi vergi gelirine karşı alternatif gelir kaynağı durumuna getirmektedir (Cevizoğlu, 1998: 22). Bu nedenle zorunlu giderlerinin bir kısmını özelleştirme gelirleri ile karşılama yolunu tercih etmektedir.

1.2.2.2.3. Denk Bütçenin Sağlanması

Devletin gelir kaynakları vergi gelirleri ve borçlanmadan oluşmaktadır. Vergi oranlarının artırılması ya da yeni vergiler konması kamuoyunun tepkisine neden olduğu olduğundan dolayı bu durumu, gerçekleştirmek zorlaşmaktadır. Borçlanma imkânı ise borcun vadesine, verilecek faize, geri ödeme planına ve borçlanabilecek kaynaklara bağlıdır. Az gelişmiş ülkeler bir yandan bütçe açıkları verirken, diğer yandan dış ticaret açıkları ve aşırı borç yükü altında bulunmaktadırlar. Bu noktada KİT'lerin özelleştirilmesiyle devlet yeni bir gelir kaynağına kavuşmuş olduğu gibi elde edeceği bu gelire bütçe açıklarını da kapatma yoluna gitmektedir.

1.2.2.3. Sosyal ve Siyasi Amaçlar

1.2.2.3.1.Servetin Tabana Yayılmasını Sağlamak

Bugün dünyada adaletsiz bir servet dağılımı söz konusudur. Öyle ki dünyada ve ülkemizdeki bazı kimselerin servetleri yaşadıkları ülkelerdeki nüfusa oranlandığında çok büyük bir yüzdeyi ifade etmektedir. Bu yüzden toplam ekonomideki kaynakların çoğuna sahip olmaktadır. Servet dağılımındaki dengesizliğin ana nedeni, gelir dağılımındaki adaletsizlik olarak belirtilmektedir.

Ekonomideki temel sorunlardan biri olan ve bölüşüm sorunu olarak adlandırılan gelir dağılımındaki dengesizlik ve adaletsizlik ortadan kaldırılabildiği oranda servet dağılımındaki çarpıklığın da önüne geçilmesi mümkün olmaktadır. Toplumda bu dengesizliği gidermek için kar eden KİT'lerin pay senedi yoluyla halka açılması servetin halka yayılmasını sağlayacaktır. Pay senetlerinin halka arzı yoluyla atıl vaziyette bulunan ve yastık altında olan altın, döviz gibi kaynaklar ekonomiye aktarılacaktır. Bu pay senetlerinin, öncelikli olarak KİT çalışanlarına ve küçük birikim sahiplerine belirli özendiricilerle satılması, toplumun bu kesimine gelir transferi niteliğindedir. Bu yöntem bir taraftan işletme verimliliğinin yükseltilmesine katkıda bulunurken, diğer taraftan verimlilik artışının düşük gelir gruplarına aktarılmasını ifade eder. Bu amaç "sermaye mülkiyetini tabana yayma" anlamına gelir (Kilci,1994: 25).

Sermayeyi tabana yayma amacına, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde öncelikle önem verilmiştir. Ancak sermayeyi tabana yayma amacındaki nedenler ülkeden ülkeye değişiklik göstermektedir. Örneğin İngiltere'de hedeflenenler, servet mülkiyetini yaygınlaştırmak, KİT'lerin gelirden geniş bir pay almasını ve işçi işveren arasındaki ilişkileri yumuşatmaktır. Fransa'daki hedefi ise tekelci güçlerin birkaç elde toplanmasını önlemektir. Türkiye'deki amaç ise sermayeyi tabana yayarak gelir dağılımında adaletin sağlanması ve sermaye piyasasının gelişimine katkı sağlamaktır (Albayrak, 1990: 63).

1.2.2.3.2.Siyasi Felsefeyi Uygulamaya Koymak

Özelleştirme hangi amaçla gerçekleştirilirse gerçekleştirilsin, bundan siyasal sonuçlar elde etmek mümkündür. Özellikle siyasal partilerin görüşlerinin sosyalizme veya liberalizme yatkın olması halinde, özelleştirme özellikle siyasal amaca yönelik olarak, yani liberalizme uygun ortam yaratmak amacıyla ortaya çıkabilmektedir. Bireylerin ekonomik özgürlüğünü öne alan liberal felsefe devletin ekonomiye karışmasının bu özgürlüğü kısıtlayacağını savunmaktadır. Neo-klasik ekonomistler, özelleştirmenin de toplumsal gönencin optimizasyonu için gerekli olduğunu vurgulanmaktadır. Bu görüştekilere göre özelleştirme, ekonomik bireysellik için bir araçtır (Cevizoğlu, 1998: 31).

Özelleştirmenin benimsendiği liberal düşünceye göre devlet, ekonomik tercihlere müdahaleden uzak durmalı, tüm ekonomik faaliyetler, şartlar imkan verdiğince özel girişim tarafından gerçekleştirilmelidir. Çünkü devletin ekonomik hayata müdahaleleri arttıkça bireysel özgürlükler kısılmaktadır. KİT'lerin özel mülkiyete devri ile bu müdahaleler azalacak, özel mülkiyet yaygınlaşacak ve özelleştirmenin ekonomik amacının doğru işlemesine olanak verilecektir (Tümer, 2004: 29).

1.2.2.3.3.Uluslararası Sermaye ve Örgütlerin Baskısı

IMF (International Monetary Fund: Uluslararası para Fonu) ve Dünya Bankası gibi uluslararası kuruluşlar kendisi ile borç ilişkisi içinde olan az gelişmiş ülkelere uyguladıkları bazı reçetelerinde özelleştirme uygulamalarının yaygınlaştırılmasını istemektedirler. Bu kuruluşların kendilerinden kredi talebinde bulunan ülkelere özelleştirmeyi şart koşmalarında ideolojik etkenlerin yanında, biriken dış borçların ödenebilmesi için yol gösterme amacı da vardır (Köfteoğlu, 1994: 16-23).

Özellikle Dünya Bankası geliştirmekte olan ülkelere yönelik ekonomik yeniden yapılandırma programları içinde özelleştirmeye ayrı bir önem vermekte ve kamu işletmelerinin yabancı sermayeye satışında bizzat aracılık yapmaktadır (Önder, 1993: 20-21). Dünya Bankası ve IMF gibi uluslararası finans kuruluşlarının yanı sıra Amerikan Dış Yardım Örgütü (USAID) de az gelişmiş ülkelere bir takım fonlar sağlayarak desteklemektedir (Şenses, 1995: 28-29). Ülkelere özelleştirme ile ilgili teşvik ve baskıların, ulusal ve uluslararası finans kuruluşlarından gelmekle kalmadığı, birçok uluslararası finans kuruluşunun aynı yönde davranış içine girdiği de

görülmektedir. Bu kuruluşların temsil ettikleri çıkar gruplarının doğrudan ve dolaylı yararlarını arttırmaya yönelik olduğu gibi ideolojik de olabilmektedir (Özmen, 1987: 19).

1.3.Özelleştirme Yöntemleri, Türkiye’de ve Dünyada Özelleştirme Uygulamaları

1.3.1. Özelleştirme Yöntemleri

Bu başlık altında özelleştirme yöntemleri analiz edilecektir. Özelleştirme yöntemleri kamuya ait teşebbüslerin özel sektöre idare ve mülkiyet açısından devri yoluyla olabileceği gibi sadece idare ve işletme hakkının devredilmesi olarak da incelenebilmektedir. Ancak bu bölümde konuyu bu genel iki başlık altında incelemek yerine özelleştirmede kullanılan yöntemlerden sırasıyla bahsedilecek, kullanılan yöntemin yönetim ve idare bağlamı ya da mülkiyet bağlamıyla bir ilişki kurulacak ve yine bu yöntemlerin neler olduğu tek tek açıklanacaktır. Özelleştirme yöntemleri kısa açıklamalarla şu şekilde özetlenebilir (Özmen, 1987: 19).

1.3.1.1. Hisse Senedi Satış Yöntemi

Kamu iktisadi teşebbüslerinin ve bağlı kuruluşların paylarının bir kısmı ya da tamamının özel kesime devri yöntemidir. Bu işlemler hisse senetleri satışının sermaye piyasası vasıtası ile olabileceği gibi, teklif alma ve özel veya direkt satış şeklinde de olabilmektedir. Bu yöntemde KİT’lerin hisselerinin tamamı ya da bir bölümü satılır. Satış işlemi genellikle bir banka veya uzman kuruluşun aracılığı ile var olan kamu pay senetlerinin satışı yoluyla olabileceği gibi yeni çıkarılan hisse senetlerinin satışı yoluyla da olabilir. Burada dikkate alınan fiyat hisse senetlerinin satışı esnasında piyasada mevcut olan arz ve talebe göre oluşan piyasa fiyatıdır. Hisse senetleri, yurtiçi sermaye piyasalarında ya da uluslararası sermaye piyasalarında işlem görebilir. Satış işlemlerinden beklenen başarı birkaç faktöre bağlıdır. Bu faktörlerin başında hisse senetleri satılacak olan kurumun finansal yapısı gelmektedir. İşletmenin finansal yapısını yansıtacak olan göstergeler ise işletmenin mali tablolarıdır. Bu mali tabloların finansal raporlama standartlarına uygun olarak, tarafsız bir şekilde, işletmenin gerçeklerini yansıtacak şekilde olması gerekmektedir. Çünkü özelleştirmeye konu olan

kurumun hisse senetlerini alacak olan yatırımcılar o kuruluşun mali tablolarını inceleyerek, bu tablolardan kuruluşun mevcut karlılık, verimlilik ve piyasadaki konumu hakkında bilgi sahibi olarak yatırım yapacaklardır. Hisse senetleri satışındaki başarıyı belirleyen faktörlerin ülkenin konumu, yasal ve kurumsal yapısının olduğu söylenebilir. Özelleştirmeyi yapan ülkede ekonomik değişkenliğin olması, istikrarlı bir ekonomik ortamın bulunmaması yurtdışındaki yatırımcılar için önemlidir. Belirsizliğin olduğu bir piyasada yatırımcılar hisse senetlerine yatırım yapmak yerine, mevcut belirsizlik ortadan kalkana kadar yatırım yapmayacaklardır. Küçük tasarruflarını dahi döviz olarak ya da satarak gerçekleştiren ve bu nedenle döviz piyasasını her an takip eden yerli yatırımcı açısından olduğu kadar daha büyük yatırım peşinde koşan yatırımcılar için ülkedeki ekonomik ve politik istikrar önemlidir. Hisse senetleri satışı yoluyla özelleştirmede değişik amaçlar da söz konusu olabilmektedir. Bu yolla mülkiyetin devri hedefleneceği gibi, kuruluşların finansal yönden desteklenmesi de hedeflenebilir. Açık ve şeffaf bir uygulamaya olanak sağlaması açısından bu yöntemin uygulanmasında karşılaşılabilecek sorunlar hisse senetleri satışına sunulan kuruluşun güçlü bir finansal yapıya sahip olmaması, kuruluşun hisselerinin belirli bir yatırımcı grupta yoğunlaşmış mülkiyetin tabana yayılması hedefinden uzaklaşılması, bir sermaye piyasasının gelişmemiş olması, bilgi akışı ve halkın sermaye piyasası hakkında yeterince bilgilendirilmemesi, tasarrufların yetersizliğidir. Sermaye piyasası kanalı ile satış yönteminde kamu mülkiyetinde bulunan anonim şirketin sermayesinin paylara bölünmesi gerekmektedir. Bunun için de öncelikle hukuki yapısı ve özel statüleri ticaret kanunu hükümlerine tabi hale getirilmelidir (Suiçmez ve Yıldırım, 1993: 22).

Daha sonra hisse senetleri satışa çıkarılacak olan şirketin aktiflerinin değerlendirilmesi, özkaynağının hesaplanması ve hisse senedi fiyatlarının tespiti aşamaları tamamlanır. Bundan sonra satılacak hisse miktarı ve satış yöntemi tespit edilerek satış ilanı yapılır ve özelleştirme fiilen başlatılmış olur (Altıntaş 1988: 58).

Teklif alma yöntemi ile hisse senedi satışında sermaye bakımından gelişmemiş olan küçük ve orta ölçekteki işletmeler basın ve iletişim araçları vasıtasıyla kamuoyuna duyurulur. Hisse senetlerinin satışı tek bir alıcıya olabileceği gibi, doğrudan doğruya halka satışı, çalışanlara ve yöneticilere satışı, seçilmiş finansal aracı kuruluşlara satışı ve yurt dışı sermaye piyasası aracılığıyla satışı söz konusu olabilmektedir.

Blok satışta, özelleştirilecek kuruluşun tamamı veya önemli bir bölümü teklif alınarak pazarlık veya açık arttırma ile satılır. İşletmeye ait ve satışa konu olan değerler pazarlık yapılarak ya da açık arttırma ile bir ya da birkaç firmadan oluşan konsorsiyuma satılabilir. Bu yöntem daha çok kar amaçlı nihai mal veya hizmet üreten bazı KİT müesseselerinin veya bağlı ortaklarının satışında uygulanmıştır (Talay 1994: 28).

Bu yöntem KİT'lerin aktiflerin bir bölümünün, müesseselerin, işletmelerin ya da bağlı ortaklıklarının, belirli bir veya birkaç firmaya yahut konsorsiyuma pazarlık yoluyla doğrudan satılması işlemidir (Türk Demokrasi Vakfı, 1994: 57).

1.3.1.2. Blok Satış Yöntemi

Bu yöntem KİT'lerin aktiflerin bir bölümünün, müesseselerin, işletmelerin ya da bağlı ortaklıklarının, belirli bir veya birkaç firmaya veya konsorsiyuma pazarlık yoluyla doğrudan satılması işlemidir (Türk Demokrasi Vakfı, 1994: 57).

Bu yöntemde KİT hisselerinin tamamı veya bir kısmı alıcı veya alıcılar grubuna satılabilir. Satışı yapılacak olan kuruluş, özel hukuk hükümlerine tabi bir şirket olmalıdır. Blok satış yöntemi, hisse satışından önce veya aynı anda gerçekleştirilebilir. Blok satış yönteminin tam rekabet, doğrudan pazarlık gibi uygulamaları vardır. Tam rekabette, alıcılar tekliflerini sunduktan sonra bir değerlendirme yapılır ve karara varılır. Doğrudan pazarlık yönteminde ise alıcılarla pazarlık yapılması suretiyle nihai karar alınır. Blok satış yöntemi çoğunlukla sermaye piyasasının olduğu durumlarda tercih edilmektedir. Bu yöntem genellikle fiyat tespitinin sağlıklı yapılmaması ve gelirin adaletsiz dağılımına yol açması konularında eleştirilmektedir. Blok satış, yöntem olarak başarı şansı yüksek olmasına rağmen özelleştirme sonrası rekabet koşullarını bozma olasılığı nedeniyle eleştirilmektedir. Yöntem olarak özelleştirilecek kuruluşlara ait mülkiyetin topluca devrini öngören blok satışın özellikle gelir seviyesi düşük halk arasında gördüğü tepki büyüktür. Blok satış yöntemine karşı genelde, hisse senetlerinin blok satışına karşı da özelden kamuoyunun olumsuz tepkileri söz konusudur. Bu tavrın temelinde devlet malının imtiyazlı çevrelere devrediliyor olması düşüncesi yer alır (Sarıaslan, 1993: 16).

Sosyal adalet ve gelir dağılımının dengeli hale getirilmesi ilkeleri ile bağdaşmasına rağmen, blok satışın gerçekleştirilmesi gerekiyorsa, yöntem şeffaflık içinde ve kamuoyu desteği de sağlanacak şekilde uygulamalıdır.

1.3.1.3. Doğrudan Satış Yöntemi

Bu yöntem, KİT'lerin bağlı ortaklarının müesseselerinin ve küçük işletmelerinin, bir defada gerçek veya tüzel kişilere, yerli ya da yabancılara “pazarlık” yoluyla satılmasıdır.

Holding yapısındaki kamu işletmelerinin bir defada gerçek veya tüzel, yerli ya da yabancılara pazarlık yoluyla satılmasıdır. Daha çok nihai mal ve hizmet üreten birimler bu yöntemle özelleştirilirler. Ana kuruluş olan holdingin bir bütün olarak satış mümkün olmayabilir. Holding zarar ederken daha küçük birimlere ayrılan parçaları önce rehabilite edilip sonra satılırlarsa daha kolay alıcı bulurlar. Doğrudan satış yöntemi çerçevesinde kamuya ait işletmelerin maddi varlıklarını bina, arsa ve makinelerin satılması, hastalıklı aktiflerinin temizlenmesi şeklinde uygulamaları da görmek mümkündür. Holding yapısındaki kamu işletmelerinin fazla istihdamı verimsiz atıl varlıkların merkeze kaydırılıp, rehabilite ile verimli ve karlı çalışan ünitelere dönüştürüldükten sonra parça parça satılarak özelleştirilmesi uygulaması ülkemizde de Sümerbank ve Etibank’ın özelleştirilmeleri örneklerinde görülmektedir (Dikbaş, 1997: 69).

1.3.1.4. Çalışanlara Satış ya da Devir Yöntemi

Çalışanlara Satış ya da Devir Yöntemi; kamu işletmelerinin mülkiyetinin ve/veya yönetim kontrolünün işletme çalışanlarının kendi kaynaklarını kullanarak veya borçlanılarak eline geçirmesine imkân veren yöntemdir (Sariaslan-Erol, 1993: 18).

Çalışanların ortaklığı, yönetim ve mülkiyete katılmaları, verimliliği ve oto kontrolünü artırmaktadır. Ancak gelişmekte olan ülkelerde kişisel tasarruflar yetersiz olduğu için bu yöntemin başarılı işlemesi beklenemez. Bu tür özelleştirmenin en mahzurlu yönü, yönetim ilişkileri açısından doğabilecek güçlüklerdir. İşletmeye

sahiplenme, moral motivasyonu teşvik unsuru olur iken, aynı zamanda hem yönetilen hem de patron durumunda olan çalışanların bu ortamı sağlıklı ilişkilerle yürütülebilecek kültür ve eğitim düzeyine sahip olmama durumunda bir yönetim bunalımının önemli sebebi olabilirler. Kuruluşların çalışanlarına kıdem tazminatı sorumluluklarının olması ve bunların bir hayli yüksek tutarlara ulaşması, kıdem tazminatlarına karşılık özelleştirilen kuruluşun hisse senedini almayı cazip hale getirdiği gibi özelleştirmeyi de kolaylaştırmaktadır. Bu yöntemi, çalışanlarının kuruluşları ile kader birliği yapmalarının neticesi onlara devredilmelerinin ve bunun da çok uygun koşullarda yapılmasının sosyal adalet ilkeleri çerçevesinde uygun görenler vardır. Ancak, tüm ülkenin kaynakları ile oluşturulan kuruluşların mülkiyet ve yönetimini, yalnız orada çalışan ve çalışmalarının karşılığını ücret, pirim, kıdem tazminatı olarak alan insanlara imtiyazlı şekilde vermenin adil bir uygulama olmayacağını savunanlarda mevcuttur (Korkut, 2008: 27).

Bahsettiğimiz bu yöntemle özelleştirilen ve Türkiye’de yapılan uygulamalara örnek olarak Karabük Demir Çelik Fabrikası'nın (KARDEMİR) özelleştirilmesi verilebilir. Çalışanlara satış yönetimiyle KARDEMİR zarar ettiği gerekçesi ile çalışanlara ücretsiz olarak devredilen bir kurum olmaktadır. Türkiye’de ilk defa uygulanan bu özelleştirme yöntemine göre işletmenin ortakları, blok hisse devri usulüyle ve 30.03.1995 tarihli sözleşme ile 1 TL sembolik bedelle, % 35 kuruluş çalışanlarından, % 40 yöre sanayi odaları ve esnaf derneklerinden(Karabük Sanayi ve Ticaret Odası, Karabük ve Safranbolu Esnaf ve Sanatkârlar Derneği), % 25 oranında da yöre halkı ile kuruluş emeklilerinin hissedarlığından oluşmuştur.

1.3.1.5. Kiralama Yöntemi

Devlet sahibi olduğu işletmelerin mali yapılarını düzeltmek veya özelleştirilmeye hazırlamak için bunları belirli süreler için kiraya verebilir. Kiralama yönteminde, mülkiyet devredilmemekte, yönetim devredilmektedir. İşletmeyi kiralayan özel veya tüzel kişi kendi personelini çalıştırmakta ve tüm kar ve zarardan sorumlu olmaktadır. Bu yöntem genellikle, otel, turizm işletmeleri gibi tesislerle, belediyeye ait temizlik işlerinde kullanılmaktadır (Aktan, 1992: 84).

Bir tür ön özelleştirme olarak adlandırabileceğimiz bu durumun nedeni bu işletmelerin mali yapılarını düzeltmek veya özelleştirmeye hazırlamak için olabilmektedir. Ancak Kiralama yönteminde mülkiyet devri akla gelmemelidir yani bu işletmelerin mülkiyetleri özel ya da tüzel kimselere devredilmemekte, sadece yönetim devredilmektedir. İşletmeyi kiralayan özel ya da tüzel kişilerde kendi personelini çalıştırmakta ve oluşacak tüm kar veya zarardan sorumlu tutulmaktadır. A.B.D, Britanya ve Japonya'da yaygın şekilde başvurulan bu yönetime özellikle belediye hizmetlerinde rastlanılmaktadır. Devletin elindeki kömür ve maden işletmelerinin de bu yöntemle performanslarının yükseltilmesi ve özelleştirilmeye hazır hale getirilmesi uygulamada sıkça görülmektedir (Talay, 1994: 60-61).

1.3.1.6.Yönetim Devri Yöntemi

İşletme hakkı devri özelleştirme yöntemlerinden birisidir. İşletme hakkı mülkiyet hakkı devlette kalmak şartıyla üretim birimlerinin bir bedel karşılığı belli bir süre ve şartlarla işletilmesi hakkının özel gerçek ve tüzel kişilere verilmesidir (Tasarrufların Teşviki ve Kamu Yatırımlarının Hızlandırılması Hakkında Kanun, Kanun No. 2983).

Yönetimin özelleştirilmesi ile söz konusu kamu işletmesinin mülkiyeti özel sektöre devredilmeden, sadece işletme fonksiyonları özel sektöre devredilerek üretimin özel sektör tarafından yapılmasına izin verilir. Yani burada özel kesim sadece yönetimi devralmakta ve işletmenin sahipliği ile bir ilgisi bulunmamaktadır. Meydana gelecek olan kardan ya da zarardan da yönetimi devredilen işletmenin sorumlu olması değil, aksine mülkiyet sahibi olan devletin sorumlu olması durumu, söz konusudur. Yönetimin sahipliğini elinde bulunduran özel sektör, şirketi idare yetkisine sahip olmasının yanı sıra yönetim devri sözleşmesinde belirtilen bir ücret ve ayrıca onu daha fazla kar elde etmeye sevk eden ve teşvik unsuru olan kar payını da alır. Böylece serbest piyasa ekonomisinin motoru olan kar unsuru idareyi elinde bulunduran özel kişi ya da kurumları harekete geçirecek ve bu kimseleri daha yüksek ücret ve daha fazla kar elde etmek düşüncesiyle yönetimde daha etkin olmaya zorlayacaktır. Bu uygulamanın sonucu olarak da faaliyet zararının ortaya çıkması ve mülkiyet sahipliğini elinde bulunduran devletin bu zarara katlanması olasılığı da azalmış

olacaktır. Ayrıca bu sistem genellikle mülkiyet devrini de öngören özelleştirme uygulamasına bir geçiş aracı olarak görülmektedir (Yaşar, 1996: 42).

Yönetimin devriyle amaçlanan diğer konu kamu işletmelerinin bağımsız bir yapıya kavuşturulmalarını sağlamaktır. Bu bağımsızlığı sağlayacak olan şey ise kamu işletmelerinin devlet tarafından görevlendirilen memurlar yerine daha profesyonel bir yönetim tarafından yönetilmesidir. Fakat yönetimin özel kesime devri bir taraftan kamu işletmelerinin bağımsızlığı konusunda bir çözüm olurken diğer taraftan yönetim sorumluluğu ile mal sahipliğinin birbirinden ayrılması sonucu, yönetim mal sahibinin çıkarlarına uygun davranıp davranmadığının kontrolü gibi sorunu ortaya çıkarmaktadır. Bu yöntem, kiralama yöntemi gibi bir çeşit ön özelleştirme ya da özelleştirmeye hazır hale getirme yöntemidir. Yönetim devri uygulamasında KİT'lerin özel sektöre devri, 29.02.1984 tarih ve 2983 sayılı yasa ile 27.08.1984 tarih ve 84/8495 sayılı Kamu Ortaklığı Fonu Yönetmeliğinde bu uygulamanın "İşletme Hakkı Devri" olarak Türk mevzuatında yeri bulunmaktadır (Karluk, 1990: 124).

Ayrıca yönetim devri ileride oluşturulabilecek ortaklıkların başlangıcı olabilir. Özelleştirme anında yönetimin devredildiği özel sektöre hisselerinden pay alma seçeneği tanınabilir. Bu uygulamalar özellikle otelcilik ve turizm gibi sektörlerde görülmektedir.

1.3.1.7.Ortak Girişim Yöntemi

Kamu ve özel sektör teşebbüslerinin ortak faaliyet yürütmelerini amaçlayan ve kamu ortaklığı payının %51'den daha az olmasını gerektiren açık bir özelleştirme yöntemidir. Bu yöntemde, bir kamu şirketi, başka bir yabancı ve yerli şirketle öz kaynak ortaklığına girmektedir. Bu tür teşebbüslerin tam bir özerklik içinde bulunması şartı, "deregulation" ve imtiyazlı anlaşmalar politikalarının bir parçası olarak değerlendirilebilir (Giz, 2003: 31).

1.3.1.8. İhale Yöntemi

Bu yönteme genelde hizmet sektöründe başvurulduğu için, mülkiyet transferini gerektirmeyen, sadece hizmet arzını özel kesime devreden bir yöntemdir. Devlet mal

ve hizmet arzını kendisi gerçekleştirmemekte bunun yerine söz konusu mal ve hizmeti özel kişi veya kuruluşlardan satın almaktadır. Devlet bazı mal ve hizmetlerin üretimini özellikle mahalli idare hizmetlerinin üretimini bu yöntem ile özel kişi veya kuruluşlara devredebilir. Mahalli idarelerin çöp toplama, yol, cadde, sokak yapımı, bakımı ve onarımı, yeşil sahalarda ve parklar düzenlemesi, su ve dinlenme tesislerinin yapımı, otopark yapımı vb. hizmetleri geniş ölçüde özel sektöre ihale yoluyla yaptırılabilir hizmetlere örnek teşkil etmektedir (Kök,1993:108).

1.3.1.9.İmtiyaz Yöntemi

Doğal tekel konumunda olan işletme ya da kuruluşların üretim faaliyetlerinde uygulanan bir yöntemdir. Bu yöntemde elektrik, su, doğalgaz, haberleşme sistemi, demiryolu gibi ancak devletin faaliyette bulunduğu alanlar imtiyaz devri sözleşmesi yolu ile özel sektöre devredilmektedir. Bu kavram genelde doğal tekellerin güçlü olduğu iktisadi faaliyet alanlarında ve rekabet yokluğu ile karakterize olmuş piyasa şartlarında, mal ve hizmetin üretim veya dağıtım haklarını vermeyi ya da kullandırmayı amaçlayan bir özelleştirme aracı olarak bilinmektedir (Korkut, 2008: 29).

1.3.1.10.Yap-İşlet-Devret Yöntemi

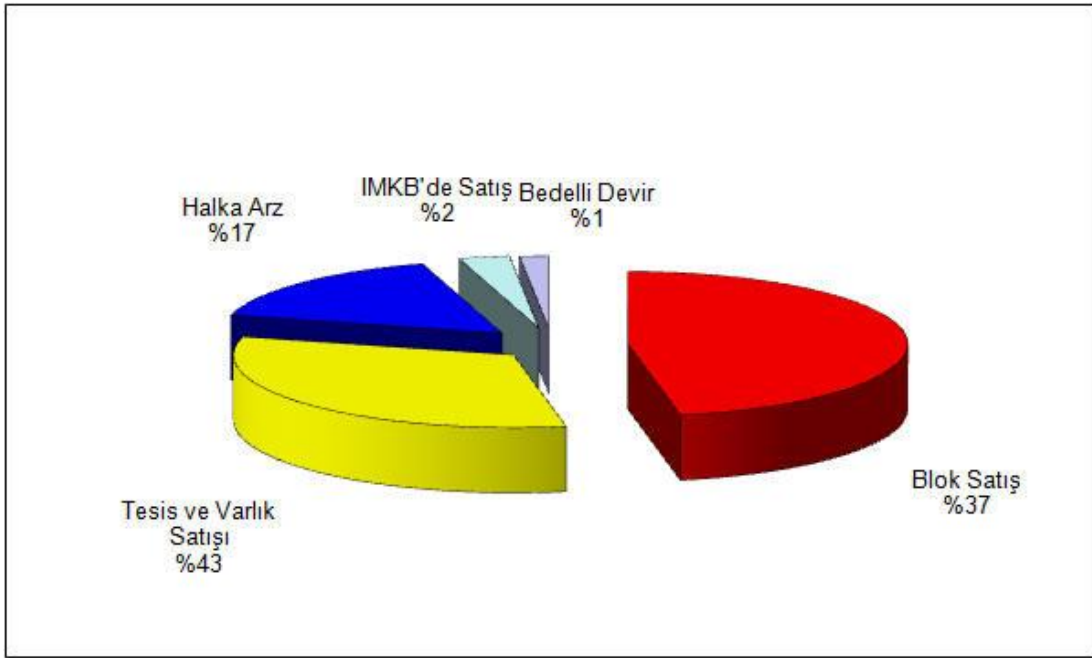
Bu yöntem yabancı yatırımcıların, gelişmekte olan ülkelerde bazı faaliyetleri bizzat oluşturması, belirli sürelerle işletmesi ve daha sonra devlete devretmesi olarak tanımlanabilir. Yap-işlet-devret yöntemi, petrol arama istasyonlarının kurulması, eğlence merkezlerinin oluşturulması, turistik tesis ve işletmeler kurulması vb. alanlarda uygulanabilmektedir (TÜSİAD, 1992: 23).

Bu yöntemle devlet bu yöntemle mülkiyeti devretmeden proje geliştirmeyi, finansmanı ve işletme sorumluluğunu bir süre için özel sektöre devreder (Özelleştirme İhtisas Raporu, 1993: 51).

Yap-İşlet-Devret Yöntemi özellikle gelişmekte olan ülkelerde yabancı sermayenin ülkeye girişini teşvik etmek için uygulanmaktadır. Bu yöntem ile ülkeye daha fazla yabancı sermayenin geleceği düşünülmektedir. Genellikle petrol arama faaliyetlerinde ve turistik tesislerin kurulmasında, uygulanan bir yöntemdir. Bunların

yanında Türkiye’de elektrik ve doğalgaz santrallerinin-Ahi köy, Çamlıca, Fethiye, Aksu-Çay köy hidroelektrik santralleri, Marmara Ereğlisi Trakya ve Unimar doğal gaz santralleri, Bozcaada rüzgâr enerjisi santralleri- bu yöntemle özelleştirildiği bilinmektedir.

Grafik 1: 1985-2013 Dönemi Gerçekleştirilen Özelleştirme İşlemlerinin Tutarlarının Yüzdeleri

Kaynak: www.oib.gov.tr

Grafik 1 1985 yılından 2013 yılına kadar olan süreçte özelleştirme işlemlerinin tutarlarını yüzde cinsinden ifade etmektedir. Buna göre Tesis ve Varlık Satışı Yöntemi ile elde edilen gelirin özelleştirme gelirleri içindeki payı **%43** ile birinci sırada yer alırken, Blok Satış Yöntemi **%37** pay ile ikinci sırada yer almaktadır. Bu gelir içinde halka arz yoluyla elde edilen gelirin payı **%17**, İMKB’de halka arz yoluyla elde edilen gelirin payı **%2**, Tesis ve Varlıkların devri yoluyla elde edilen gelir ise **%1** ile en düşük paya sahiptir. Buradan özelleştirmede en çok kullanılan yöntemin Tesis ve Varlık Satışı Yöntemi olduğu, en az kullanılan yöntemin ise devir yöntemi olduğu sonucuna varılabilir.

1.3.2. Türkiye’de Özelleştirme Uygulamaları

Osmanlı Devleti’nin son yıllarında batılı görüşlerin etkisiyle, ekonomik alanda dönemin popüler iktisat akımı olan “liberal düşünce” hakimdi. Batılı aydınlar devletin işlettiği fabrikaların özel sektöre devredilmesini savunurlarken, Ali Paşa 1910 yılında, devletin üretim maliyetlerinin yüksek olduğunu, gelişmeye yakın özel girişimlerin gelişimini engellediğini savunarak, kamu fabrikalarının hisse senetleriyle özelleştirilmesi gerektiğini belirtmiştir (Atasoy, 1993: 58).

Cumhuriyetin kuruluşundan önce toplanan İzmir İktisat Kongresinde özel sektör yanlısı alınan liberal kararlar, devletin ekonomik işletmelerinin zamanı geldiğinde özel sektöre devredileceğinin sinyallerini veriyordu. Ancak cumhuriyetin kuruluşundan 1930’lı yıllara kadar uygulanan liberal politikalar, Türkiye’de Sanayileşme kısmında belirtilen önemli sebepler nedeniyle başarıya ulaşamamıştır. Özel sektörün sermaye ve teknik birikiminin yetersizliği, yeni kurulan ülkenin büyük altyapı yatırımlarına ihtiyaç duyması gibi sebeplerden dolayı, bu liberal anlayışlı dönemde birçok KİT kurulmaya başlamıştır. Kibrit ve çakmak, ispirto ve alkollü içecekler, barut ve patlayıcı maddeler, petrol, benzin ithalatı ve dört büyük limanın işletmesi ile ilgili tekeller bu dönemde imtiyazlı şirketlerin en önemli faaliyet alanları olmuştur (Boratav, 1992: 280).

Özel sektörün gelişmesi için verilen tavizlere rağmen başarısız olmasının yanına, 1929 Ekonomik Buhranı eklenince, Türkiye’de devletçi politikalar hakim olmuştur. Bu dönemde devletçiliğin özel sektörün gelişimini sağlayıcı bir nitelikte olduğu görülmektedir. “1933 yılında yayınlanan Ali İktisat Raporu’nda kamu teşebbüsü kökleşip, kâr elde etmeye başladığında ve halkın ekonomide gücü uygun olduğunda, bu tesislerin ilk fırsatta özel sektöre devredilmesi öngörülmüştür” (Karluk, 1990: 178).

Türkiye Cumhuriyeti tarihinde özelleştirmenin temelleri devletçilik dönemindeki açıklamalarla atılmıştır. Bu dönemin başlangıcında da “halkı devletçiliğe alıştırmak” adına yapılan açıklamaların birinde Atatürk “Uygulanacak devletçiliğin Türkiye’ye has bir uygulama olduğunu ve fertlerin hususi teşebbüslerinin esas tutulacağını sadece milletin ihtiyaçlarını sağlayabilmek adına devletin iktisat konusunda etkin olduğunu” belirtmiştir. Devletçi dönemin gerçek anlamda son

bulduğu tarih olan 1938 yılının hemen ardından 2.Dünya Savaşı'nın başlaması, 1945 yılına kadar uygulanan politikalarda devlet egemenliğini zorunlu kılmıştır. Sonuç olarak uygulanan devletçilik bir geçiş dönemi politikası olarak kendini göstermiştir. Savaş sonrası çok partili rejime geçilmesiyle beraber 1950 yılında Demokrat Parti halkın oylarıyla iktidara gelmiştir. Liberal düşünülü bir parti programı olan DP, kamu işletmelerinin özel teşebbüse devredilmesi konusunda oldukça kararlı görünmesine rağmen, iktidarda bulunduğu on yıl KİT sayısının en çok arttığı dönem olmuştur (Özgür, 1972: 172).

Devletçi ekonomi politikalarına muhalefet eden bir söylemle gelen DP, parti programında devlet girişimciliğini özel sermayenin karlı bulmadığı veya sermayesinin yeterli olmadığı faaliyetler ile sınırlamakta ve bu nitelikleri taşımayan devlet işletmelerinin “elverişli şartlarla” özel girişimlere devredilmesi, devlet girişimciliğinin özel girişimlere engel olmamasını, onlarla eşit koşullarda rekabet etmesini öngörmektedir (Müftüoğlu, 1996: 87).

1950-1960 yılları arasında özelleştirmeye ilgili yasalar çıkarılmamış ve özelleştirmeler gerçekleştirilmemiştir. Ancak 1960 yılına kadar KİT'lerin sayısındaki artış ve buna bağlı olarak ortaya çıkan görev zararları, KİT'lerde bazı reformların yapılmasını gerekli kılmıştır.

Yaşanan denetimsizlik, verilen sosyal görevlerle “görev zararlarının artmasıyla beraber mali yapıları giderek kötüleşen KİT'ler için 1960 yılından itibaren KİT'lerin Reorganizasyonu” adı altında her on yılda değişen çeşitli başlıklar altında reform programları uygulamaları yapılmaktadır. Bunlar kısaca (Çakmakçı, 1999: 41) ;

- 1960-1971 Reorganizasyon
- 1971-1983 Özerkleştirme
- 1983 - Özelleştirme.

İçe kapalı bir ekonomik program uygulayan Türkiye'de, dünyadaki konjonktürün de etkisiyle 78-79 yıllarında negatif büyüme gerçekleşmesinin yanında, işsizlik ve enflasyonun artması ve siyasi çalkantılar, ülkeyi strateji değişikliğine itmiştir. 24 Ocak 1980 yılında alınan kararlarla Türkiye, dışa açık liberal bir ekonomi olma yolunda ilk adımı atmıştır. 24 Ocak Kararları ile Türkiye'nin ilk aşamada (Yılmaz, 2002: 42) :

- Enflasyonu düşürmek,
- Büyüme hızını pozitif çevirmek ve yükseltmek,

- Mal kıtlığını gidermek ve kuyrukları kaldırmak,
- Piyasa ekonomisine işlerlik kazandırmak,
- İhracatı arttırarak dış ticaret açığını küçültmek gibi kısa vadeli hedefleri vardı.

Piyasa ekonomisine işlerlik kazandırmak hedefini gerçekleştirmek için yapılan çalışmalar özetle (<http://www.ydk.gov.tr>):

- Ekonominin temel değişkenleri üzerindeki kontrollerin kaldırılıp, temel mal ve hizmetlerin kapsamının daraltılmasının yanında KİT'lere yapılan mali destekleri kaldırmak,

- İhracatın arttırılmasına yönelik kur ve teşvik politikaları uygulamak,

- 1983 yılından sonra ise KİT'lerin özelleştirilmesine yönelik politikalar uygulamak olmuştur.

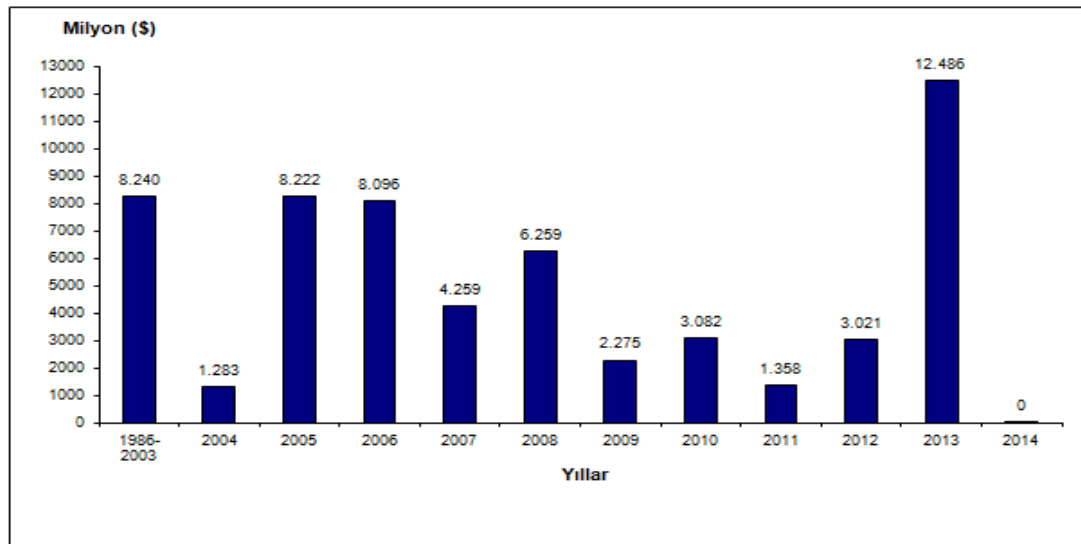
1986 yılından itibaren yoğunlaşan özelleştirme çalışmaları sonucu özelleştirme İdaresi tarafından bugüne kadar yüzlerce kuruluşta hisse senedi veya varlık satışı devir işlemi yapılmış ve bu kuruluşların birçoğunda hiç kamu payı kalmamıştır (ÖİB, 2003: 23).

Aşağıda gösterilen ve sayısal verilerin yer aldığı Tablo 1, 1985-2013 dönemini kapsamakta ve bu yıllar arasında gerçekleştirilen özelleştirmelerin hangi yöntemlerden oluştuğunu göstermektedir. Tablo 1'den görüldüğü gibi 1985'ten günümüze kadar yapılan özelleştirmelerin toplam tutarı dolar bazında **46.094.637.354 \$** dır. Bu özelleştirme gelirlerinin **20.443.586.639 \$** lık kısmı blok satış yöntemiyle, **14.090.221.826 \$** lık kısmı Tesis ve Varlıkların doğrudan satışı yöntemi ile 9.572.899.869 \$ lık kısmı halka arz edilerek yani hisse senedi satışı yöntemi ile **1.261.053.768 \$** lık kısmı İMKB'de halka arz edilmesi ile **4.368.792 \$** lık kısmı yıllar içerisinde tek seferde özelleştirilmesi gerçekleştirilemeyen ancak daha sonra özelleştirilerek, **722.506.460 \$** lık kısmı ise Tesis ve Varlıkların devrinden elde edilmiştir.

Tablo 1: 1985-2013 Döneminde Gerçekleştirilen Özelleştirme İşlemlerinin Tutarları

	1985-2012 (\$)	2013 (\$)	2014 (\$)	TOPLAM (\$)
Özelleştirme Programındaki Kuruluşların Hisse Satışları	20.443.586.639	1.306.693.523	0	21.750.280.162
Özelleştirme Programındaki Kuruluşlara ait Bağlı Ortaklık, İştirak, Tesis ve Varlık Satışı	14.090.221.826	11.159.609.257	346.663	25.250.177.746
Özelleştirme Programındaki Kuruluşların Halka Arzı	9.572.899.869	0	0	9.572.899.869
Özelleştirme Programındaki Kuruluşların İMKB'de Satışı	1.261.053.768	67.283	0	1.261.121.051
Yarım Kalmış Tesis Satışı	4.368.792	0	0	4.368.792
Özelleştirme Programındaki Kuruluşlar veya Kuruluşlara Ait Bağlı Ortaklık, İştirak, Tesis ve Varlıkların Bedelli Devirleri	722.506.460	19.178.263	0	761.684.723
TOPLAM	46.094.637.354	12.485.548.326	346.663	58.580.532.343

Kaynak: www.oib.gov.tr

Tablo 2: Yıllar İtibariyle Özelleştirme İşlemleri

1.3.3.Dünyada Özelleştirme Uygulamaları

1.3.3.1.Doğu Avrupa ve Batı Avrupa Ülkelerinde Özelleştirme

Komünist blokun çökmesi ile birlikte dağılan Doğu Avrupa ülkeleri, ekonomideki tıkanıklıkların sebebini merkezi yönetim eksenli yapılanmada gördüklerinden, özelleştirmeye bir kurtuluş reçetesi olarak bakmakta ve on binleri aşan sayıdaki devlete ait teşebbüslerin rekabete açılması ve serbest piyasa kurumlarının uygun şekilde çalışması için, yoğun bir gayret içinde bulunmuşlardır. Bu ülkelerdeki kırk yıldır hâkim olan bürokratik ve aşırı merkeziyetçi yapı hızla çözülürken, siyasal ve onunla birlikte ekonomik kimlik değişime uğramıştır. Bu nedenle, Varşova'dan Prag'a, Budapeşte'den Bükreş'e kadar tüm Doğu Avrupa ülkelerinde özelleştirme programları ardı ardına hayata geçirilmiştir. (Oktar, 1991: 37).

Bilindiği gibi, Doğu Avrupa Ülkelerinin hemen hepsinde ekonomik işletmelerin tüme yakını devletin sahipliğindedir. Ayrıca, sosyalist dünya dışındaki dış ticaretin çok sınırlı olduğu, ticaret ve hizmet sektörlerinin geri planda tutulduğu, firma ölçeklerinin serbest piyasa ekonomilerindeki benzerlerinden iki üç kat daha büyük bulunduğu bir yapılanma söz konusudur.(Güner, 1993: 54).

Bazı Doğu Avrupa ülkelerinde özelleştirme şu şekilde gerçekleşmiştir;

Macaristan: 1989 ve 1990'lı yıllarda Macaristan'da siyasi ve ekonomik durum barışçıl şekilde gelişti. Komünist sistemin yerine demokratik ve çoğulcu bir siyasal yapı geldi. Macaristan'da yaşanan özelleştirme de bu dalganın bir parçasıydı. Macaristan'da özelleştirme daha çok kamu mülkiyetinin satışı şeklinde gerçekleşti. Özelleştirme süreci de aslında diğer ülkelerle benzer şekilde gelişti. Ekonomide özel mülkiyetin yaygın hale getirilmesi, sermaye kıtlığının azaltılması, ekonominin etkinliğini ve rekabetçiliğinin artırılması, kamunun payının düşürülmesi, kamu harcamalarının azaltılması, yeni iş imkânlarının yaratılması gibi faktörler etkili oldu. 1990 yılında Devlet Mülk Ajansı kuruldu. Amacı, kamudaki girişimlerin geçişini yönetmek oldu. 1992 yılında kurulan Macaristan Devlet Holdingi hükümetin ekonomik amaçlarını gerçekleştirmede anahtar bir role sahip olmuştur. (Karagöz, 2009: 27).

Polonya: Polonya’da, Rusya ve Sovyetlerin kalanında olduğu gibi devletleştirme yapısı hâkimdi. Örneğin, 1940’lardaki kollektif tarım girişimlerinden sonra, liderler sonunda kollektifleştiriminin çalışmadığını gördüler. Kişilere daha çok işlenebilir toprak verildi.

Polonya’da Stalinist sistem 1945-1956 arasında uygulandı. 1956’dan 1981’e kadar sistem değişmeden sürüp gitti. 1981 yılında kamu girişimleri, kamu girişimcilik kanunu altında faaliyet gösteriyordu. Bu kanunla üretim kaynaklarının mülkiyeti dağıtıldı. Bu kanun aynı zamanda, kamu girişimlerine yönetimde otonomi sağladı. 1989 yılında komünist parti düştü ve Birlik hareketi liderleri yeni hükümetin oluşturulması için çağrıda bulundu. Amaçları, serbest piyasa ekonomisini uygulamak ve kamu işletmelerini özelleştirmektir. Sonrasında yabancılara danışmanlık yapması için Yabancı Yatırım Devlet Kurumu oluşturuldu. Balcerowicz Planı, Mazowiecki hükümetinin finans bakanı Leszek Balcerowicz tarafından formüle edilen ekonomi planıdır. Planda başlıca, enflasyonun kontrol altına alınarak istikrarın sağlanması, ekonominin yeniden yapılandırılması, fakirliğin önlenmesi, ücret kontrollerinin kaldırılması, birçok desteğin sağlanması, uluslararası alanda paranın değerinin korunması, uluslararası ticaretin önündeki engellerin kaldırılması olmuştur. Plan, etkisini 1990 başında gösterdi. Bu yaklaşım ekonomiyi yeniden yapılandırdığı için şok terapisi olarak adlandırıldı. (<http://www.sjsu.edu>).

Ukrayna: Ukrayna hükümeti, 1992 yılında çıkardığı bir yasa ile özelleştirme sürecini başlatmıştır. Bürokrasinin ağır işlemesi ve parlamentonun muhalefeti nedeniyle özelleştirme programının ilk iki yılında verimli sonuç alınamamıştır. Kasım 1994’te, Toplu Özelleştirme Programı başlatılmıştır. Bu program çerçevesinde 1995 yılı sonuna kadar en az 8,000 orta ve büyük ölçekli işletmenin özelleştirilmesi öngörülmüştür. 1996 yılının ortalarına gelindiğinde ise Toplu Özelleştirme Programı çerçevesinde yaklaşık 3,500 işletme özel sektöre devredilmiştir. Bu işletmelerin yaklaşık yüzde 40’ı tarım sektöründe faaliyet göstermektedir. Özelleştirmenin en yüksek oranda gerçekleştirildiği alan ise ticaret ile perakende satış noktaları ve lokanta gibi işletmelerin yer aldığı hizmet sektörüdür. 12 Aralık 1996’da Ukrayna Parlamentosu yeni bir özelleştirme yasası kabul etmiştir. Bu yasa, özelleştirme sürecinde devletin kontrolünün artırılmasına imkân vermekte ve devlet mülkiyeti altındaki işletmelerin satışına ilişkin amaç, öncelik ve şartları hükme bağlamaktadır.

Tarım sektöründeki özelleştirme çabalarında diğer sektörlere oranla daha az başarı elde edilmiştir. Bunun en önemli sebebi ise bu konuda siyasi uyum sağlanamamasıdır (Parlamento tarımsal arazilerin satışına karşı çıkmıştır). Özelleştirilmesi planlanan 200 büyük ölçekli işletmenin ancak 40'ı özelleştirilebilmiştir. Aralık 1999'da Devlet Başkanı Leonid Kuçma, ülkedeki özelleştirmelerin hızlandırılması konusunda Bakanlar Kurulu, Devlet Mülkiyet Fonu ve benzeri kuruluşlar tarafından alınacak önlemlere ilişkin bir kararname yayınlamış ve özelleştirmelerin hızlandırılmasını istemiştir. Ukrayna Parlamentosu "Devlet Özelleştirme Programı" yasasını 18 Mayıs 2000'de onaylamıştır. Bununla birlikte, 2001 yılında özelleştirmelerden elde edilen gelir yaklaşık 390 milyon dolar (2,1 milyar hrivnya) ile öngörülen rakamın üçte biri seviyesinde kalmıştır (Sarıs, 2003: 7).

Batı Avrupa'daki özelleştirme çalışmaları, Thatcher Hükümetinin 1979 yılında iktidara gelmesiyle İngiltere'de başlamış ve boyutları, uygulamaları ve sonuçları ile diğer ülkeler ile gelişmekte olan ülkelere modellik edecek bir düzeyde gerçekleşmiştir. Bu nedenle, İngiltere'de ki özelleştirme uygulamaları daha büyük dikkatle takip edilmektedir. İngiltere, özelleştirme tartışmalarına 1979 yılı seçim dönemi içerisinde girmiş ve Muhafazakâr Partinin seçim bildirgesinin en önemli bölümü bu konuya ayrılmıştır. Britanya halkının, işçi partisinin milletleştirme planlarına ciddi bir biçimde karşı çıktığı, buna rağmen, konut, bankacılık, sigorta, ilaç sanayi ve ulaşım sektörlerinde çalışan firmaların millileştirilmesinin devam ettirildiği, bu millileştirilmelerin giderek hem yoksullaşmaya hem de özgürlüklerin azalmasına yol açacağı belirtilerek muhafazakâr iktidarın bütün bu sektörleri özelleştireceği beyan edilmiştir (Soyer,19898: 45).

İngiltere'de kamu sektörüne ait işletmelerin karlılıklarında 1965 yılından beri görülen devamlı düşme eğiliminin, özellikle 1970 lerin başından itibaren hızlanma eğilimi göstermesi özelleştirme konusundaki gelişmelerin başlangıcını oluşturmuştur. Bununla birlikte, İngiltere'deki muhafazakâr partinin özelleştirme düşüncesi başlıca şu gerekçelere dayanmıştır (Yaman, 1993: 12):

-Kamu sektörü borçlanma ihtiyacını azaltmak suretiyle para arzını kontrol altında tutmalı ve böylece enflasyon oranını düşürmeli,

- KİT'lerin tekel statüsünü kaldırmak ve serbest rekabet ortamında faaliyet göstermelerini sağlamak suretiyle ekonomideki rekabeti ve verimliliği arttırmalı,

- Halkın daha büyük bir kesiminin tasarruflarını hisse senetlerine yöneltmek sermaye mülkiyetini tabana yaymalı,

-Borçlanma ve vergi gelirlerine alternatif olabilecek yeni bir gelir kalemi oluşturmalı.

Muhafazakâr Parti iktidara gelince, seçim öncesi vaat ettiklerinden daha fazlasını yapmıştır. Kamu kesiminin elindeki dev şirketlerin büyük kısmı özel sektöre devredilmiştir. 1991 yılı başı itibariyle, kamu kesiminin yarısından fazlası özelleştirilmiş, 650 bin işçi sektör değiştirmiş, 1 milyon 250 bin belediye konutu satılmış ve 9 milyon insan özelleştirilen şirketlerin hisse senedine sahip olmuştur. 1993 yılı itibariyle sırada özelleştirmenin son halkasını oluşturacak olan demir yolları, kömür işletmeleri ve posta acentesi bulunmaktadır. Yapılan özelleştirmeler sonucunda ise, sadece Margaret Thatcher'ın başbakanlığı döneminde 75 milyar Dolar özelleştirme geliri sağlanmıştır (Uyanık, 1993: 223).

İngiltere'nin başlattığı ve 3.012 adet hisse senedi ile halka satılma gibi büyük çaplı özelleştirme girişimi, diğer dünya ülkelerinde de gıpta ile izlenmiştir. Yaklaşık on yıl gibi bir zaman diliminde, kamunun ekonomideki varlığını yarısından daha aza indirmek ve hazineye de azımsanmayacak bir gelir getirmek gerçek bir başarı kabul edilmiştir. Ancak, hükümetin hedeflediği özelleştirme amaçlarını yakalayabildiği konusunda da şüpheler bulunmaktadır. Özelleştirilen şirketlerin mali açıdan daha iyi bir performansa sahip olmaları karlılık düzeylerinin artması ve sermayenin tabana yayılmasında belirgin bir aşama kaydedilmesi gibi olumlu tespitlerin yanında karşıt düşüncelerde mevcuttur (Kilci, 1994, s.53).

Buna göre, özelleştirilen kuruluşların gerçek anlamda rekabete açılmasının sağlanmadığı, kârlılık durumlarındaki iyileşmelerin özelleştirmeden kaynaklanmadığı, özelleştirmelerin sadece hazineye gelir sağlamak amacıyla yapıldığı pay senetleri satımı yoluyla gerçekleştirilmek istenilen sermaye mülkiyetinin tabana yayılma düşüncesinin gerçekleşmediği, örneğin British Aerospace'deki 158.000 paydaşın sonunda azaldığı ve 143 pay sahibinin şirketin devlet dışındaki sermayesinin %63'üne sahip olduğu, yalnız kârlı durumlardaki şirketlerin özelleştirildiği (Duran, 1985, s49), etkinlik verimliliğinin de olumlu konjonktürden kaynaklandığı ve gaz, telefon, su, havayolları gibi sektörlerde rekabet getirilmediği için etkinlik ve verimliliğin sınıanamadığı belirtilmektedir. Özelleştirilen şirketlerin hemen fiyat

yükseltmelerine gitmeleri ise, tüketiciler tarafından eleştiri konusu olmuştur (Duran, 1985: 49).

Fransa'da ise 1979 petrol şokundan sonra birçok diğer Batı Avrupa ülkesi ekonomik açıdan bunalımlı bir döneme girmiştir. Mauroy Başbakanlığındaki sosyalist hükümet döneminde fiyat ve ücretler geçici olarak dondurulmakla birlikte, tam anlamıyla bir istikrar politikası uygulanamamıştır. Bütçeden millileştirilmiş şirketlere yapılacak kaynak aktarımı kısıtlı kalmıştır. Bütçe imkânlarının zorlanması millileştirmeyi gerçekleştirenler arasında farklı düşüncelerin doğmasına yol açmıştır. 1985 yılına gelindiğinde, artık özelleştirmeden yana olanlar çoğunluğa ulaşmışlardır. Chirac, Mart-1986 seçimlerinden sonra Başbakan olarak hükümet programını Parlamento'ya sunarken, özelleştirme konusundaki hedeflerini de açıkça ortaya koymuştur. Hükümetin bu konudaki iradesini ortaya koyması ile toplam değeri 150 ila 300 milyar Frank arasında tahmin edilen ve 800 bin işçinin çalıştığı 65 adet kamu kuruluşunun hisselerinin satışı kararlaştırılmıştır. Bu kuruluşlardan 12 adedi de 1986-1987 arasında özelleştirilmiştir (Doğan, 1996:155).

1.3.3.2.Kuzey Amerika ve Güney Amerika Ülkelerinde Özelleştirme

Şili'de özelleştirme girişimi sosyalist Allende Hükümetinin ekonomi politikasına bir tür reaksiyon olarak ortaya çıkmıştır. Allende hükümeti yoğun bir millileştirme politikası sonucu kamu mülkiyetini %50 oranında arttırmış, ancak daha sonra yönetime gelen Pinochet askeri rejimi millileştirme uygulamasına son vererek kapsamlı bir özelleştirme programını uygulamaya koymuştur (Tamer, 2001: 6).

Şili'de millileştirilen 240 kadar kamu kuruluşu sahiplerine bedava olarak geri verilirken Allende Hükümeti tarafından kurulan şirketler ve millileştirilmiş diğer birçok kuruluş özel sektöre olan borçların takası ile özelleştirilmiştir. Ancak özelleştirmenin bir kısmının karşılıksız yapılması, bir kısmının da borç karşılığında yapılması ülkede finansman krizine neden olmuştur (Şener, 1996: 30).

1982-1983 yıllarında yaşanan mali kriz Şili'de tekrar devlet müdahalesini gündeme getirmiştir ve özelleştirilen işletmelerin bir bölümü devletin kontrol ve düzenlemesi altına girmiştir. Bu işletmeler 1985-1986 döneminde tekrar özelleştirilmiştir. İzleyen yıllarda özelleştirme uygulamasının kapsamını, kamu

kesiminde kalan 40 büyük sanayi işletmesi ve teşebbüsünün satışı oluşturmuştur. 1973-1991 döneminde Şili’de, özelleştirme uygulamalarından sağlanan gelirin 3.4 milyar dolar olduğu ifade edilmektedir. Bu ülkedeki özelleştirme uygulamalarında dört yöntemin kullanıldığı görülmektedir. Bunlar, hisselerin halka satışı, emekli fonları kullanarak hisselerin çalışanlara satışı, mülkiyetin dolaylı yollardan işçilere devri ve hisselerin borsada satışı yöntemleridir. Bu yöntemlerin dışında çok sayıda işletme büyük holdingler ve yabancı sermayeye blok olarak satılmıştır. Bütün bu uygulamalara rağmen Dünya Bankası Şili’de özelleştirmenin beklendiği ölçüde başarılı olmadığını belirtmiştir. Bankanın verilerine göre, bu ülkede özelleştirilen kamu kuruluşlarının %70’i ya iflas etmiş ya da başka yatırımcılara satılmıştır (Karluk, 1990: 148).

20.yüzyılın başında zengin ekonomik yapıya sahip olan Arjantin’in, 1980’li yıllara doğru ithal ikamesi ve korumacı politikaları yüzünden ekonomisi zor duruma düşmüştür. 1976-1983 yıllarında yer alan askeri yönetim Arjantin’deki ekonomik politikaları aynen benimsemiştir, ancak bu dönemde ciddi bir özelleştirme yapılmamıştır. 1983’de askeri yönetim devrildiğinde enflasyon %400’e ulaşmış, dış borçlar 40 milyar doları bulmuştu. Ayrıca askeri yönetimin 20 milyon dolarlık sermayeyi dışarı çıkarması karşısında ülke ekonomik krize girmiştir. 1985 IMF’nin telkinleri ile “Austral Planı” denilen özelleştirmeyi de içeren istikrar paketi kabul edilmiştir. Ancak işçi konfederasyonlarının özelleştirmeye karşı sert tepkisi özelleştirme programını engellemiştir (Altun, 1997: 21).

Özelleştirme ilk olarak başkan Alfonsin döneminde (1983-1989) küçük ölçekte uygulanmış ve bu dönemde, kamulaştırılmış şirketlerden sadece birkaç tanesi satılmıştır. Arjantin için 1989 yılı, yaygın özelleştirme uygulamalarının başlangıcı olarak kabul edilmektedir. Enflasyon oranının %200’e çıkması ve dış borç krizinin sonucunda 1989 yılında başkan olan Menem, kapsamlı bir özelleştirme programı başlatmıştır. Ülkede özelleştirme uygulamalarına geçilmesinin en önemli nedenlerinden biri kamu borçlanma gereksiniminin %18’e yükselmiş olmasıdır. Bununla birlikte, Arjantin’de özelleştirme politikaları; vergileme, dış ticaret, teşvik uygulamaları ve dış dünya ile bütünleşmeyi içeren genel ekonomik reform paketinin bir aracı olarak uygulanmıştır (Şener, 1996: 30).

Arjantin özelleştirme uygulamasında temel olarak; özelleştirilen kuruluşlarda karlılık ve verimlilik artışı yoluyla vergi gelirlerinin artırılması, hazine tarafından KİT'lere sağlanan mali desteğin azaltılması, azalan reel yatırımların artırılması için yeni sermaye girişimlerinin sağlanması, borç-sermaye dönüşümü yoluyla iç ve dış borç stoklarının azaltılması gibi amaçlar belirlenmiştir. Arjantin'deki tüm özelleştirmelerde iki teklif istenmiştir. Bazı durumlarda bir ön eleme yapılarak bu işi gerçekleştirebilecek şirketlere, özelleştirilecek kuruluşları satın alma imkânı tanınmıştır. Bu iki tekliften birincisi mali, ikincisi teknik niteliktedir. Önce teknik yapıdan yeterli bulunan teklifler mali yönden incelenmiştir. Sonuçta kamu kuruluşları en yüksek fiyatı veren, en düşük sübvansiyonu öngörene, aynı hizmeti en düşük fiyata yapmayı teklif edene verilmiştir. Devlet her satışta belli bir oranda hisseyi kendi mülkiyetinde tutmuştur. Genelde kurumlarda çalışanlar özelleştirilen kurumların %10 hissesini satın almışlardır. Hükümet, programın başarıya ulaşması için kamuoyunun aydınlatılmasına büyük önem vermiştir (Kilci, 1994: 57).

Brezilya'da KİT'lerin özelleştirilmesi, 1983'ten sonra gündeme gelmiştir. 1983 yılında Askeri yönetim tarafından kurtarılan ve devletleştirilen şirketlerin 89 tanesi özelleştirme programına alınmıştır. Askeri yönetim iktidarda iken, bu şirketlerin 20 tanesi özelleştirilmiş, 42 şirket içinde, önceliği, stratejik önemi olmayan bazı petrol ve madencilik şirketleri almıştır. Hükümet 1985 yılı sonunda, Petroban petrol şirketinin 5 milyar adet hissesini ülke çapındaki 15.000 banka şubesi ve aracı kuruluşlar eliyle satışa çıkarmıştır. 520 kamu şirketinden en az 100'ünün daha kapatılması veya kamu mülkiyetinden çıkarılması düşünülmektedir. (Doğan, 1993: 159)

Brezilya'da belli bir süre duraklamış bulunan özelleştirme uygulamaları, 1991 Ekim'inde yeniden başlatılmıştır. 1992 sonuna kadar, 20 kamu kuruluşunda gerçekleştirilen özelleştirme ile 3.2 Milyar Dolar gelir elde edilmiştir. Özelleştirilen kuruluşlar, kimya, petrokimya, demir-çelik gibi sektörleri kapsamaktadır. Önümüzdeki yıllarda, bu uygulamaların, elektrik, telekomünikasyon ve petrol endüstrisinde de yayılması beklenmektedir (Apak, 1983, s62).

Özelleştirme, ABD'de en belirgin biçimiyle genel ve yerel düzeyde popüler olmuştur. Bütçe fonlarının azalması ve artan vergilere karşı gelişen hoşnutsuzlukla karşılaşan politikacılar, kamu altyapı yatırımları ve hizmetlerinin özel kesimce gerçekleştirmesinde zorlanmıştır. Federal düzeyde özelleştirme, Başkan Reagan'ın

kurduğu Federal Mülkiyeti İnceleme Teşkilatı ile 1982 Şubat'ında başlamıştır. ABD'de kamu hizmetlerinin önemli bir bölümü özelleştirilmiştir. Özellikle belediye hizmetleri, cankurtaran hizmetleri, hapishane hizmetleri, çöp toplama hizmetleri, itfaiye hizmetleri, büyük oranda özel kesimlerce yürütülmektedir. Böylelikle, yerel yönetimlerde gerçekleşmiş olan büyük çaplı özelleştirmeler sayesinde, 40.000 nüfuslu beldelerde devlet memuru sayısı yaklaşık 55 civarına inmiştir. Merkezi yönetimde de benzeri özelleştirme uygulamaları göze çarpmaktadır. Aslında, yapısal olarak da özel teşebbüse ağırlık veren ABD ekonomisinde, büyük bir güce sahip olan haberleşme ve telekomünikasyon hizmetlerinde öncü bir uygulama ile özelleştirilmeye geçilmiş ve bu alanda rekabetçi bir piyasa yapısı oluşturulması yönünde ciddi adımlar atılarak yerel şebeke işletmelerinin tamamı özelleştirilmiştir. Bunlardan ayrı olarak, havayolları, demiryolları, yük taşımacılığı ve otobüs hizmetleri yasal düzenleme ve müdahaleler dışında bırakılmış, yapılan değişikliklerle bu sektörlerde yasal-kurumsal serbestleşme süreci tamamlanmıştır. ABD'de gerçekleştirilen özelleştirme uygulamaları oldukça yararlı sonuçlar vermiş, ilgili sektörlerdeki rekabeti ve verimliliği arttırmıştır (<http://idak.gop.edu.tr/>).

1980'lerdeki özelleştirmelerin aksine, Amerika son çıkan küresel krizle birlikte birçok büyük kuruluşta devlet ya doğrudan destek sağlamış ya da şirketi tamamen kontrolü altına almıştır. Leman Börter yatırım bankası ile başlayan bu dalga Bank of Amerika ile devam etmiştir. Bankacılık sektöründe yaşanan bu krizle birlikte birçok banka kullandıkları kredilerin geri dönmesinde yaşadığı zorluklar neticesinde finansal sıkıntıya düşmüş ve devletten yardım talep etmişlerdir.

Yakın geçmişteki Meksika deneyimi, dikkatlice planlanarak uygulanan bir özelleştirme programının önemli bir örneği sayılmaktadır. Küçük çapta özelleştirmelerle başlayan bu program kısa sürede sık aralıklarla yapılan daha büyük ve karmaşık şirketlerin özelleştirilmeleriyle tam kapsamlı bir programa dönüşmüş ve kamuoyundan da destek görmüştür. Meksika'daki özelleştirme programı, 1983 yılında imzalanan IMF istikrar programı çerçevesinde başlamıştır. 1988 yılına kadar ise, bütçe açıklarını kapatmak amacıyla, yalnızca küçük işletmelere dönük olarak ve bu işletmelerin tasfiyesini sağlamak amacıyla uygulanmıştır. Özelleştirme faaliyetleri, 1989'da Salinas Hükümetleriyle birlikte ivme kazanarak devam etmiş ve özelleştirme programı, ticarete serbestleştirmeyi, dış borç ödemelerinin ertelenmesini ve iç pazarın

serbestleştirilmesini de içeren yapısal bir reform paketinin bir parçası olarak uygulanmıştır. Özelleştirmenin önemli bir bölümü doğrudan satış şeklinde yapılmış ve hizmet kesimlerindeki, havayolları, telefon şirketi gibi bazı devlet monopollerini de kapsamıştır. Meksika, özelleştirme uygulamaları ile 1991 yılı sonuna kadar, hükümetin elindeki 1.155 KİT'in 940'ını tasfiye etmiş, birleştirmiş veya satmıştır. Özelleştirmeden elde edilen gelirler, önceleri ekonomiyi beklenmedik şoklara karşı korumak amacıyla açılan özel bir hesapta tutulmuştur. Meksika, mali açıdan güçlü bir konuma geldiği zaman, 1992 yılı başı itibariyle 14 trilyon Peso tutarındaki iç borcu sadece özelleştirme gelirleriyle ödemiştir. Bu yolla, 1988 yılında GSYH'nin %29,2'sını oluşturan yurtiçi kamu borçları, 1991 yılı itibariyle GSYH'nin %17,5'una indirilmiştir. Görüldüğü gibi, Meksika, kapsamlı ve istikrarlı bir paketle hem kamunun ekonomideki ağırlığını azaltmış, hem de elde ettiği özelleştirme gelirleri ile enflasyon, faiz oranları ve kamu borç yüklerinde belirli gerileme sağlamıştır. Bu nedenle de başarılı özelleştirme programı uygulaması örneği olarak gösterilmektedir (<http://idak.gop.edu.tr/>).

Kanada'da 1935-1980 yılları arasında kamu sektörü, Büyük Depresyon ve 2. Dünya Savaşının etkilerine karşı koymak için desteklendi. 1962 yılında sağlık sektöründe özelleştirmeler yapılırken, 1955 ve 1963 yıllarında British Kolombiya ve Quebec'te güç istasyonları özelleştirilmesi yapıldı. 1973 yılında ise birinci dünya petrol krizi, Petro Kanada'nın kurulmasını teşvik etti. 1974 yılındaki Yabancı Yatırım Denetim Kanunu, yabancı yatırımcılara karşı Kanadalı kurumların çıkarlarını korumak için tasarlandı. Kanun daha çok istihdam, araştırma ve geliştirme yatırımları gibi koşulları performans kriteri olarak benimsedi. Kanada'da yapılan başlıca özelleştirmelere; BCRIC, The Mulroney Years, Bombardier, Air Canada, The Chretien Years, Navcan örnek verilebilir Kanada diğer gelişmiş ülkeler ile karşılaştırıldığında daha ılımlı bir kamu sektörüne sahip iken, yapılan özelleştirmeler de daha yavaş olmuştur. Buna ek olarak, federal, bölgesel ve yerel hükümetler, mali durumlarına bağlı olarak farklı yöntemler izledi. Kanada'da kamu girişimleri son 10 yılda kamu politikalarını uygulamak için bir araç olarak kullanıldı. Örneğin, Air Kanada, Petro Kanada gibi federal Crown işletmeleri ulusal güvenlik, ulaşım ve Kanadalılarda olan petrol endüstrisi alanlarındaki hükümet politikalarını kolaylaştırdılar. Birçok bölgesel kuruluş doğal monopol sandıkları birçok sanayiye özelleştirdiler. Kanada'daki hükümetler şirketlerini 1980'lerin ortalarında

özelleştirmeye başladılar. Kanada’da büyük özelleştirmeler halka arz yoluyla satıldı. Örneğin, Kanada Ulusal Tempolu işletmesindeki hükümet payının 1995 yılındaki açık arttırma ile satılması, sermaye piyasasında görülen en büyük satış olmuştur. 1986-1996 arasında 10 büyük federal özelleştirmeden toplamda 7,2 milyar dolar gelir elde edildi. Sadece, 1995 yılında federal hükümetin CN ve Petro-Canada satışlarından 3,8 milyar dolardan fazla gelir elde etti. Ardından, Al Berta kamu Telefon şirketinin hisse satışlarından 1,7 milyar dolar gelir sağlanırken, Manitoba Telefon System (MTS) 1996 yılındaki özelleştirmesinden 860 milyon dolar gelir sağlanmıştır (<http://www.aucc.ca>).

1.3.4. Özelleştirme İle İlgili Yasal Çerçeve

Türkiye’de özelleştirmenin tarihine baktığımızda 1983 yılı önemli bir yıl olarak karşımıza çıkmaktadır. Çünkü 1983 yılından sonra ülkede benimsenen serbest piyasa ekonomisine yönelik düzenlemelerin içerisinde özelleştirmeler ve buna bağlı olarak yapılan hukuki düzenlemeler yer almaktadır. Liberal ekonomi anlayışının getirdiği fikir olarak da devletin ekonomik yapı içerisinde daha az rol alacağı ya da mevcut rolünü zaman içerisinde azaltacağı görüşü egemen olduğundan dolayı devlete ait olan işletmelerin özel kesime devri gerekmektedir. Bu nedenle özelleştirmeye ilişkin ilk yasal düzenleme, 29.02.1984 tarihinde ve 2983 sayılı “Tasarrufların Teşviki ve Kamu Yatırımlarının Hızlandırılması Hakkındaki Kanun” ile yapılmıştır. Kanun, özelleştirme uygulamalarına ilişkin geniş bir uygulama alanı belirlemiş ve bu kanunla özelleştirmeyle alakalı kurumsal mekanizmanın oluşturulması hedeflenmiştir. Bu kanunun 1.maddesi şöyle demektedir: “Kanun, kamu kurum ve kuruluşlarına (kamu iktisadi kuruluşları ve iktisadi devlet teşekkülleri dâhil) ait her nevi alt yapı tesisleriyle kamu iktisadi kuruluşlarıyla iktisadi devlet teşekküllerine ait tesisler için münferit olarak veya bir grup halinde “ gelir ortaklığı senedi” ile kamu iktisadi kuruluşları ve iktisadi devlet teşekkülleri için “hisse senedi” çıkarılması ve işletme hakkı verilmesine dair hükümleri kapsar.” Bu sınırlar içerisinde, yukarıda da bahsettiğimiz özelleştirme yöntemlerinden olan, hisse senedi ve işletme hakkı devrinden oluşan özelleştirme yöntemleri tanımlanmış, aynı zamanda Toplu Konut ve Kamu Ortaklığı Kurulu, Toplu Konut ve Kamu Ortaklığı İdaresi ve Kamu Ortaklığı Fonu kurulmuştur. Daha sonra 2985 sayılı Kanun ile Toplu Konut Fonu kurularak, bu fonun, Toplu Konut ve Kamu Ortaklığı Kurulu ve Toplu Konut ve Kamu Ortaklığı İdaresi ile ilişkileri

tanımlanmıştır. Getirilen bu düzenlemeler ile Toplu Konut ve Kamu Ortaklığı Kurulu'na özelleştirme ile ilgili karar alma yetkisi tanınmıştır. Yani özelleştirmeden sorumlu olacak olan kuruluş Toplu Konut ve Kamu Ortaklığı Kurulu olmuştur.

Özelleştirmeyle ilgili ikinci yasal düzenleme 08.06.1984 tarih ve 233 sayılı Kamu İktisadi Teşebbüsleri Hakkındaki Kanun Hükmünde Kararname (KHK)'nin 38'inci maddesi ile yapılmıştır. Bu (KHK) şöyle demektedir: "Bu Kanun Hükmünde Kararname kapsamındaki teşebbüs, müessese, bağlı ortaklık, işletme, işletme birimlerinin ve iştiraklerinin tasfiye, devir, satış ve işletme haklarının verilme kararı Koordinasyon Kurulu tarafından alınır."

Yine aynı kanununun 38.maddesinin 2.fıkrasında "Tasfiye, devir, satış veya işletme hakkının verilmesi, 2983 sayılı Tasarrufların Teşviki ve Kamu Yatırımlarının Hızlandırılması Hakkındaki Kanun'un öngördüğü esaslara göre Kamu Ortaklığı Kurulu tarafından yürütülür." denilmektedir. Bu madde ile daha önce Toplu Konut ve Kamu Ortaklığı Kurulu'na verilen özelleştirme ile ilgili karar alma yetkisi Ekonomik İşler Yüksek Koordinasyon Kurulu'na verilmiştir ve yürütme görevini yapmakta olan Toplu Konut ve Kamu Ortaklığı İdaresi'nin bu görevini yapmaya devam etmesine bu KHK ile izin verilmiştir. Aynı şekilde 1984'te çeşitli iktisadi faaliyet alanlarında var olan devlet tekellerinin kaldırılması, devlet tarafından üretimi ve sunumu yapılan bazı konularda özel sektörün iş yapabilmesine olanak tanıyan hukuki düzenlemeler yapılmıştır. Bu faaliyet alanlarının başında çay ve elektrik gelmektedir. 04.12.1984 tarih ve 3092 sayılı Çay Kanunu ile çay tarımı yapılması, çayın üretilmesi, işlenmesi ve satışı serbest bırakılmıştır. Bu kanununun 1.maddesi şöyle demektedir: "Çay tarımı, üretimi, işletmesi ve satışı bu Kanun hükümleri dairesinde serbesttir."

3092 sayılı Çay Kanunu'nun 1.maddesi "Gerçek ve tüzelkişiler yaş çay işleme ve çay paketleme fabrikaları kurup, işletebilirler, ihtiyaçları olan yaş çay yaprağını doğrudan üreticiden satın alabilirler" demektedir. Aynı tarihte ve 3096 sayılı Kanun ile de Türkiye Elektrik Kurumu dışında, özel sektörün elektrik üretimi, iletimi ve dağıtımını yapabilmesine olanak veren düzenlemeler yapılmıştır. Bu düzenlemelerle devlet tekelindeki iktisadi faaliyet alanlarına özel sektörün girişini engelleyen hükümler kaldırılmıştır.

28.05.1986 tarihinde ise 3291 sayılı Kanun ile yukarıda bahsedilen 233 sayılı KHK'nin 38'inci maddesine istinaden Ekonomik İşler Yüksek Koordinasyon

Kurulu'na verilen görev ve yetkilerin uygulanamayacağı hükmü getirilerek, özelleştirmenin karar alma ve uygulama aşamalarına yönelik olarak yeni düzenlemelere gidilmiştir. 3291 sayılı Kanun ile getirilen en önemli düzenleme özelleştirme kapsamının ve kapsama alınma sürecinin tanımlanması ve Ekonomik İşler Yüksek Koordinasyon Kurulu'na verilen görev ve yetkilerin yeniden Toplu Konut ve Kamu Ortaklığı Kuruluna verilmesi olmuştur. 3291 sayılı Kanun ile getirilen bir diğer değişiklik ise 1177 sayılı Tütün ve Tütün Tekeli Kanunu'nda yapılan değişikliklerle özel sektörün tütün ve tütün mamulleri üretimi, ithalatı ve satışı yapabilmesine imkân tanınmasıdır. Bu 1177 sayılı kanun metninin 1. maddesinden anlaşılabilir. Söz konusu kanun şöyle demektedir: “Tütün tarımı ve yaprak tütün ticareti, bu kanun hükümleri dairesinde serbesttir.”

Özelleştirme konusunda yetkili kurullarla ilgili olarak 28.12.1987 tarih ve 304 sayılı KHK ile yeniden düzenlemeler yapılmıştır. Bu KHK ile Toplu Konut ve Kamu Ortaklığı Kurulu ile Ekonomik İşler Yüksek Koordinasyon Kurulu'nun adı değişmiş ve Yüksek Planlama Kurulu olmuştur daha sonra özelleştirmeye ilgili yetkiler verilmiş olan Toplu Konut ve Kamu Ortaklığı Kurulu ile Ekonomik İşler Yüksek Koordinasyon Kurulu kaldırılarak bu kurullara verilen görev ve yetkiler Yüksek Planlama Kurulu'na devredilmiştir.

05.05.1994 tarihli ve 3987 sayılı Kanun ile dönemim hükümetine üç ay süre ile özelleştirme alanında KHK çıkarma yetkisi verilmiştir. Bu yetkiye dayanılarak çıkarılan 30.05.1994 tarihli ve 530, 531 ve 532 sayılı KHK ile özelleştirme ve özelleştirmeye bağlı istihdam sorunlarının çözümüne yönelik düzenlemeler yapılmıştır. Böylece 530 sayılı KHK ile 2983 sayılı Kanun büyük ölçüde değiştirilmiş, özelleştirmenin kurumsal yapısı yeniden düzenlenmiştir. Kamu Ortaklığı Yüksek Kurulu ve Kamu Ortaklığı İdaresi Başkanlığı, bugün hala aynı adla tanımlanmakta olan Özelleştirme Yüksek Kurulu ve Özelleştirme İdaresi Başkanlığına dönüştürülmüş, ayrıca Kamu Ortaklığı Fonu yanında Özelleştirme Fonu da kurulmuştur. Kamu Ortaklığı Fonu ile ilgili görev ve yetkilerse Hazine Müsteşarlığı ile ilişkilendirilmiştir. 531 sayılı KHK ile 3291 sayılı Kanunun özelleştirme ile ilgili 13, 14, 15 ve 16'ncı maddelerinde birkaç değişiklik ve Kanuna eklemeler yapılmıştır. Bu değişikliklerle özelleştirme uygulamalarının kapsamı biraz daha genişletilmiş ve uygulama esas ve usulleri ayrıntılı bir şekilde yeniden düzenlenmiştir. Ancak Anayasa

Mahkemesi tarafından 07.07.1994 tarihinde 3987 sayıyla Yetki Kanununun iptal edildiği açıklanmış, ancak gerekçeli Karar henüz Resmi Gazete' de yayınlanmadığı için iptal Kararı geçerlilik kazanamamıştır. Ayrıca söz konusu Yetki Kanuna dayanılarak çıkarılan 530, 531, 532 ve 546 sayılı KHK'lerle ilgili olarak 07.07.1994 tarih itibariyle Anayasa Mahkemesi'ne henüz bir iptal başvurusu yapılmamıştır. 532 sayılı KHK ise, özelleştirme sonucunda ortaya çıkabilecek istihdam sorunlarının çözümü için uygulama esaslarını düzenleyen bir KHK olup, bu konuda İş ve İşçi Bulma Kurumu'nu görevlendirmektedir.

Özelleştirme kapsamında değerlendirilebilecek bir diğer hukuki düzenleme ise 08.06.1994 tarih ve 3996 sayılı Kanun ile yapılmıştır. Bu Kanun ile Yap-işlet-devret modelinin uygulanabilmesi için yasal dayanak oluşturulmuştur.

Bunlarla birlikte zaman içerisinde özelleştirmeyle ilgili anayasal düzenlemelerde yapılarak anayasaya özelleştirmeyle ilgili hükümler eklenmiştir. 13.08.1999 tarihinde yapılan bir değişiklikle devlete ait olan KİT'lerin yatırım ve hizmetlerinden hangilerinin özel hukuk sözleşmeleri yoluyla hangi gerçek ya da tüzel kişilere yaptırılacağı veya devredilebileceğine ilişkin bir açıklık getirilmiştir. Buna göre anayasamızın 47.maddesi şöyle demektedir:

MADDE 47.– Kamu hizmeti niteliği taşıyan özel teşebbüsler, kamu yararının zorunlu kıldığı hallerde devletleştirilebilir.

Devletleştirme gerçek karşılığı üzerinden yapılır. Gerçek karşılığın hesaplanma tarzı ve usulleri kanunla düzenlenir.

(Ek: 13.8.1999-4446/1 md.) Devletin, kamu iktisadî teşebbüslerinin ve diğer kamu tüzelkişilerinin mülkiyetinde bulunan işletme ve varlıkların özelleştirilmesine ilişkin esas ve usuller kanunla gösterilir.

(Ek: 13.8.1999-4446/1 md.) Devlet, kamu iktisadî teşebbüsleri ve diğer kamu tüzelkişileri tarafından yürütülen yatırım ve hizmetlerden hangilerinin özel hukuk sözleşmeleri ile gerçek veya tüzelkişilere yaptırılacağı veya devredilebileceği kanunla belirlenir.

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE’DE SANAYİ, HİZMET VE TARIM SEKTÖRLERİNDE ÖZELLEŞTİRME

2.1. Sanayi Sektöründe Özelleştirme: Kardemir AŞ. Örneği

2.1.1. Demir Çelik Sektörünün Önemi ve Türkiye’deki Gelişimi

Demir çelik sektörü; demir cevheri konsantrasyonundan başlamak üzere demir ve çeliğin çeşitli metotlarla üretimlerini, demir ve çeliği dökme, dövme, haddeleme, çekme ve benzeri yollarla sıcakta ve soğukta şekillendirerek bunlardan profil, çubuk, tel, levha, sac vb. ürünlerin elde edilmesini, bu ürünlerin ısıl işleme tabi tutulmasını, yine bu ürünlerin koruyucu madenlerle kaplanmasını sağlayan sanayi kollarının tümünü ve bu sektörün hammaddelerini üreten sanayi tesislerini kapsayan sanayi türüdür (OAİB Genel Sekreterliği, 1998: 4).

Demir-çelik sektörü, ülke ekonomisi ve sanayileşmede öncü sektör olma özelliğine sahiptir. Bu sektör ülkenin önemli sanayi kollarına girdi vermesinden dolayı, ülkedeki alt sektörlerin gelişimini direkt olarak etkiler. Demir-çelik üretimi uzun ve yassı ürünler diye 2’ye ayrılır. Uzun ürünlere ağırlıklı sanayileşme aşamasının başlarında, inşaat sektörü için gerekli uzun çelik ve demiryolları için ray üretimi nedeniyle gereksinim duyulurken, yassı ürünler ise sanayileşmenin ileri aşamalarında özellikle dayanıklı tüketim malları ve yatırım malları sanayilerinin temel girdisini oluşturur. İlk demir cevherinin bulunması günümüzden 4000 yıl öncelere dayanırken, çelik ürünlerinin sanayide kullanılmaya başlanması 19. Yüzyılın ortalarını bulmaktadır. O günlerden, günümüze demir-çelik üretim ve tüketim miktarları çok büyük aşamalar kaydetmiştir (Bulungiray, 2006: 82).

Türkiye’de Cumhuriyetin kuruluşundan hemen sonra, büyük bir sanayileşme ve kalkınma hamlesi başlatıldı. Demir-çelik sektörünün kalkınmadaki özel öneminden dolayı, ilk demir çelik sanayii kuruluş çalışmalarına 1925 yılında Kırıkkale’de Askeri Fabrikalar Müdürlüğü’ne bağlı olarak başlanılmıştır. Bu fabrika her türlü takım çelikleri, makina yapı çelikleri ve az miktarda inşaat demirleri üretmeye başlamıştır. (<http://www.maden.org.tr>).

1926 yılında çıkarılan “Demir sanayinin tesisine dair 786 sayılı kanunla Türkiye’de devlet eliyle demir-çelik sanayinin kurulması amaçlandı. Bunun sonucunda entegre bir tesis kurmak için yapılan çalışmalar uzun bir süre ödenek yetersizliğinden dolayı sonuçsuz kalmıştır. Bu sırada yapılan incelemelerde kurulacak tesisin yerin güvenlik sebeplerinden dolayı sahil şeridinden daha içerde olan ve maden havzasına yakınlığından dolayı, Karabük olarak seçilmiştir. İngiliz hükümetiyle kredi anlaşmasının yapılmasının ardından, Türkiye’nin ilk entegre tesisi Karabük Demir-Çelik Fabrikası’nın temeli 3 Nisan 1937’de atılmış ve kısa bir süre içinde tamamlanarak 1939 yılında üretime başlamıştır. Karabük Demir Çelik Fabrikaları (DÇF), sanayileşmenin ilk aşamasında olan ülkenin, uzun mamul ürün ihtiyacını karşılamaya yönelik olarak kurulmuştur. Karabük Demir Çelik Fabrikaları, kalkınma döneminde kurulmuş bir fabrika olarak, çeşitli sektörlerde birçok fabrikanın kurulmasına olanak sağlamış ve “fabrikalar kuran fabrika” olarak anılmıştır. sanayileşmede temel tüketim malları endüstrisinden, dayanıklı tüketim malları üretim aşamasına gelindiğinde, ülkenin yassı çelik üretimi yapan bir fabrikaya da ihtiyacı olduğu anlaşıldı. Sonucunda Türkiye’nin yassı çelik ürünleri talebini karşılamak için, ikinci entegre tesisi olan Ereğli Demir ve Çelik Fabrikaları (ERDEMİR) ise 1965 yılında kurulmuştur. 1977 yılında, uzun çelik ürünleri ve yarı ürün talebini karşılayabilmek amacıyla, Türkiye’nin üçüncü entegre tesisi, İskenderun Demir Çelik Fabrikaları (İSDEMİR) işletmeye açılmıştır. Hem ERDEMİR hem de İSDEMİR Karabük Demir Çelik Fabrikaları’nın çabalarıyla kurulmuştur. ERDEMİR hisselerinin %25’i kurucu fabrika olmasından dolayı KARDEMİR’e aittir. Kurulan bu üç entegre tesisin yanında, 60’lı yıllarda özel sektöre ait “ark ocaklı tesisler” kurulmaya başlanmıştır. Ark ocaklı tesislerin sayısı 70’li yıllarda 5 iken, ekonomideki liberalleşme hareketleriyle beraber 80’li yılların içinde günümüzdeki sayısı olan 16’ya ulaşmıştır (<http://www.sistems.org>).

Dünya Çelik Birliği (World Steel Association)’den alınan bilgilere göre Türkiye demir ve çelik üretiminde 2000 li yıllarda dünyada 11.sırada yer almaktayken, bugün dünyada 8.sırada yer almaktadır (<http://www.worldsteel.org>).

2.1.2. Kardemir A.Ş.’nin Kuruluşu Ve Özelleştirme Öncesi Durumu

Türkiye’de Cumhuriyetin ilk yıllarında, demir – çelik endüstrisini kurmak medeniyet mücadelesini kazanmanın temel önkoşulu olarak değerlendirilmiştir. Çünkü gelişen birçok ülkede olduğu gibi Türkiye’de de, demir ve çelik, endüstrileşme ve modernleşmenin belkemiği olarak görülmekte idi. 1929 Dünya Ekonomik Bunalımının ülke ekonomisine belirli düzeylerde olan etkisi de demir – çelik endüstrisini kurma kararlılığının güçlenmesine yol açmıştır. Böylece, 1939 yılında Batı Karadeniz bölgesinde yer alan Karabük’te, 3 yıl gibi kısa bir süre içinde, ülkenin ilk demir-çelik fabrikası kurulmuştur (<http://www.sosyalsiyaset.net>).

Kardemir, Türkiye’de birçok sanayi ve altyapı kuruluşunun imalat ve montajına imza atmıştır. ‘Fabrika kuran fabrika’ olarak da adlandırılan işletmenin kurduğu bazı tesisler şunlardır (Kiper, 2004:1-5, Özçelik-İş Sendikası, 1994: 12-15):

- Tersaneler (Alaybey, Taşkızak ve Pendik Tersanelerinin çeşitli birimleri)
- TRT-PTT Radyo ve Televizyon Anten Kuleleri (Diyarbakır, Antalya, Ankara, Trabzon, İzmir, Mudanya, Malatya, Ağrı, Denizli, Van, Gaziantep, Radyo Anten Direkleri; Van, Diyarbakır, Edirne, Eskişehir, Adana, Samsun, Trabzon Televizyon Direkleri)
- Çay Fabrikaları (64 ünite)
- Şeker Fabrikaları (Afyon Seker, Konya Seker, Konya Ilgın Seker, Niğde Bor Seker, Muş Seker, Ağrı Seker Fabrikası, Ankara Makina Montajı, Elbistan Seker, Samsun Çarşamba Seker)
- Çimento Fabrikaları (Hereke Nuh Çimento, İstanbul Akçimento, İzmir Batı Anadolu, Mersin Çimse Çimento, Adana 4 Nolu Çimento, Samsun Ladik Çimento, Ünye Çimento Fabrikaları Montajı)
- Etibank tesislerinden bir bölümü (Seydişehir Alüminyum Tesisleri (40.000 ton, Bandırma Sülfürik Fabrikası, Bandırma Sol. Perborat Fab, Uludağ Wolfram Fab.)
- Petrokimya tesisleri (Petkim Yarımca Kompleksi, Petkim Çanakkale Plastik Fab, İzmir Petrol Ofisi, Ankara Petrol Ofisi Akaryakıt Tankları Montajı, Afşin Elbistan Termik Santrali İnş. Montaj İsi 628.000 ton. Yarımca Seramik Fab. Kayseri Çinko Kursun Fab.- Bazı askeri tesisler.)

Diğer: Gerede Gerkonsan Tesisleri, Etibank Küre Bakır İşletmeleri, Adapazarı Ambar Binaları, Bursa Yenişehir Kapalı Küçük Sanayi Sitesi, Kayseri MeySu Fabrikası, İzmir-Balçova Teleferik Hattı Montajları, Türkiye’nin 25 yerinde Kapalı

Spor Salonları İnsaat ve Montajı, Divriği Maden İşletmeleri Kompleksi İnsaat ve Montajı)

Türkiye’de ekonomik hedefler içinde demir çelik sanayisinin kurulup kurulmayacağıının incelenmesine, 1925 yılında dönemin İktisat Vekâleti tarafından başlanmıştır. Bu yıllarda konusunda uzman pek çok kimseden fikir alınmıştır. 1925 yılında, bir taraftan petrol yataklarının incelenmesi için Lüksemburglu Dr. Lucius’ın görüşleri alınırken, diğer taraftan kömür ve demir cevherini incelemek için Avusturya’dan Leopen Maden Okulu profesörlerinden Dr. Granigg getirilmiştir. Dr. Granigg, Türkiye’de demir çelik sanayi kurmaya elverişli demir cevherinin bulunup bulunmadığını, maden kömürlerimizin demir çelik sanayinde kullanılacak kok kömürü yapımına elverişli olup olmadığını ve demir çelik sanayinin iktisadi bir şekilde Türkiye’nin hangi yöresinde kurulması gerektiğini incelemek üzere görevlendirilmiştir. Dr. Granigg’in çalışmaları sırasında Ticaret Vekaletinde bir Genel Müdürlük kurulmuştur ve başka uzmanlar da getirilerek madenlerimiz incelettirilmiştir. İşin hukuki kısmından bahsedilecek olursa Türkiye’de ağır demir sanayinin (Demir Çelik Sanayinin) kurulmasına dair kanun 17 Mart 1926 yılında kabul edilerek 29 Mart 1926 tarihli 334 sayılı Resmi Gazetede, 786 No.lu Kanun olarak yayınlanmıştır. Fakat bu çalışmalara devam edilmemiştir ve demir çelik sanayinin kuruluşu 1928 tarihine kadar gündeme gelmemiştir. 1928 yılı başlarında Erkan-ı Harbiye’de bir toplantı yapılarak Demir Çelik Sanayinin durumu, yeniden incelenmişse de bütçeye ödenek konulmadığından Demir Çelik Sanayinin kurulması işi ikinci kez sonuçlandırılmamıştır.

Nihayet, ağır demir çelik sanayinin kuruluş yerinin tespiti ve diğer meselelerin incelenmesi için, Sümerbank ve Erkan-ı Harbiye birlikte incelemelerde bulunarak Birinci Sanayi Planı’nın bu en önemli kuruluşunun kesin olarak kurulmasına karar verilmiş ve kuruluş yeri olarak da Karabük yöresi uygun bulunmuştur. Bu tesisin Karabük’te kurulmasının nedenleri olarak şunlar gösterilmektedir (Korkut, 2008: 35):

- Maden Kömürü havzalarına yakınlığı
- Demiryolu güzergâhı üzerinde oluşu
- Yörenin işçi yerleşmesine uygun oluşu

- Jeolojik bakımdan ağır endüstri kurulmasına elverişli oluşu

10 Kasım 1936 tarihinde İngiliz Hükümeti ile imzalanan 2,5 milyon Sterlinlik bir kredi anlaşması üzerine H.A. Brassert firmasına ihale edilen tesislerin temeli; 3 Nisan 1937’de zamanın Başvekili İsmet İnönü tarafından, Zonguldak İlinin Karabük Köyünde Filyos Irmağının kolları olan Soğanlı ve Araç Çaylarının birleştiği arada geniş çeltik tarlaları üzerinde atılmış ve böylece Karabük’te çeltik tarımından çelik sanayiine dönülerek Türkiye’nin ilk ağır sanayi hamlesi başlatılmıştır. 1 Mart 1938’de teknolojik montaj çalışmalarına başlanılan entegre demir çelik tesisleri kurucu İngiliz firması uzmanları ile birlikte, Türk mühendis, teknisyen ve işçilerinin gayretli çalışmaları sonucunda 6 Haziran 1939’da Kuvvet Santralinin işletmeye alınmasının ardından diğer tesisler de yavaş yavaş işletmeye alınmışlardır. 3 Nisan 1937’de temeli atılarak kurulan Demir Çelik Fabrikaları 13.05.1955 yılına kadar Sümerbank’a bağlı “Demir Çelik Fabrikaları Müessese Müdürlüğü” adı altında çalışmıştır. Demir Çelik Fabrikası İşletmesi’nin muhtelif ünitelerinin ilavesi ile genişletilmesiyle kuruluş, Sümerbank’tan ayrılarak 13.05.1955 tarih ve 6559 sayılı kanunla bağımsız bir KİT durumuna getirilmiş ve “Türkiye Demir ve Çelik İşletmeleri Genel Müdürlüğü” adını almıştır. 21.06.1955 tarihinde Etibank’ın bir kuruluşu olan Divriği Demir Madenlerini de bünyesine alan ve Genel Müdürlük olarak faaliyet gösteren Karabük Demir Çelik Fabrikaları bünyesinde kalifiye montaj elemanları yetiştirerek Türkiye’de ağır sanayiinin, Erdemir ve İsdemir’in kurulmasına da öncülük etmiştir (Korkut, 2008: 35).

2.1.3. Kardemir’in Bölge İçin Arz Ettiği Önem

İşletme, Karabük ve çevresinin gelişmesinde en önemli etken olmuştur. Karabük, 1937 yılında bir rivayete göre 18, diğer bir rivayete göre ise 13 haneli ve aşağı yukarı 100 nüfuslu bir mahalle iken (Fındıkoğlu, 1961: 3 – 6), günümüzde 100,000’i aşan nüfusu, sosyokültürel özellikleri ile kompleks bir sanayi kenti haline dönüşmüştür. İşletme, bölgenin ekonomik, sosyal ve kültürel kalkınmasında bir motor işlevi görmüş, sanayi ve kent kültürünün oluşmasına hizmet etmiştir. Karabük, çok uzun tarihi geçmişe sahip diğer yerleşim birimlerine göre, çok daha hızlı gelişmiş, kısa bir süre içinde modern bir kent haline gelmiştir (Yazıcı, 1992: 90).

Fındıkoğlu (1963:5-7), ağır sanayi olarak demir – çelik fabrikalarının varlığının yanı sıra Karabük'te demir – çelik sektörüyle ilgili küçük sanayinin 1950'li yılların ortasında doğmaya başladığını ve Karabük'ün aynı zamanda bir küçük sanayi şehri haline geldiğini belirtmektedir. 1955 yılında Ticaret Odası'na kayıtlı 10 çeşit teşebbüs türü içinde demircilikle ilgili işler önemli bir yer tutmaktadır. Daha 1955 yılında şehirde 12 haddehane bulunmakta ve bunların kapasitesi 100 – 120 bin tona ulaşmaktaydı (Fındıkoğlu, 1963: 5 – 7). Haddehane sayısı 1961 yılında 27'ye çıktığı gibi, çok sayıda boru fabrikası ve dökümhane faaliyette bulunmaya başlamıştır. İşletmenin hammaddelerini işleyen bu küçük sanayi müteşebbisleri, ilk teknik eğitimlerini işletmeden almışlar ve ardından ayrılarak özel sektöre geçmişlerdir. İşletme, küçük sanayinin kurucuları ve onların vasıflı işgücünü sağlayan bir sanayi okulu işlevi görmüştür. Ayrıca, ülke genelindeki birçok sanayi tesisinin yapım ve montajı işletme tarafından gerçekleştirildiğinden, işletme “fabrikalar kuran fabrika olarak da adlandırılmıştır (Kurtkan, 1963: 6 – 7).

İşletme, yörenin ekonomik kalkınmasının yanı sıra temel belediye hizmetlerinin karşılanmasından şehirleşmeye, eğitim ve sağlık imkânlarının sağlanmasından dini, sosyal ve kültürel yapıların ve eğlenme ve dinlenme tesislerinin kuruluşuna kadar çok çeşitli alanlarda Karabük'te çoğu kez ilk ve en büyük adımı atan kuruluş olmuştur. Öyle ki, belediye hizmetlerinin gelişmediği Karabük'te 1960'lı yılların başında elektrik ihtiyacının tamamı, su ihtiyacının bir kısmı Demir Çelik İşletmeleri (DÇİ) tarafından karşılanmış, ilk ilkokul ve ilk sağlık kuruluşu (1955) yine işletme tarafından hizmete sokulmuştur. Şehir içi ve çevre köyler ve kazalarla ulaşım, işletme servislerince sağlanmıştır. Şehirleşmede de işletme temel belirleyici olmuş ve şehrin önemli bir kısmını kapsayan 1,000'in üzerindeki lojman ve 5,000 civarındaki işçi konutlarıyla şehirleşmeye yön vermiştir. Şehrin sosyokültürel gelişimi bakımından ise; daha 1957 yılında Yenişehir bölgesinde 4,000 kişilik stadyum yapılmış, diğer birçok şehirde örneğine rastlanmayan büyük bir gençlik kulübü ile 1,000 kişilik modern bir sinema hizmete sokulmuştur (<http://www.sosyalsiyaset.net>).

Diğer taraftan hem çalışanlara ve hem de halka yönelik yaygın ve mesleki eğitim kursları yoğun bir şekilde düzenlenmiş ve okuma – yazma kursları açılmıştır. Hatta ülkede işçiler tarafından inşa ettirilecek ilk Sendika Sarayı'nın yapımı için

“Karabük Ağır Sanayi İşçileri Sendikasına” önemli miktarda aynı yardım yapılmıştır (Findıkoğlu, 1963: 5 - 13).

İşletme, kurulduğu ilk yıllardan itibaren bölgenin en önemli gelir ve istihdam kaynağı olmuştur. 300 bin nüfuslu bölgenin ekonomik yaşamı bütünüyle işletmenin varlığına bağlıdır. Halen 4000 civarındaki çalışanı ile bölgenin en büyük işvereni konumundadır. İşletmede çalışan her işçinin ilave bölgede ilave 13 iş yarattığı tahmin edilmektedir. Ayrıca, yaklaşık 2000 civarında işçi istihdam eden 24 adet küçük ve orta ölçekli haddehanenin faaliyetini sürdürebilmesi işletmenin üretimine devam etmesine bağlıdır. 1940’lı yılların başında bir devlet teşebbüsü olarak işletme ülke koşullarına göre daha cazip çalışma ve yaşam koşulları sunduğu için ülkenin çeşitli bölgelerinden 3,000’i aşan işçi Karabük’e göç etmiştir. İşletmede çalışan sayısı genelde (1968 – 86 yılları arasında) on binlerin üzerinde gerçekleşmiş ve en yüksek olduğu 1983 yılında 13,269’a kadar yükselmiştir. Çalışan sayısı 1986 yılından itibaren azalmaya başlamıştır ve 1994 yılından itibaren 5,000’ler civarına düşmüştür (Yazıcı, 1992: 94-96).

2.1.4. Kardemir A.Ş.’ de Özelleştirme Süreci

Kardemir üretime başlanılan 1939 yılından 1989 yılına kadar kar elde eden bir KİT iken gerek kamu bürokrasisinin hantallığı ve merkeziyetçi yapısı, gerek zamanında teknolojik gelişimlere ayak uyduramaması ve yeterli modernizasyon çalışmalarının yapılmamasından dolayı 1989’a kadar belirli dönemlerde zarar etmeye başlamıştır. 1980 yılından itibaren işletme çeşitli yıllarda zarar etmiştir. Zararın oluşmasında her yıl artan giderlerin ve yaşanan ekonomik krizin etkili olduğu söylenebilir. Bu gelişmeler yaşanırken o dönemde alınan 5 Nisan Ekonomik İstikrar Tedbirlerine istinaden tesisin üretiminin durdurulmasına karar verilmiştir. Ancak işletmenin bölgenin kalkınmasında çok önemli bir role sahip olduğu ve yörede bulunan pek çok kimseyi istihdam ettiği düşünüldüğünde üretimin durdurulması seçeneği başta işletme çalışanları olmak üzere yöre halkı tarafından hoş karşılanmamıştır. Buna karşılık fabrikanın, bölgenin tek ve en önemli geçim kaynağı olduğu düşüncesiyle, istendiği takdirde tesislerin çalışanlara ve yöre halkına devredilebileceği belirtilmiştir. Bölgenin en büyük geçim kaynağının bu tesisler

olması sebebiyle yöre halkı, esnafı ve sanayicilerinin de katıldığı bir şehir meclisi adında bir topluluk meydana getirilmiştir. Daha sonra ise Öz-Çelik İş Sendikası ve Karabük Ticaret Sanayi Odası tarafından müteşebbis heyeti kurulmuştur. Dönemim hükümetiyle, Müteşebbis Heyeti arasında tesislerin devir şartları tartışılmıştır. Özelleştirme Yüksek Kurulunun 30.12.1994 tarih 94/16 sayılı kararı ile Karabük Demir Çelik Fabrikaları Müessesesi özelleştirme kapsam ve programına alınmıştır ve bu amaçla müessese, 13.01.1995 tarihinde Karabük Demir Çelik Fabrikaları A.Ş.' ye dönüştürülmüştür. Özelleştirme Yüksek Kurulunun 94/16 ve 29.03.1995 tarih 95/30 sayılı ek kararları, Karabük Demir Çelik Fabrikaları AŞ'nin Müteşebbis Heyet tarafından 17.02.1995 tarihinde kuruluşu tamamlanan Kardemir A.Ş.' ne devrini öngörmüştür. T.C. Başbakanlık Özelleştirme İdaresi Başkanlığı ile Kardemir A.Ş. Müteşebbis Heyeti tarafından imzalanan 30.03.1995 tarihli sözleşme ile devir şartları hükme bağlanmıştır. Buna göre Karabük Demir Çelik Fabrikaları AŞ. hisselerinin tamamı Kardemir A.Ş.' ne devredilmiştir. İş Kanunu'na tabi olan, çalışan tüm işçilerin kıdem ve ihbar tazminatları Özelleştirme İdaresi Başkanlığı (Ö.İ.B.) tarafından ödenmiştir. Şirketin acil ihtiyaç duyduğu bakım, onarım ve yatırımlar için 20.619.599 \$ verileceği taahhüt edilmiştir. Ayrıca sermaye artışına mahsuben 900 Milyar TL nakit ve asgari emniyetli stok seviyesi 1.278 Milyar (bir trilyon iki yüz yetmiş sekiz milyar) TL'lik stok devri öngörülmüştür. Bunun yanında tüm borç ve yükümlülükler ise Türkiye Demir Çelik İşletmeleri (T.D.Ç.İ.) Genel Müdürlüğü uhdesinde bırakılmıştır. Kardemir A.Ş. kurucu ortakları ve Müteşebbis Heyet ile Özelleştirme Yüksek Kurulu arasında imzalanan devir sözleşmesinin 3. Maddesinin a) bendinde belirtilen hisse dağılım grup ve oranlarına göre devir tarihinden itibaren 30.05.1995 tarihine kadar en geniş katılımı sağlayacak biçim ve tarzda ortaklık yapısını oluşturmayı taahhüt etmiştir. 15 Kardemir A.Ş. 2001 Yılı Faaliyet Raporu Belirtilen taahhütlerin yerine getirilmesine kadar şirketin her türlü taşıt, makine ve teçhizatları ile taşınmazları üzerine Ö.İ.B. lehine rehin ve ipotek tesis edilmiştir. 7-14 Temmuz 1995 tarihlerinde yapılan hisse satışı sonucu sermaye 408 Milyar TL 'sına baliğ olmuştur. Özelleştirme İdaresi Başkanlığından alınan 27.09.1995 tarih, 6391 sayılı yazı ile hisselerin gruplara dağılımı istenen şekilde gerçekleştiği ifade edilerek konulan rehin ve ipotekler kaldırılmıştır. Bunun sonucu olarak devir alınan Karabük Demir Çelik Fabrikaları AŞ'nin sermayesi Kardemir AŞ'ne devredilerek çıkarılmış sermaye 8.733.927.521.411 TL. ye yükseltilmiş (1) TL. bedelle devralınan şirket hisseleri 408

Milyar TL.'lik hisse alan ortakların hisseleri nispetinde bedelsiz dağıtılmıştır. Böylece devir hükümleri 30.03.1995 tarihinden geçerli olmak kaydıyla yürürlüğe girmiştir. Kardemir A.Ş.' de uygulanan özelleştirme yöntemi Türkiye'de ilk defa hayata geçirilmiştir (<http://www.oib.gov.tr>).

2.1.5. Kardemir AŞ'de Özelleştirme Sonrası Pay Dağılımı ve Yönetim Yapısı

Özelleştirme sonucu tesisleri devralan Kardemir A.Ş. 11.800 ortaktan oluşmaktaydı. Ortaklar aşağıdaki tablodan görüleceği üzere işletme çalışanları, o yöredeki Ticaret ve Sanayi Odaları üyeleri, Esnaf ve Sanatkarlar Odaları Derneği üyeleri, yöre halkı ve işletme hisselerinin halka arz edilmesi sonucu işletmeye ortak edilen kimselerden oluşmaktadır. Burada dikkat çekici olan husus işletmenin hisselerinin büyük oranda bölge insanında bulunması yani yönetim ve mülkiyet açısından bölge insanının söz sahibi olmasıdır.

Daha sonraki dönemlerde özellikle hisselerin Sermaye Piyasasında ve İstanbul Menkul Kıymetler Borsası (İ.M.K.B.)'de işlem görmesinden sonra, 30.06.1998 tarih itibariyle B ve C tipi hisseler B çatısı altında birleştirilmiştir. Tesisler özelleştirildiği zaman işçilerin kıdem ve ihbar tazminatlarına karşılık olarak 40 milyon liralık hisse verilmiştir. İşçiler kıdem ve ihbar tazminatları karşılığı olarak verilen hisselerin 1997 yılı itibariyle değerleri yaklaşık olarak 974 milyon, 2000 yılı itibariyle 1.750 milyar TL civarındadır. Kardemir A.Ş. bir yıl sonra sermaye artırımına gitmiştir. Sermaye artırımından sonra Kardemir A.Ş.' de 2000 işçi kar paylarının ödenmesine rağmen, ekonomik zorluklar nedeniyle ellerindeki senetlerin rüçhan haklarını kullanıp yeni hisse senedi alamamışlardır. Kardemir'de çalışan bu kişilerin hisse senedi alamaması üzerine açığa çıkan 38 milyarlık hisse dağılımının bozulmaması için yeni işe başlayan işçilere taksitle satılmıştır (Evrensel Gazetesi, Kardemir'de Ne Değişti, 22.10.1996, s.23). Kardemir A.Ş.' nin ana sözleşmesi uyarınca 3 yıl süre ile hisse senetleri nama yazılı olarak kalmıştır. Pay dağılımının bozulmaması için alınan önlemler çerçevesinde gruplar arası satışlar bir süre için yasaklanmıştı. Bu süre içinde satışlar ancak grupların kendi içinde ve Yönetim Kurulu'nun iznine bağlı bulunmaktaydı. Sermaye piyasasında işlem görene kadar alınan bu kararlar 117 Kardemir işçisi kendi grubu içinde hissesini satmıştır.

Aşağıda özelleştirme sonrasına ait bilgiler içeren hisse oranları ve hisselerin dağılımı tablolarından anlaşılacağı üzere, A grubu hisselerin sahibi olan Kardemir çalışanlarının işletme içindeki payı 1995 yılında %51,8 iken, 1996 yılında %52, 1997 yılında %52 değerleriyle işletmedeki payların yarısından fazlasını oluşturmaktadır. Yani başlangıçta sembolik bir bedelle işletme çalışanlarına devredilen işletmede, mülkiyet durumu, zamanla işletme çalışanlarının aleyhine gerçekleşmiştir. Başlangıçta %51,8 olan pay zaman içerisinde %21,1'e düşmüştür ve 2006 yılından beri bu seviyede seyretmektedir. B grubunu oluşturan paylardaki oranlarda durum ise 1995 yılında %24,2, 1996 ve 1997 yılında %25 iken 1998'de oran %24,5'a düşmüş olup, bu düşüş 2003 yılına kadar devam etmiştir. 2003 yılından 2006 yılına kadar %10,5 olarak gerçekleşen B grubu payları, 2006 yılında % 0,43 puan artış göstererek %10,48 olmuştur bu yıldan itibaren değişmemiştir. C grubu paylarda %1,3, %1,1, %1,2lik çok düşük rakamlar göze çarpmakta olup, bu payların 1998 yılında B grubu paylarına katıldığını görülmektedir. D grubu paylarında ise durum 1999'a kadar yakın aralıklardadır. Yani 1995'te %22,7, 1996'da %23, 1997'de %21,8, 1998'de ise %26,5tur. 1999'dan itibaren ise hızlı bir artış göze çarpmaktadır. Hisse oranları arasındaki yıllara göre değişim incelendiğinde işletmenin mülkiyetine hisse senetleri yoluyla bir nevi sahip olan işletme çalışanlarının bu sahipliği, yıllar içinde el değiştirerek bölgedeki ticaret ve sanayi odaları gibi sivil toplum kuruluşlarına mensup kimselere ve yöre insanına geçmiştir (Bkz. Tablo 3).

Tablo 3. Özelleştirme Sonrası Hisse Oranı, Hisse Dağılımı (%)

Grup	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003
A	51,8	52	52	49,2	33	24,6	25	22,2	21,1
B	24,2	25	25	24,5	16	12,2	12	11,1	10,5
C	1,3	1,1	1,2		-	-	-	-	-
D	22,7	23	21,8	26,5	51	63,2	63	66,7	68,4

Grup	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
A	21,1	21,1	21,08	21,08	21,08	21,08	21,08	21,08	21,08	21,08
B	10,5	10,5	10,48	10,48	10,48	10,48	10,48	10,48	10,48	10,48
C	-	-	-		-	-	-			
D	68,4	68,4	68,44	68,44	68,44	68,44	68,44	68,44	68,44	68,44

Kaynak: Kardemir AŞ. Faaliyet Raporları (1995-2013)

Tablo 4: Hisse Sahipleri Tablosu

HİSSEDARLAR	
A GRUBU HİSSELERİ	Kardemir A.Ş. Çalışanları
B GRUBU HİSSELERİ	Karabük – Safranbolu San. ve Tic. Odası Üye.
C GRUBU HİSSELERİ (30.06.1998 tarihiyle B grubuna dahil oldu.)	Karabük ve Safranbolu Esnaf ve Sanat. Der. Üye.
D GRUBU HİSSELERİ	Yöre Halkı ve Kardemir A.Ş. Emeklileri ile Nakit Halka Arz

Kaynak: Kardemir Aş. Faaliyet Raporları (1995-2013)

Tablo 5'ten anlaşılacağı gibi Kardemir AŞ'nin özelleştirme yılı olan 1995'e kadar sürekli kar elde ettiği söylenemez. Çünkü 1989'dan itibaren işletme daha çok zarar etmiştir. Üst üste zarar edilen yıllar ise 1989-1994 yıllarıdır. 1994 yılında yer alan zararın nedeni olarak aynı yıl yaşanan ekonomik kriz gösterilebilir.

İşletmenin özelleştirildikten sonra da zarar ettiği dönemler olmuştur. Ancak özelleştirme öncesi dönemlerle bir karşılaştırma yapıldığı zaman kar rakamlarından özelleştirmeden verim alındığı sonucuna ulaşılabilir. İşletme özelleştirme sonrası 1998-2002 yılları arasında sürekli zarar vermiştir ancak sonraki yıllarda kar etmiştir. 1998-2002 yılları arasında gerçekleşen zararların nedeni olarak 2000 ve 2001 yıllarında yaşanan ekonomik krizler gösterilebilir.

Tablo 5: Kardemir A.Ş.'nin Yıllar İtibariyle Kar Ve Zarar Tablosu

YILLAR	TUTAR(TL)	DURUM
1983	-745.829,00	Zarar
1984	1.362.546,00	Kar
1985	2.281.489,00	Kar
1986	3.487.612,00	Kar
1987	1.915.632,00	Kar
1988	4.836.231,00	Kar
1989	-3.099.129,00	Zarar
1990	-8.607.652,00	Zarar
1991	-1.341.964,00	Zarar
1992	-1.428.236,00	Zarar
1993	-1.278.694,00	Zarar
1994	-8.624.581,00	Zarar
1995	2.848.393,00	Kar

1996	2.190.195,00	Kar
1997	6.321.896,00	Kar
1998	-1.403.733,00	Zarar
1999	-30.448.967,00	Zarar
2000	-39.513.540,00	Zarar
2001	-118.635.757,00	Zarar
2002	-121.915.763,00	Zarar
2003	114.199.996,00	Kar
2004	121.081.426,00	Kar
2005	6.532.187,00	Kar
2006	99.369.327,00	Kar
2007	124.602.313,00	Kar
2008	25.669.132,00	Kar
2009	72.278.910,00	Kar
2010	21.084.192,00	Kar
2011	185.196.061,00	Kar
2012	194.241.472,00	Kar
2013	44.050.329,00	Kar

Tablo 5'in devamıdır.

Not: 2005 yılında Türk Lirasından altı sıfır atıldığından,2005 yılı öncesindeki rakamlar altı sıfır atılarak yazılmıştır.

Kaynak: Kardemir Aş. Faaliyet Raporları (2005-2013), Kardemir A.Ş., Endüstri Mühendisliği Müdürlüğü,1994 Yılı Produktivite Araştırması, 1995, Başbakanlık Ö.İ.B, Türkiye'de Özelleştirme, Mart 2005

Kardemir kurulduğundan beri bölge ekonomisine yarattığı istihdamla bölgenin en büyük işvereni olmuştur. Kardemir'in meydana getirdiği istihdam yörede iş imkânı yaratmakla kalmamış aynı zamanda bölge ekonomisine, bölgenin kalkınmasına, sosyal ve kültürel şartların iyileşmesine de yaptığı katkıyla önemini arttırmıştır. Aynı zamanda çalışanlarına ve bölgeye sağladığı sosyal olanaklar nedeniyle, çalışan sayısı her yıl sürekli bir artış göstermese bile artmıştır. Tablo 6'da gösterildiği gibi, 1985 yılında çalışan sayısının 2070 iken, 2013 yılında bu sayı 3895 kişi olarak gözlemlenmiştir. Bu iki tarih arasında zaman zaman çalışan personel sayısında bir azalma söz konusudur. Bu azalışın belirgin olduğu yıllar 1991 ve sonrasıdır. 1992'den 1995'in sonuna kadar çalışan sayısında sürekli bir düşüş yaşandığı gibi üretim değerlerinde de bir düşüş söz konusudur. Yani 1992-1995 döneminde hem istihdam hem de üretim anlamında ülke genelinde yaşanan ekonomik krizin olumsuz etkisi olduğu sonucuna varılabilir.

Tablo 6: Üretim Birimlerinde Çalışan Sayıları ve Çalışan Başına Üretim Miktarı

Yıllar	Çalışan Sayısı	Üretim Miktarı (Ton)	Üretim Miktarı (Ton)/Çalışan Sayısı
1985	2070	518.913.7	250,68
1986	2258	608.328.0	269,41
1987	2142	595.093.6	277,82
1988	1988	582.086.0	292,79
1989	2337	322.100.0	137,82
1990	2554	605.244.0	236,97
1991	2440	693.187.0	284,0
1992	1951	650.531.0	333,43
1993	1945	722.083.0	371,25
1994	1628	720.727.0	442,70
1995	1566	618.913.0	395,21
1996	1689	715.454.8	423,59
1997	1643	724.388.3	440,89
1998	1654	655.829.0	396,51
1999	1669	640.537.0	383,78
2000	1727	875.426.0	506,90
2001	2146	740.078.0	344,86
2002	2014	568.004.0	282,02
2003	1983	811.268.0	409,11
2004	1922	797.260.0	414,80
2005	1878	966.471.0	514,62
2006	3355	1.029.486.0	306,85
2007	3240	1.025.675.0	316,56
2008	3190	1.058.507.0	331,82
2009	3115	1.097.818.0	352,42
2010	3890	1.140.614.0	293,21
2011	3726	1.417.202.0	380,35
2012	3984	1.478.184.0	371,03
2013	3895	1.197.207.0	307,37

Kaynak: Kardemir A.Ş, Endüstri Mühendisliği Müdürlüğü, 1994 Yılı Prodükivite Araştırması, Ocak 1995, s.22, Kardemir A.Ş, Personel Müdürlüğü, 2005

Tablo 6'da aynı zamanda birim başına üretim cinsinden verimlilik yani personel başına üretim cinsinden verimlilik de verilmiştir. Tabloya göre personel verimliliği göre 1985'ten 2013'e kadar görece olarak artmıştır. 1985 yılında personel başına üretim 250,68 Ton iken 2013'de bu oran 307,37 Ton olmuştur. Yıllar itibariyle sürekli bir artış ya da azalış meydana gelmemekle birlikte verimlilik dalgalanmalar göstermiştir. Ancak, 1994 yılında ekonomik kriz olmasına rağmen verimlilikte bir azalma olmamasına rağmen özelleştirmenin yapıldığı yıl olan 1995'te bir verimlilik

düşüşü gözlemlenmiştir. Aynı şekilde, kriz yılı olan 2001'de bir önceki yıla nazaran verimlilik düşüşü meydana gelmiştir.

Tablo 7: Kardemir A.Ş. Reel Fiyatlarla Finansal Göstergeler 1985-2013 (Milyon TL)

Yıllar	G. Safi Satış	Satılan Mal	Dön.Gideri	F.Dışı Gelir	F.Dışı Gider
1985	1.558,17	1.389,99	28,60	75,92	173,45
1986	1.671,98	1.408,84	34,59	100,69	201,03
1987	1.667,87	1.369,84	40,03	60,48	254,73
1988	1.771,27	1.178,12	36,49	132,67	437,06
1989	978,50	722,25	52,88	20,91	431,29
1990	1.652,71	1.736,41	67,97	24,96	545,67
1991	1.460,44	1.657,13	82,22	18,22	899,55
1992	1.530,11	1.882,51	79,87	11,29	925,62
1993	1.511,11	1.515,97	72,69	34,73	1.047,90
1994	1.538,12	1.421,80	49,48	27,23	765,72
1995	814,49	834,94	20,81	100,34	18,98
1996	1.172,73	1.078,62	30,69	181,69	27,64
1997	1.275,15	1.072,13	73,67	232,14	74,48
1998	1.089,64	1.015,61	84,01	71,47	131,10
1999	1.006,52	1.102,07	90,86	65,69	341,51
2000	1.079,13	1.118,36	102,26	86,69	321,71
2001	986,44	1.033,91	93,73	80,56	641,75
2002	716,81	682,74	38	80,61	92,95
2003	1.296,18	1.255,10	76,09	111,81	130,30
2004	1.582,04	1.165,21	80,36	61,98	92,23
2005	1.452,07	1.363,05	64,39	45,01	32,27
2006	4.207,70	3.414,70	120,30	93,43	22,55
2007	4.455,80	3.370,98	117,52	19,37	23,84
2008	6.483,60	4.387,08	162,71	54,12	52,34
2009	4.757,30	4.979,38	192,20	144,42	15,93
2010	6.048,80	5.682,90	296,72	28,65	22,12
2011	9.507,90	7.659,70	296,42	33,66	67,50
2012	10.112,70	4.498,60	224,68	33,79	22,68
2013	7.779,82	1.454,71	327,44	18,30	57,92

Not: 2005 yılında Türk Lirasından altı sıfır atıldığından,2005 yılı öncesindeki rakamlar altı sıfır atılarak yazılmıştır.

Kaynak: Özçelik-İş Sendikası,1994: 21, Kardemir Aş. Faaliyet Raporları (1995-2013)

2.2. Hizmet Sektöründe Özelleştirme: Telekom Örneği

2.2.1. Telekomünikasyon Hizmetlerinin Kamu Hizmetleri İçindeki Yeri ve Önemi

İletişim insanlığın başlangıcından beri var olan bir süreçtir. Resimler vasıtasıyla birbirleriyle iletişim kuran ilk insanların kullandığı basit araçlar, zaman içinde değişik şeyleri keşfetmeleriyle gelişmiştir. İlk haberleşme simgelerini, Mısırlıların milattan önce 3000'li yıllarda kullandıklarına dair kanıtlar vardır. Sanayi devrimini takip eden süreçte, birçok sektör gibi iletişim sektörü de gelişmiştir. Öyle ki iletişim devletlerin vazgeçemeyecekleri alanlardan biri haline gelmiştir. Çünkü insanlar arasında olan iletişim şekli devletlerin kendi içinde ve devletlerarasında da devam etmektedir. Büyük kamu kuruluşlarına baktığımızda bunların kapitalizmin gelişmesine paralel bir seyir izlediği söylenebilir. Örnek olarak, Türkiye'de var olan üretim ve hizmet alanındaki KİT'ler ve devlet kuruluşlarının çoğunluğu, Cumhuriyet öncesi yoktular. Ama devlet olgusunun ortaya çıkmasından beri, değişik isimlerle de olsa bir telekomünikasyon örgütü var olmuştur. Ülkemizde, telekomünikasyon sektörünün özelleştirme öncesi durumu, kısaca şöyledir (Çetinkaya, 2007: 235).

21 milyon 250 bin sabit şebeke santral kapasitesi,
 19 milyon 123 bin sabit telefon abonesi, 70 bin civarında ankesör,
 Uzayda kendisine ait 3 uydu,
 İki 900 MHz, ikisi 1800 MHz olmak üzere 4 GSM operatörü.

Ülkenin her yerine ulaşan veri altyapısı ile ulusal ve uluslararası işletmecilik yapan Türk Telekom, ayrıca katma değerli hizmetler olarak ifade edilen kablolu televizyon, internet, uydu, telefon ve veri aktarımı konularında, özel firmalar da hizmet sunuyordu.

Başlangıçta piyasada tekel konumunda olan kurum, önce GSM işletmecilerinin pazara girmesiyle, ardından birçok servis sağlayıcısının bilişim sektöründe faaliyete geçmesiyle neredeyse her alanda bir rekabet ile karşı karşıya kalmıştır. Bundan dolayı, piyasada Türk Telekom'un etkinlik ve verimliliğini arttırmanın yanında, kurumu

uluslararası rekabet anlamında da bir hazırlık sürecine sokmak ve uluslararası standartlarda hizmet vermesini sağlamak gerekmektedir. Bunlar bir arada düşünüldüğünde ülke içi ve dışında birçok çevrenin dikkati telekomünikasyon sektörüne yoğunlaşmıştır. Ülkeler politikalarını buna göre yönlendirmek istemekte idiler. Telekomünikasyon, ayrıca diğer kamu hizmetlerinin yürütülmesinde de kullanılan bir araç özelliği göstermektedir. Bu araç, çoğu zaman hayati ve özel yaşamla ilgili olmaktadır. Bundan dolayı telekomünikasyon hizmetlerinin özelleştirilmesinin, özel bir önem taşıması doğaldır.

2.2.2. Türkiye’de Telekomünikasyon Sektörünün Tarihçesi ve Türk Telekom’un KİT’ler İçindeki Yeri

Bugünkü Türk Telekom’un temeli, 23 Ekim 1840 tarihinde Postahane-i Amirane adıyla Sultan Abdülmecit tarafından atıldı. TT, 29 Ocak 2000 tarihinde, 23948 sayılı Resmi Gazete’ de yayımlanan 4502 sayılı kanun ile KİT statüsünden çıkarılarak özel hukuk hükümlerine tabi Anonim Şirket oldu (<http://www.oib.gov.tr>).

1881 yılının Temmuz ayında İstanbul Soğuk Çeşme’deki Posta ve Telgraf Nezareti binasıyla Yeni Cami’deki postane arasında tek telli bir telefon çekildi. Böylece ülkeye ilk telefon gelmiş oldu ve 23 Mayıs 1909’da ilk manuel telefon santrali, İstanbul Büyük Postane binasında 50 hatlık olarak tesis edildi. Daha sonraki yıllarda telgraf ve telefon hizmetlerinin de ilavesiyle Posta İdaresi, posta, telgraf ve telefon işletmesi (PTT) haline dönüştürülmüştür. Cumhuriyetin ilanından sonra her idarede olduğu gibi posta, telgraf ve telefon idaresinin ıslahı konusu ele alınmıştır. 4 Şubat 1924 yılında yayınlanan 406 sayılı Telefon ve Telgraf Kanunu ile yurdun her tarafında telefon tesis etme ve işletme görevi PTT Genel Müdürlüğü’ne verildi. Kanunun çıkmasıyla telefonun ülke geneline yayılması için bir adım daha atılmış oldu. 11 Eylül 1926’da Türkiye’nin ilk otomatik telefon santrali 2000 hatlık kapasite ile Ankara’da hizmete verildi. Ankara’ya telefon santrali kurulmasından tam 3 yıl sonra 1 Eylül 1929’da tek devreli ilk şehirlerarası haberleşmesi Ankara-İstanbul arasında gerçekleştirildi. 1940 yılında Ankara-İstanbul arasında 2 adet tek kanallı havai hat tesis edilerek çoklayıcı sistemi haberleşmede eskiye göre büyük kolaylık sağladı. 1936 yılında PTT Genel Müdürlüğü için yeni bir kanun çıkarılmıştır. Bu kanunla posta, telgraf ve telefon hizmetlerinin tekeli PTT’ye verilmiş ve PTT mülhak bütçeyle idare

edilen Nafia Vekâletine bağlı bir devlet müessesesi haline getirilmiştir. Daha sonraki yıllarda PTT Ulaştırma Bakanlığı'na bağlanmış, 1954 yılında da Kamu İktisadi Teşebbüsü haline getirilmiştir (T.C. Ulaştırma Bakanlığı, 1987: 8-10).

Kasım 1973'te ilk otomatik teleks santrali kuran PTT 6 Nisan 1976 yılında Antalya-Catania arasında toplam 480 kanallı ilk denizaltı koaksiyel kablosunun hizmete verilmesiyle çok kanallı yurtdışı haberleşmesi sağlandı. Uzay çalışmalarının hızlanması ve uyduların atılmasıyla PTT'de 23 Nisan 1979 ilk uydu haberleşme yer istasyonunu hizmete verip İNTELSAT üzerinden Atlantik Bölgesi uyduları kullanılarak 13 ülke ile haberleşme sağlanmasına imkân sağladı. 1980 li yıllar telekomünikasyonda atılım yılları olmuştur. 1982 yılı itibariyle şehirlerarası ve milletlerarasına açık ankesörler kurulmaya başlandı. 28 Haziran 1984'te Ankara, İstanbul, İzmir ve Adana illeri arasında elektronik mektup hizmeti verilmeye başlandı. 5 Temmuz 1984'te bir sistem üzerinden çok sayıda köyü otomatik telefon şebekesine bağlayacak muti Access özel radyo link sistemi tesis edildi. 18 Aralık 1984'te ise Türkiye'nin ilk sayısal telefon santrali, Ankara Kavaklıdere'de hizmete verildi. Haberleşmede kanal kapasitesini arttıran fiber optik kablo 10 Nisan 1985'te ilk kez Ankara-Konya karayolunun 37.kilometresinden itibaren döşenmeye başlandı. 23 Ekim 1986'da mobil telefon Ankara ve İstanbul'da; çağrı cihazları da Ankara'da, İstanbul ve İzmir'de hizmete verildi. Aralık 1988'de de ilk olarak Ankara, Çankaya'da kablo TV hizmete verilmeye başlandı. Avrupa'da ilk olarak uydu sistemi üzerinden video konferans 4 Mart 1987'de ülkemizde gerçekleştirildi. 24 Aralık 1990 EMOS 1 projesiyle, İtalya- Yunanistan- Türkiye- Ortadoğu arasında fiber optik denizaltı kablosu üzerinden haberleşme sağlandı. 1994'te ise TURMEOS-1 (Türkiye Marmara Ege Optik Sistemi) ve TURCYOS (Türkiye- Kuzey Kıbrıs Denizaltı Fiber Optik Kablosu) hizmete verildi. 11 Ağustos 1994'te Türkiye'nin ilk uydusu TÜRKSAT uzaya fırlatıldı. 23 Şubat 1994'te de Türkiye GSM teknolojisiyle tanıştı. Haberleşmede sınır tanımayan GSM ilk kez Ankara, İstanbul ve İzmir'deki abonelerine hizmet vermeye başladı. 24 Nisan 1995'te PTT'deki telekomünikasyon ve posta hizmetlerinin birbirlerinden ayrılmasıyla Türk Telekomünikasyon AŞ. kuruldu. İlk uydunun uzaya fırlatılmasından iki yıl sonra 10 Temmuz 1996 Türkiye'nin ikinci uydusu TÜRKSAT 1C uzaya fırlatıldı. Uydunun fırlatılmasından hemen sonra Türkiye Ulusal İnternet Altyapı Ağı'nın (TURNET) hizmeti verilmesiyle Türkiye İnternet iletişim sistemiyle tanıştı. 1996'da 4161 sayılı kanun çerçevesinde sektör politikası, satış stratejisi ve

şirket değerini belirlemekle yükümlü Değer Tespit Komisyonu (DTK) kuruldu. Kurula göre Goldman Sachs Danışmanlık hizmeti sundu. 1997’de KAFOS (Karadeniz Fiber Optik Sistemi) ve TBL (Trans balkan Linki Karasal Fiber Optik Sistemi) hizmete verildi.1998 yılında sırasıyla peşin ödemeli kart, ülkemizde küresel kart adıyla hizmete verildi. GSM Lisansı, 25 yıllığına Turkcell ve Telsim şirketlerine verildi. Ağustos 1998 internet erişimini Türkiye geneline yaymak, hızlı ve kaliteli hizmet sunabilmek amacıyla TT Net Ulusal İnternet Altyapı Ağı’na ilişkin sözleşme imzalandı. Kurumun yapısındaki en büyük değişiklik Nisan 1995’de TT AŞ’nin kurulmasıydı. 29 Ocak 2000’de ise Türk Telekom, 23948 sayılı Resmi Gazete ’de yayınlanan 4502 sayılı Kanun ile KİT statüsünden çıkartılarak özel hukuk hükümlerine tabi anonim şirket oldu.2000’de Telekom sektörünü düzenleyen ve liberasyona geçişi 2004 yılı başı olarak belirleyen Telekom yasası TBMM’den geçti. Yasa ile Türk Telekom KİT olmaktan çıkıp özel hukuk kurallarına tabi bir şirket haline geldi. Öte yandan sektördeki düzenlemeleri yapıp uygulamasını takip edecek bağımsız bir Telekomünikasyon Kurulu’nun kurulması da yasa ile getirilen değişiklikler arasındaydı.11 Ocak 2001’de Türk Telekom ve Alcatel ortaklığı ile kurulan EURASIASAT şirketi tarafından yaptırılan TÜRKSAT 2A uydusu Güney Amerika’daki Kourou üssünden uzaya fırlatıldı (www.turktelekom.gov.tr).

TT, Türkiye’deki her türlü iletişim hizmetlerinin tek sorumlusu olan bir kurumdu ve bu tekel özelliği, 2003 yılı sonuna kadar devam etmiştir. Ancak Kurum, yasayla KİT statüsünden çıkarılsa dahi, kurumun bir kamu kuruluşu olma özelliği devam etmiştir. Ancak 2005 yılında yapılan bir düzenlemeyle TT kamu kuruluşu olmaktan tamamen çıkarılarak özelleştirilmesine yolunda gidilmiştir.

2.2.3.Türk Telekom’ un Sunduğu Hizmetler

2.2.3.1. Telefon Hizmetleri

Türk Telekomünikasyon A.Ş. müşterilerine sabit hat, veri ve toptan hizmetler (internet, kiralık hat, altyapı kapasitesi, transmisyon, ortak yerleşim ve tesis paylaşımı) gibi temel hizmetlerin yanı sıra katma değerli hizmetler sunan bir iletişim hizmet sağlayıcısı ve altyapı operatörüdür. Haberleşme alanının önemli bir kısmını, telefon hizmetleri almaktadır. Bu anlamda telefon abone sayısı, 2012 yılı sonu itibari ile

yaklaşık 21 milyona ulaşmıştır. Santrallerin ise otomatik sistemlere geçişleri devam etmektedir. Sistemdeki fiber optik kablo uzunluğu, 150.000 bin km'ye ulaşmıştır. Toplam telefon sayısı artmasına karşın sabit hat sayısı azalmaktadır. ISDN (Tümleşik Hizmetler Sayısal Şebekesi-Integrated Services Digital Network) ile ses, görüntü ve verinin sayısal bir ortamda birleştirilerek iletilmesine imkân sağlayan şebekeler kurulmuştur. Bu sayede görüntülü haberleşme, dosya transferi, LAN bağlantıları, PC haberleşmesi, tele-pazarlama, tele-danışmanlık, tıp, eğitim, borsa, bankacılık ve benzeri alanlarda muhtelif servis ve hizmetler verebilecek olan, aynı zamanda internet hizmeti vermekte olan hizmet sağlayıcıları ile internet kullanıcılarının, bu şebekeleri kullanmaları sağlanmıştır. Bunların yanında ISDN' nin ek hizmetleri de bulunmaktadır. Bunları arayan abonenin numarasının görünmesi ya da görünmemesi, bağlanılan abonelerin numaralarını görünmesi ya da görünmemesi, bekleyen çağrılar görebilme, bırakılan çağrılar tutma ve çağrılar yönlendirme şeklinde belirtebiliriz. Ayrıca abonenin terminal cihazları için mantıksal adresleri tanıyabilmesi, kısa mesaj, konuşma sonunda ücret bilgisinin verilmesi, kötü amaçlı çağrılar yakalama vb. özellikleri de sayabiliriz. Diğer bir hizmet kablosuz telefon hizmetidir. Kablosuz telefon arazi yapısına bağlı olarak kablolu ağın yapılmasının uzun zaman alacağı ya da maliyetinin yüksek olacağı, şebeke altyapısının yetersiz olduğu veya hiç bulunmadığı yerleşim yerlerinde telefon hizmetinin çabuk bir şekilde sunulabilmesi için geliştirilmiştir. Yurtiçinde veya üyesi bulunduğu ülkelerin herhangi birinden kullanıcılarına, şehir içi ve uluslararası telefon görüşmeleri imkânı veren, küresel kart sistemi geliştirilmiştir. Genellikle yeni gelişen toplu konut sahalarının, şehir merkezlerinde altyapı sorunu olan mahallerin, büyük iş merkezlerinin iletişim ihtiyaçlarının geciktirilmeden karşılanmasını sağlamak amacıyla da erişim sistemleri kurulmaktadır (Alim, 2006: 74).

2.2.3.2. Transmisyon Hizmetleri

Uzak mesafe transmisyon sistemleri; gerek telefon hizmetlerinde, gerekse diğer telekomünikasyon hizmetlerinde önemli bir yer tutar. Bugün ülkemizde, transmisyon ortamında yaygın olarak sayısal radyolink sistemleri, fiber optik kablo ve uydu sistemleri kullanılmaktadır (Alim, 2006: 65).

2.2.3.3.Uydu Haberleşmesi

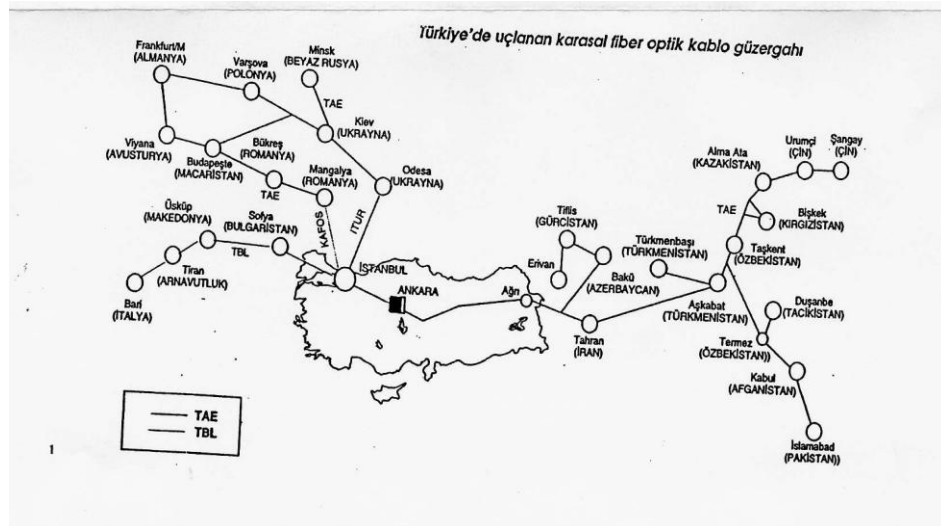
TT, 143 ülkenin üye olduğu "Uydular Aracılığı ile Haberleşme Uluslararası Teşkilatı" (INTELSAT) na %1,643406 hisse ile 47 ülkenin üye bulunduğu "Uydular Aracılığı ile Haberleşme Avrupa Teşkilatı" (EUTELSAT) na %0,583066 hisse ile ve 84 ülkenin üye olduğu "Uydular Aracılığı ile Mobil Haberleşme Uluslararası Teşkilatı" (INMARSAT) na %0,26250 hisse ile üye olup, bu kuruluşlara karşı imzacı statüsünde yer almaktadır. TÜRKSAT Milli Haberleşme Uydular Sistemi çerçevesinde TÜRKSAT-1B uydusu, 10 Ekim 1994 tarihinden beri çalışmaktadır. Türkiye'nin, Orta Avrupa ve Orta Asya olarak 3 kapsama alanı bulunan uydunun üzerinde 9 tane TV kanalı vardır. 10 Temmuz 1996 tarihinde fırlatılan TÜRKSAT-1C Uydusu üzerinde ise 18 analog TV kanalı, 21 sayısal TV yayını, 30'a yakın radyo kanalı, Orta Asya IBS televizyon kanalları, VSAT veri haberleşme şebekesi ve Azerbaycan televizyon kuruluşuna ait bir adet de sayısal TV yayını vardır. ANATOLIA-1 Uydusu, 8 Şubat 2001 tarihinde hizmete sunulmuş olup üzerinde 30 tane 36 MHz band genişliğinde C band, 4 tane de 72 MHz band genişliğinde Kuband olarak toplamda 34 adet transponderi vardır. Bu bandların kapsama alanı da Avrupa ve Afrika'ya kadar uzanmaktadır TÜRKSAT-2A (EURASIASTAT) Uydusu üzerinde 20 adedi sabit, 12 adedi hareketli olmak üzere, 32 adet Transponder vardır. 1 Şubat 2001 tarihinde devreye giren bu uydu, TÜRKSAT-1C Uydusu ile aynı pozisyona yerleştirilmiş olup, Çin'den Güney Afrika'ya kadar geniş bir kapsama alanı vardır (Türk Telekom Faaliyet Raporu 2000,2001: 14).

2.2.3.4.Uluslararası Fiber Optik Kablo Projeleri

KAFOS (Karadeniz Fiber Optik Kablo Sistemi), 13 Haziran 1997 tarihinde hizmete sunulan, Türkiye, Bulgaristan ve Romanya'nın terminal ve yatırımcı ülke olarak iştirak ettiği, SHD teknolojisi ile çalışan bir denizaltı fiber optik kablo sistemidir. Aynı anda, bu sistem üzerinden 23.000 telefon görüşmesi yapılabilmektedir. Kurucu ülkeler arasındaki iletişime ek olarak, bölgedeki diğer kablo sistemleri ile bütünleşme sağlanarak Ortadoğu, Akdeniz'e bağlantılı Avrupa ülkeleri ve Uzak Doğu ile İstanbul üzerinden bağlantı olanağı sağlanmaktadır. Bu yol ile

ekonomik ve stratejik öneme sahip bölgede küresel telekomünikasyon sağlanmış olmaktadır. TBL (Trans Balkan Link), Mart 1997'de Türkiye-Bulgaristan-Makedonya bağlantısı, Eylül 1997'de Arnavutluk-İtalya bağlantısı, Kasım 1998'de Makedonya-Arnavutluk bağlantısı ile oluşturulan ve Türkiye (İstanbul), Bulgaristan (Sofya), Makedonya (Üsküp) ve Arnavutluk(Tiran)'un karasal fiber optik kablo şebekelerinin birbirlerine irtibatlandırılmasını ve devamında, Arnavutluk (Dure) ile İtalya(Bari)'nın denizaltı fiber optik kablo sistemine bağlanan bir iletişim ağıdır. Bu sistem kanalı ile diğer iletişim ağlarına da (ITUR, KAFOS, TEL, ADRIA 1...) erişim sağlanmaktadır. TAE (Trans Asya-Avrupa Fiber Optik Kablo Sistemi), Orta Asya Cumhuriyetleri, Çin ve Avrupa ülkeleri arasında artan telekomünikasyon ihtiyacını karşılamak amacıyla; Çin, Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan, Tacikistan, Türkmenistan, İran, Türkiye, Ukrayna, Polonya, Almanya, Azerbaycan, Gürcistan, Ermenistan, Romanya, Macaristan, Avusturya, Beyaz Rusya, Pakistan ve Afganistan'ın katılımı ile oluşturulan, fiber optik kablo sistemidir (Türk Telekom Faaliyet Raporu 2000-2001: 21-22).

Şekil 1: Türkiye’de Uçlanan Karasal Fiber Optik Kablo Güzergâhı

Kaynak: Türk Telekom Faaliyet Raporları

ITUR (İtalya-Türkiye-Ukrayna-Rusya Denizaltı Fiber Optik Kablo Sistemi), EMOS-1 (Doğu Akdeniz Fiber Optik Kablo Sistemi), SEA-ME-W2 (Güneydoğu Asya-Orta Doğu-Batı Avrupa 2 Fiber Optik Kablo Sistemi), SEA-MEWE3

(Güneydoğu Asya-Orta Doğu-Batı Avrupa 3 Fiber Optik Kablo Sistemi),TURMEOS-1 (Türkiye-Marmara Ege Optik Sistemi-1), TURCYOS-1 (Türkiye-Kuzey Kıbrıs Fiber Optik Kablo Sistemi), Keşan-Alexandroupolis sistemi ve TT' un hisse sahibi olduğu diğer uluslararası kablo sistemleri vardır (Türk Telekom Faaliyet Raporu, 2000-2001: 23).

Görüldüğü gibi ülkemizin jeopolitik açıdan önemi yukarıdaki şekilden de anlaşılmaktadır. Asya ve Avrupa arasındaki köprü işlevi fiber optik ağlar yolu ile de sağlanmaktadır. Ülkemiz Pakistan'dan Frankfurt'a kadar uzanan güzergâh içinde yer almaktadır.

2.2.3.5. Kablolu TV

Çok sayıda TV ve radyo iletimine sürekli ve kaliteli bir şekilde olanak sağlayan Kablolu TV hizmeti, 1991 yılından itibaren verilmeye başlanmıştır. Günümüzde halen hizmet vermeye devam etmektedir.

2.2.4. Özelleştirme Süreci

Türk Telekom (TT) AŞ'nin özelleştirilme sürecine baktığımızda hemen gerçekleştirilen bir süreçten bahsetmek mümkün değildir. 1995-2000 yılları arasında özelleştirilmesi gündeme alınan bu kuruluşun çeşitli nedenlerden ötürü bu tarihler arasında özelleştirilmesi gerçekleştirilememiştir. Bu nedenleri, gerekli kanuni düzenlemelerin yapılamaması, kamuoyundaki özelleştirmeye bakış açısı, bazılarının göre bu kurumun stratejik önemi düşünüldüğünde buna karşı çıkılması, eğer özelleştirme gerçekleştirilecekse buna konu olacak oran konusundaki müzakerelerin varlığı, bazılarının göreyse özelleştirilmeye karar verildiği zaman ülkenin içinde bulunduğu ekonomik konjonktür ortamında pek fazla alıcının kimsenin bulunmamasını örnek olarak verebiliriz.

13.11.2003 tarih ve 2003/6403 sayılı Bakanlar Kurulu kararıyla şirket hisselerinin tek seferde blok ve asgari olarak en az %51'inin satılmasına karar verildi. 2004 yılında ise, TT AŞ'nin %45'inden fazlasının yabancılara satışını yasaklayan 406 sayılı kanunun çıkarıldı. Şirket hisselerinin %55'inin satılmasına ilişkin kararsa

15.10.2004 tarih 7931 sayılı Bakanlar Kurulu kararı ile gerçekleştirildi. Ancak Uydu sistemi ve sonrasında da Kablolı TV özelleştirme kapsamına alınmadı. Uygulamada ayrıca şunlar yapıldı;

- Yabancılara yönelik sermaye sınırlamasının kaldırılması ve altın hissenin kapsamının daraltılması, TT' un sorunlu alacaklarına ilişkin düzenlemenin gerçekleştirilmesi,

- Şirketin %100'ünün satılabilmesinin mümkün kılınması,

- Şirkette, kamu payının %50'nin altına düşmesiyle birlikte asli ve sürekli görevlerde çalışanlar, 399 sayılı KHK uyarınca kadrolu ve sözleşmeli personel statüsünde çalışanlar ve kapsam dışı personelin, devirden sonraki 30 gün içinde başka kamu kurum ve kuruluşlarına nakledilmesinin Devlet Personel Dairesi Başkanlığı'na bildirilmesi,

- Şirket üzerindeki çeşitli vergi yükümlülüklerinin (Deprem Afet Fonu'na Katkı, Sivil Savunma Fonu'na Katkı, Milli Prodüktivite Merkezine Katkı Payı, Türk Standartları Enstitüsü (TSE)'ne katkı payı), 01.01.2005 tarihi itibarıyla kaldırılması (www.oib.gov.tr).

Küresel telekomünikasyon piyasalarının canlandığı bu dönemde, geniş bir tanıtım ve uzun bir hazırlık ile ve potansiyel alıcıların beklentilerini dikkate alan bir özelleştirme stratejisi ile 25.11.2004 tarihinden itibaren yayınlanan ilanlarla, TT' un ihale süreci başlatılmıştır. Buna göre, teklif verebilmek için, teklif sahiplerinin İhale Komisyonu tarafından belirlenen ön yeterlilik şartlarını sağlamaları gerekmektedir. 11 Ocak 2004'e kadar ön yeterlilik başvurularını yerine getiren yerli ve uluslararası 13 yatırımcı, ön yeterlilik hakkı kazanmıştır. Detaylı inceleme sürecinin Şubat, Mart ve Nisan 2005'de yapılmasından sonra teklif verme tarihinin sonlandığı 24.06.2005 tarihinde özelleştirilen kurumun %55 hissesi için 4 tane teklif alınmıştır. İlk önce iş planlarını inceleyen İhale Komisyonu, değerlendirmeyi 100 tam puan üzerinden 75'in üzerinde puan alan 4 teklif sahibini, 1 Temmuz 2005' de, finansal tekliflerin açılması için davet etmiştir. 01.07.2005 tarihinde, finansal teklif zarfları açılarak yapılan toplu pazarlık görüşmeleri neticesinde, TT' un %55 hissesi için Oger Telecoms Ortak Girişim Grubu 6.550.000.000 ABD Doları, Etisalat Ortak Girişim Grubu ise 6.500.000.000 ABD Doları tutarında teklif vermişlerdir. TT' un %55 oranındaki hissesinin blok olarak satışına dair ihalenin sonucu, 25.07.2005 tarih ve 2005/9146

sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile onaylanarak ve 02.08.2005 tarih ve 25894 sayılı Resmi Gazete' de yayımlanarak yürürlüğe girmiş ve böylece Türk Telekom' un özelleştirilmesi gerçekleştirilmiştir. 24 Ağustos 2005 tarihinde Oger Telecoms Ortak Girişim Grubu ve Türkiye Cumhuriyeti arasında yapılan hisse satış antlaşması imzalanmıştır. Taslak imtiyaz sözleşmesi, TT ve Türkiye Telekomünikasyon Kurumu tarafından karşılıklı olarak paraf edilmiştir. Taslak imtiyaz sözleşmesi, Danıştay tarafından incelenip onay verildikten sonra hisselerin transfer işlemi, 14 Kasım 2005 tarihinde, sözleşmenin imzalanması ile gerçekleşmiştir. Oluşturulan yeni yapıda yönetim kurulu, 4'ü %45 hisseye sahip Türk devletini, 6'sı ise Oger Telecom'u temsilen seçilen 10 üyeden oluşmuştur. Bu doğrultuda, altın hisseyi, Kara Ulaştırma Genel Müdürlüğü temsil edecektir. Bu noktadan hareketle, stratejik önemi olan, ekonomik yapı içerisinde önemli bir yere sahip olan muhtelif kamu kuruluşlarında kamu çıkarlarını gözetip ve koruyan ve ülke güvenliğine zarar verebilecek durumlarda devlete veto hakkı tanıyan ve devlete ayrıcalıklı bir mülkiyet hakkı veren altın hisse oranının önemli bir fonksiyonu olduğunu belirtmekte yarar vardır. İlk defa Britanya'da, özelleştirilen kamu şirketlerinde kullanılan altın hisse kavramına göre devlet bu ayrıcalıklı mülkiyet hakkıyla genel olarak şirketin hisselerinin devletçe istenmeyen kimse ya da kuruluşların eline geçmesini, güvenlik nedeniyle önlemek ya da şirketin özelleştirilmesi aşamasında, şirket yönetiminin özel sektöre intibak etmesi için şirkete fırsat tanımayı amaçlamaktadır. Bazı durumlarda devlet, belirli isteklerini özelleştirme sonrasında da sürdürmeyi isteyebilmektedir. Bu durumda Ticaret mevzuatı hükümleri dairesinde, şirket kontrolünü sağlayabilmek için şirket hisselerinin küçük bir kısmını satması, aynı zamanda kontrolü sağlayacak büyük oranda hisseyi koruması gerekmektedir. Özelleştirme uygulamaları açısından bu durum, hisselerin özel sektöre tamamının geçmesini engellemektedir. Bu sebeple, alternatif bir uygulama geliştirilmiş ve özelleştirme uygulamaları için yeni bir imtiyazlı hisse türü demek olan altın hisse kavramı ortaya çıkmıştır. Özelleştirme yöntemlerinden olan halka arz ya da blok satış yolu ile yapılan özelleştirme uygulamalarının her ikisinde de altın hisse durumu, görülebilir. Altın hisse imtiyazlı bir hisse türüdür ve kamu şirketlerinde kamuya ait payların veya kamu varlıklarının yönetiminin tamamen devlet kontrolünden çıkıp özel sektöre devredilmesi halinde dahi devlete müdahale hakkı vermektedir. Ancak bu oranın yani kamu mülkiyetinde kalan % 45lik kesimin, %50'nin altında kalmasından dolayı kurumun

özelleştirilmesinin durdurulması istemiyle Danıştay'a yürütmenin durdurulmasına yönelik itirazlar yapılmıştır. Ancak bu itirazlar reddedilmiştir (www.oib.gov.tr).

2.2.5. Türk Telekom'un Özelleştirilmesine İlişkin Görüşler

TT' un özelleştirilmesine karşı çıkan kesimlerin basında, işçi sendikaları ve mühendis odaları gelmektedir. Çalışanları temsil eden bu sivil toplum örgütlerinin uygulamaya ilişkin görüşleri TT' un özeleştirilmemesinden yanadır. Bunun nedenleri şöyle açıklanabilir:

Diğer ülkelerin Telekomları ile ilgili verilen bilgiler yanlıdır: Özelleştirmelere gerekçe gösterilen aşırı personel iddiaları, TT için doğru değildir. TT, bu bağlamda dünyanın 7. verimli şirketidir. TT' da çalışan her personel için 309 hat düşmektedir. Aynı oran İsveç için 304, Almanya için 240, Kanada için 237, Fransa için 232, İsviçre için 231, ABD için 170, İngiltere için 148 ve Finlandiya için 147'dir. TT personeli, dünyadaki örneklerine göre daha çok iş yükü ile daha verimli olarak çalışmaktadır. TT yalnızca 1.700 mühendis ile kırsal yerleşim sayısının daha fazla olduğu yerlerde, ülkemizin zor coğrafi şartlarına rağmen hizmet vermektedir. Yıllarca telefon faturalarının neden yüksek olduğu sorusuna, "TT' un personel fazlası var, iyi yönetilmiyor, özelleştirilince bu sorunlar bitecek" denilmiştir. Oger Telecom' un Genel Müdürü Paul Doany bile, ihale sonucunun açıklanmasından sonra "TT' da 19 milyon aboneye hizmet veren 55 bin çalışan bulunuyor. Bu büyüklükteki bir sektör için bu kadar çalışan insan sayısı, diğerlerine göre iyi bir rakam" demiştir (TMMOB Ankara Şubesi, 2005).

Tablo 8: 2004-2013 Yılları Toplam Telefon Trafiki (Milyar Dakika)

YILLAR	TELEFON TRAFİĞİ	
	SABİT HAT	MOBİL HAT
2004	65,2	20,3
2005	53,1	37,3
2006	38,5	48,1
2007	33,2	57,7
2008	28,8	74,9
2009	23,9	108,2

2010	23,6	125,8
2011	19,2	149,8
2012	19,4	170
2013	13,7	193

Tablo 8'in devamıdır.

Kaynak: Türk Telekom Faaliyet Raporları

Tablo 8'de karşılaştırmalı olarak sabit ve mobil hatlardaki telefon trafikleri verilmiştir. Tablo verilerine göre sabit hatlardaki telefon trafiği yıldan yıla azalırken, mobil hatlarda telefon trafiği artmaktadır. Buradan kolaylıkla iletişim hizmetlerinde sabit hatların kullanılmadığı, buradaki potansiyelin GSM firmalarının sunduğu mobil hizmetlere kaydığı yorumu yapılabilir.

2004 yılında sabit hatlardaki telefon trafiğinin 65,2 milyar dakikayla mobil hatlardaki telefon trafiğini üçe katladığı görülürken, 2013 yılında mobil hatlardaki telefon trafiğinin 193 milyar dakikayla sabit hatlardaki telefon trafiğini geçtiği görülmektedir. Özelleştirme öncesinde sabit hatlar daha fazla kullanılıyor iken, özelleştirmenin gerçekleştirildiği yıl olan 2005'ten sonra mobil hat kullanımı giderek yaygınlaşmaya başlamıştır. Sonuç olarak Türkiye'de yıllar itibariyle sabit hatlarla daha az konuşulurken, mobil hatlarla daha sık telefon görüşmesi yapılmıştır.

Tablo 9: 2000-2013 Yılları Yatırım Tutarı (Milyon Dolar)

Yıllar	Yatırımlar
2000	440
2001	420
2002	560
2003	610
2004	526
2005	471
2006	554
2007	1.033
2008	1.375
2009	1.214
2010	1.099
2011	2.294
2012	2.348
2013	2.293

Kaynak: <http://www.tinvestorrelations.com>, <http://www.tk.gov.tr>

Tablo 9’da Türk Telekom’un özelleştirilmeden önce ve özelleştirildikten sonra yapmış olduğu yatırım miktarları milyon dolar cinsinden verilmiştir. TT ‘un yaptığı yatırımlar 2005’e kadar artış göstermiştir fakat bu artış sürekli bir artış şeklinde olmamıştır. Bazı yıllarda yatırımlar azalış göstermekle beraber ertesi yıl artış göstermiştir. Mesela 2000’den 2001 yılına geçilirken yatırım miktarında az da olsa bir azalış meydana gelmiştir. Bu azalış Türkiye’de 2000’lerde yaşanan ekonomik krize bağlayabiliriz. Özelleştirmeye kadar yatırım artışının olduğu tek yıl 2002 yılıdır. Yine azalışın olduğu zamanlar 2003 yılından 2004 yılına geçildiği zamanlardır. 2005 yılında yani özelleştirme yılında da yatırım azalışı devam etmiştir. Fakat sonraları yatırım miktarında ciddi artışlar olduğunu görmekteyiz.

Tablo 10: 2000-2013 Yılları Personel Sayısı

Yıllar	Personel Sayısı
2000	71.965
2001	69.545
2002	63.598
2003	61.219
2004	55.794
2005	51.737
2006	40.647
2007	37.000
2008	29.769
2009	27.530
2010	25.700
2011	34.886
2012	37.524
2013	34.441

Kaynak: <http://www.telekomculardernegi.org.tr>, <http://www.ttinvestorrelations.com>

Tablo 10’da Türk Telekom’ un 2000 ile 2013 yılları arasında çalıştırdığı personel sayısal verileri yer almaktadır. Buna göre personel sayısının 2000 yılından 2013’e kadar olan dönemde mutlak anlamda azaldığı görülmektedir. 2000 yılında çalışan sayısı 71.965 kişi iken 2013 yılında bu sayı %50’den fazla düşerek 34.441 kişiye inmiştir. Geçen 10 yıllık süre zarfında çalıştırılan personel sayısında ciddi bir düşüş yaşanmıştır. Yine tabloya göre bu azalışın özelleştirme yılı olan 2005 yılından itibaren hız kazandığı görülmektedir. 2000 yılından 2005’e kadar çalışan sayısında azalma olmuştur fakat bu azalış özelleştirmeden sonraki durumla karşılaştırıldığında özelleştirmeyle birlikte işten çıkarmaların daha sık yaşandığı sonucuna varılabilir.

Tablo 11: 1994-2013 Yılları Sabit Hat Abone Sayısı (Milyon)

Yıllar	Abone Sayısı
1994	12 305 760
1995	13 227 704
1996	14 286 478
1997	15 744 020
1998	16 959 500
1999	18 054 047
2000	18 395 171
2001	18 904 486
2002	18 914 857
2003	18 916 721
2004	19 125 163
2005	18 978 223
2006	18 831 616
2007	18 201 006
2008	17 502 205
2009	16 534 356
2010	16 201 466
2011	15 210 846
2012	14 326 451
2013	13 785 120

Kaynak: TÜİK, İstatistiki göstergeler 1923-2013.

Tablo 12. 1994-2013 Yılları Mobil Hat Abone Sayısı (Milyon)

Yıllar	Abone Sayısı
1994	81 276
1995	332 716
1996	692 779
1997	1 483 149
1998	3 382 137
1999	7 562 972
2000	14 970 745
2001	19 502 897
2002	23 323 118
2003	27 887 535
2004	34 707 549
2005	43 608 965
2006	52 662 709
2007	61 975 807
2008	65 824 110
2009	62 779 554
2010	61 769 635

2011	65 321 745
2012	67 680 547
2013	68 946 230

Tablo 12'nin devamıdır.

Kaynak: TÜİK, İstatistiki göstergeler 1923-2013.

Tablo 11, 2000-2013 yılları arasında sabit hat abone sayısını ve tablo 12, 2000-2013 yılları arasında mobil hat abone sayısını göstermektedir. Her iki tabloyu karşılaştırdığımızda Türk Telekom'un özelleşme sonrası abonelerini GSM firmalarına kaptırdığını söyleyebiliriz. Tablo 11 ve Tablo 12'de sunulan hat aboneliklerini karşılaştırdığımızda sabit hat abone sayısında bir azalma görülürken, mobil hat abone sayısında bir artış görülmekte iken sabit hat abone sayısı 2000 yılında 18,3 milyon, mobil hat abone sayısı 14,7 milyondur. 2011'de sabit hat abone sayısı 15,2 milyon mobil hat abone sayısı ise 65,3 milyon olarak gerçekleşmiştir. 2004 yılına kadar sabit hat abone sayısı artmazken, 2004'den sonra bu sayı azalış eğilimi göstermiştir. Mobil hatların durumuna baktığımızda ise 2000 yılından 2008'e kadar mobil hat abonelerinin sayısında sürekli bir artış söz konusu olmuş, 2009 ve 2010 yıllarında bir azalma olmuşsa da 2011'den sonra artış devam etmiştir. Bunun nedeninin iletişim sektörünün gelişmesiyle birlikte GSM firmalarının sunduğu hizmetlerin ve mobil hat kullanım kolaylığının sabit hatlara göre daha avantajlı olduğu söylenebilir. Her ne kadar sabit hatlar görüntülü konuşma, arayan numaranın ekranda gösterilmesi vb. fonksiyonlarıyla mobil hatlarla rekabet etmeye çalışsa da rakamlar tercihlerin mobil hatlardan yana kullanıldığını göstermektedir.

Tablo 13: 2000-2013 Yılları Kar/Zarar Durumu

Yıllar	Kar/Zarar (Türk Lirası)	Kar/Zarar Durumu
1996	102.282.000,00	Kar
1997	122.358.000,00	Kar
1998	312.914.000,00	Kar
1999	301.096.000,00	Kar
2000	302.036.000,00	Kar
2001	409.941.000,00	Kar
2002	572.212.000,00	Kar
2003	1.292.057.000,00	Kar

2004	-1.420.755.000,00	Zarar
2005	1.762.408.000,00	Kar
2006	2.208.349.000,00	Kar
2007	2.508.197.000,00	Kar
2008	-1.723.000.000,00	Zarar
2009	1.859.748.000,00	Kar
2010	2.450.857.000,00	Kar
2011	2.068.676.000,00	Kar
2012	2.637.107.000,00	Kar
2013	1.303.045.000,00	Kar

Tablo 13'ün devamıdır.

Not: 2005 yılında Türk Lirasından altı sıfır atıldığından,2005 yılı öncesindeki rakamlar altı sıfır atılarak yazılmıştır.

Kaynak: Türk Telekom Faaliyet Raporları

Türk Telekom'u özelleştirilmeden önce ve sonrasında karlılık açısından değerlendirdiğimizde, Tablo 13'de görüldüğü gibi çoğunlukla kar elde eden bir kurumdur. Bu durum bize TT' un özelleşme sürecinde bahsedildiği gibi KİT'lerin zarar ettikleri, bu durumun iktisadi açıdan kaynakların devlet tarafından verimli olarak kullanılamamasına yol açtığı dolayısıyla da özelleştirmeleri gerektiği yönündeki görüşlerin aksi yönde bir kanıt oluşturmaktadır.

2.3. Tarım Sektöründe Özelleştirme: EBK Örneği

2.3.1. Et ve Balık Kurumu (EBK)'nin Kuruluşu ve Kurumun Yapısı

I. Dünya Savaşından sonra ilk olarak, 1928 yılında Almanya'da patlak veren ve daha sonra ABD ve diğer ülkelere yayılan 1929 Dünya Ekonomik Krizi genç Cumhuriyetin ekonomik dengelerini de az çok etkilemiştir. 1928-1932 yılları arasında etkisini sürdüren 1929 krizi nedeniyle tüm dünyada olduğu gibi ekonomik açıdan geçimi büyük ölçüde tarıma dayalı olan Türkiye'de tarımsal ürünlerinin fiyatlarını etkilemiştir. Yaşanan bu ekonomik bunalım dönemine bağlı olarak gerek İzmir İktisat Kongresi'nde gerek sanayi kongrelerinde gerekse ekonomik gidişat hakkında yapılan diğer istişareler neticesinde bunalımdan çıkış yolu olarak devletin ekonomide üretim faaliyetine girmesi gerektiği vurgulanmıştır. Bu düşüncenin hayat bulduğu yerlerden birisi de 1936 yılında toplanan Sanayi Kongresidir. Bu kongrede et endüstrisi konusunda faaliyette bulunacak bir devlet kurumunun oluşturulması fikri ortaya çıkmış ve bu amaçla daha sonra 1953'de faaliyete geçecek olan Et ve Balık Kurumu'nun teknik ve ekonomik kuruluş çalışmaları başlatılmıştır.

2.3.2.EBK'nin Kuruluş Amacı ve Görevleri

Liberal ekonomik sistemin egemen olduğu Avrupa'da üretim miktarlarının fazla olmasına rağmen üreticilerin mağduriyetinin önlenmesi için alım fiyatları üreticinin korunması amacı ile yüksek tutulmuş ve daha da ileri bir uygulama aşaması olan müdahale alımlarına gidilmiştir. Et ve Balık Kurumu (EBK), hayvancılık bölgelerinde yazın bol ve ucuz olarak üretilen ve beslenen hayvanları, üretici ve yetiştiriciyi koruyan fiyatlarla satın alarak, kesip stoklamak, kış aylarında büyük şehirlerin et açığını frigorifik araçları devreye sokarak karşılamak ve yan ürünleri değerlendirmek amacıyla endüstriyel tesisler kurulmasını temin etmeyi en temel görev olarak üstlenmiştir. Bu amaçla (YDK,1994: I- II); 18.01.1940 tarihinde kabul edilen ve 26.01.1940 tarihli Resmi Gazetede yayımlanarak yürürlüğe giren 3780 sayılı Milli Koruma Kanunu'nun 6. Maddesine istinaden 28.08.1952 tarihinde, 3/15597 sayılı

Bakanlar Kurulu Kararı ile onaylanan K/871 sayılı EBK özel bir Koordinasyon Heyeti Kararına dayanılarak kurulmuş ve 01.01.1953 tarihinde faaliyete geçmiştir.

Türkiye Ekonomisindeki liberalleşme dönemi olan 1950-1960 döneminde izlenen liberal politikalara rağmen EBK, AZOT Sanayi A.Ş. gibi birçok KİT kurulmuştur. EBK, devletin öncülüğünde hayvancılığın kalkındırılmasına öncülük yapmak üzere İktisadi Devlet Teşekkülü olarak kurulmuş bir işletmedir. Kurumun kuruluş kararnamesindeki üstlendiği görevler incelendiğinde, sadece devlet eliyle et üreten büyük bir kasap değil, üretici ve yetiştiricilerin ekonomik organizasyonundan, istikrarlı ve güvenli bir piyasa oluşturmaya, gerektiğinde sanayi ve ticaretin yanında (zootekni) ıslah çalışmaları için teşekküller kurmaya kadar çok yönlü makro hedefleri olan ve bu görevleri yerine getirmek üzere oluşturulmuş bir kurum olduğu anlaşılmaktadır. Et ve Balık Kurumunun, devletin elinde hayvancılıkta üretimin rasyonelleşmesini sağlayacak bir araç olması yanında, ulusal et endüstrisini kurma ve bu konudaki girişimlere öncülük etme amacı da bulunmaktadır (Aral, Cevger, 2000: 43).

2.3.3. 233 Sayılı KHK'ye Göre EBK'nın Amaçları ve Faaliyetleri

08.06.1984 tarih ve 233 sayılı Kanun Hükmünde Kararname'ye göre oluşturulan ve 09.11.1984 tarihinde yayımlanan Ana Statüye göre EBK'nın amaç ve faaliyet konuları; Kasaplık hayvan, et, balık ve kümes hayvanları satın almak, satma, gerektiğinde ithal etmek, işleyecek mamul hale getirmek, yan ürünleri üreterek muhafaza etmek, iç ve dış piyasaya satarak değerlendirmek, piyasa istikrarını sağlamak suretiyle halkın beslenmesine yardımcı olmak, faaliyet konularıyla ilgili araştırma yapmak, tesisler kurmak, işletmek ve kiralamak, soğuk depoculuk hizmetleri yapma, kendisine ve üçüncü şahıslara ait emtianın taşımacılığını yapmak ve yaptırmaktır (YDK,1988: II, III).

2.3.4.EBK'nın Özelleştirme Süreci

24 Ocak 1980 tarihinde uygulamaya konulan ekonomik istikrar tedbirleri ile başlayan dönem, ülke ekonomisi için olduğu kadar hayvancılık sektörü için de son derece önemli ve yeni bir sürecin başlangıcı olmuştur. Özellikle hayvancılık

sektöründe bu tarihten itibaren çok daha belirgin gerileme başlamıştır. Basta kasaplık hayvan ve et olmak üzere hayvansal ürünlerin destekleme kapsamından çıkarılması, üretimin, piyasa ekonomisi koşullarında arz ve talebe göre teşekkül edecek fiyatlara göre belirlenmesi kararı, zaten ihmal görmüş, büyük ölçüde desteğe ve korunmaya muhtaç olan hayvancılık sektörünü tükenme noktasına getirmiştir (Cevger, 2000: 44).

2.3.5.Kuruluşun Özelleştirme Kapsamına Alınması

Tarım ve Köy işleri Bakanlığında, Hayvancılığı Geliştirme Projeleri Genel Müdürlüğü ile Et ve Balık Kurumu (EBK) ve Süt Endüstrisi Kurumu (SEK) gibi kurumların program ve hedeflerinin farklı olması ve kurumlar arası ekonomik politikalarda eşgüdüm yetersizliğinin bulunması, hayvancılıkta öngörülen gelişmelerin sağlanamamasına neden olmuştur. Başka bir ifadeyle üretimi artırmaya dönük programlar, kamu iktisadi teşekkülleri aracılığı ve ekonomik politikalarla desteklenememiştir. Sektörde sürekli ekonomik kısırdöngüler yaşanmıştır. 1980 sonrası dönemde yapılan hatalı uygulamalardan biri de kamu hizmetlerinin organizasyonunda yapılan yanlışlardır. Bu uygulamalar çerçevesinde üretim sektörünün birer lokomotif olan ve aynı zamanda çok önemli sosyoekonomik denge unsurları olan EBK, SEK ve YEM Sanayii A.Ş. gibi KİT'ler özelleştirme kapsamına alınmıştır.

Bu dönemde hayvancılık sektöründe üretimin rasyonelleşmesi için hayati önem taşıyan kredi ve finansman ihtiyacı yeterince karşılanamamış, sektörün toplam tarımsal krediler içerisindeki payı yüzde 10 civarında kalmıştır (Aral, 2000: 45).

20.05.1992 tarih ve 92/3088 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile bazı kanunlarda değişiklik yapılması ve Kamu İktisadi Teşebbüslerinin özelleştirilmesi hakkındaki 3291 sayılı Kanununun 13. maddesine istinaden EBK'nın özelleştirilmesi kararlaştırılmıştır. Özelleştirilmesine karar verilen Kurumun ana sözleşmesi, Yüksek Planlama Kurulu (Y.P.K)'nun 22.01.1993 tarih ve 93/2 sayılı kararı ile kabul edilmiş ve Türkiye Ticaret Sicil Gazetesinde yayımlanmıştır. Böylece Et ve Balık Kurumu'nun ismi ve ticaret unvanı değiştirilerek "Et ve Balık Ürünleri A.Ş.(EBÜAŞ)" olmuştur. Özelleştirmeyle ilgili iş ve işlemlerde kolaylık olması için de işletme, kurum

statüsünden şirket statüsüne dönüştürülüp Türk Ticaret Kanununa ve 4046 Sayılı Özelleştirme Kanununa tabi hale getirilmiştir.

2.3.6. EBK'nın Özelleşmesine İlişkin Görüşler

Türkiye’de özelleştirilme kapsamına alınan tarımsal kuruluşlara baktığımızda EBK, SEK ve YEMSAN’ a bağlı kuruluşların zaman içinde özelleştiği görülmektedir. Bu duruma karşı Ege Üniversitesi Ziraat Fakültesi Tarım Ekonomisi Bölüm Başkanı olan Prof. Dr. Tayfun ÖZKAYA’ nın günümüzde et fiyatlarındaki yükselişin nedenleri hakkındaki tespitleri ve tarım uygulamaları konusunda da bilgi veren bir yazısı sunulmuştur. 1992 yılında Bakanlar Kurulunun kararı ile Et Balık Kurumu (EBK), Süt Endüstrisi Kurumu (SEK) ve Yem Sanayi Türk Anonim Şirketi (YEMSAN) özelleştirme kapsamına alındı. Kırmızı ete tüketicilerin ödediği fiyatlardaki hızlı artışı tetikleyen olay ise YEMSAN'ın 1992'de ve SEK ile EBK'nin 1995'te özelleştirilmesi ile başladı. SEK'te özelleştirilen 32 işletmeden dokuzu hariç diğerleri kapatıldı veya üretime devam etmedi. Örneğin İzmir SEK fabrikası kâr elde etmesine rağmen kapatıldı. Şu anda Türkiye’de sütte piyasaya sadece altı yabancı veya yerli özel kuruluş egemen. Piyasayı eline geçiren yabancı ve yerli sanayiciler çiftçiye ödedikleri süt fiyatlarını 35–40 kuruşlarda yıllarca tutabildiler. Oluşturdukları hegemonya sonucunda artık “serbest piyasadan” söz etmek mümkün değildi. Bu hegemonyalarını destekleyen diğer bir etken de ucuz süt tozu ithali oldu. Süt ve ürünleri sanayicileri yurtdışından ucuz ithal edebilecekleri süt tozu bulabildiler. Hatta bazıları süt tozunu, buzağı maması adı altında ithal ederek süt ürünlerinde kullanmışlardır. Ucuz süt tozu ithalatı sanayicilerin çiftçilere verdikleri fiyat üzerinde hegemonya kurabilmelerini daha da kolaylaştırdı. YEMSAN’ın özelleştirilmesinin sonucunda ise yem fiyatları hızla arttı. Süt ve yem fiyatları makası arasında ezilen çiftçiler zarar etmeye başladılar. Hayvanlarını kesime gönderdiler. Bir inek yılda ortalama bir buzağı doğurur ve bunların bir kısmı et üretimine katkıda bulunur. İnekler kesime gönderilince hem süt hem et üretimi gerilemeye başladı. Ülkemizde et ve süt üretimi birbirine bağlıdır. Bu nedenle et fiyatlarını açıklayabilmek için süttten söz ediyoruz. Üretici için kârsız olan bu koşullarda inek sayısı hızla azaldı. Bunun sonucu süt üretimi ve et üretimi azaldı. Ancak bu azalma tüketici talebinin azalmasından çok çiftçi eline geçen süt fiyatlarının bir çeşit tekel oluşturan sanayiciler tarafından baskılanmasından kaynaklanıyordu.

Tüketicinin süt ve ürünlerine ödediği fiyat ise düşmedi, hatta arttı. Kurulan bu denge zamanla kararsız olmaya başladı ve 2010 yılında bozuldu. Çünkü artık ticareti yapılacak mal ortadan kayboluyordu. Bu yeni koşullarda çiftçinin eline geçen süt ve et fiyatları arttı; üretimleri çiftçi için de kârlı olmaya başladı. Hayvan yetiştiricileri artık kâr elde etmeye başlamışlardı. Çiftçi eline geçen süt fiyatları 70–75 kuruşlara tırmandı. Ne var ki sanayiciler kısa zaman içinde çiftçiye verdikleri fiyat artışını ürün fiyatlarına koyarak tüketiciden çıkardılar.

Diğer taraftan kırmızı etin tüketicilerin çoğunluğu için ulaşılamaz hale gelmesinin bir diğer nedeni de EBK'nin özelleştirilmesi idi. “Devlet kasaplık yapmaz” denmişti. Hâlâ da deniliyor. 1995’lerde et kombinaları birer birer özelleştirilmeye başlandı. Bu yıllarda kamuoyu bu özelleştirmelerin sonucunun iyi olacağını düşünüyordu. On sekiz et kombinası özelleştirildi. Bunların bir kısmı alanlarca tamamen kapatıldı. Bazılarının yerine ise alış veriş merkezleri açıldı. EBK'nin üç işyeri ise kapatıldı. Beş kombina Jandarma Genel Komutanlığı, belediyeler ve üniversitelere devredildi. Geriye faaliyette olan sekiz kombina kaldı. Hayvancılık özellikle Doğu ve Güneydoğu Anadolu’da başka etkenlerin de katkısıyla daha hızlı olarak çökmeye başladı. Kamuoyunda durum giderek artan dozda eleştirilmeye başlandı. Yapılanların kötü sonuçları artık herkesin görebileceği bir hâl alınca 2005 yılında EBK özelleştirme kapsamından çıkarıldı. Ancak olan olmuştu. Hâlbuki önceleri özelleştirme yandaşları EBK'nin bir devlet tekeli oluşturduğunu ve “serbest piyasa” diye adlandırdıkları şeyi bozduğunu ileri sürüyorlardı. Aslında böyle bir “serbest piyasa” hiç olmamıştı. EBK'nin yerini özel tekeller aldı. 1975 yılında EBK Türkiye büyükbaş et kesiminin % 34’ünü gerçekleştiriyordu. Bu oran 1995’de bile % 11 düzeyinde idi. 2005 yılında bu oran % 3’e düştü. Hele küçükbaş hayvan kesiminde (koyun, keçi) kurum iyice yok oldu. 1975’de EBK'nin oranı %10 düzeyinde iken 2000 yılında bu oran % 0,001’e (yüz binde bir) düştü. 2008’de oran sıfıra çok yakındır. Bu verileri EBK'nin (şimdi adı Et ve Balık Ürünleri AŞ’dir) web sayfasından alınmıştır (www.ebk.gov.tr). Sonuç olarak devlet ortadan çekilince yerini birbiri ile anlaşarak fiyatları ayarlayabilen güçlüler almıştır. Kısacası “serbest piyasa” ortada yok sadece “Serbest piyasa” propagandası var. Bu piyasaya monopson ve oligopol piyasası denir. Yani ham madde (süt, et) alırken monopson; süt ve et ürünleri satarken oligopol piyasa vardır. Sanayiciler veya marketler çiftçilerden ürün alırken ve tüketicilere işlenmiş süt ve et ürünleri satarken çift yönlü hegemonya uygulayabilmektedir. Tekelci piyasaya

yakın bir durumdur. Bu piyasanın kaybedenleri hayvan yetiştiricileri ve tüketiciler iken kazanan taraf ise; et pazarlayanlar, işleyenler ve zincir marketlerdir. Hatta Tarım Bakanı bile 6 Kasım 2010'da gazetelere "et fiyatlarını büyükler arttırıyor." diyerek başta marketleri sorumlu tutmuştur. Ancak uygulanan politika gene güçlüleri desteklemektedir. Ziraat Mühendisleri Odası'na yayınlanan bir rapor piyasanın güçlülerinin fiyatlara nasıl egemen olabildiğini göstermektedir. Bu rapora göre 2006 yılında karkas et fiyatı (toptan) 10 TL idi. Yani çiftçinin eline geçen fiyat bu idi. Aynı yıl kıyma reyon fiyatı ortalama 12 TL idi. 2009 yılında karkas fiyatı sadece 1 TL artarak 11 TL oldu. Hâlbuki kıyma fiyatı 18 TL'ye fırladı. Bu fiyat değişimleri bu dönemde marketlerin tüketicinin ödediği paranın çoğunu elinde tutabildiğini göstermektedir (Ziraat Mühendisleri Odası, Tarım ve Mühendislik Dergisi, sayı: 89–92, 2009–2010).

Tüketicilerin ödediği et fiyatları zirve yapınca kamuoyu rahatsız olmaya başladı. Çiftçiler bu çifte standarttan da şikâyetçiler. Çiftçinin eline geçen süt fiyatları 35 kuruş, karkas et fiyatları 10 lira iken çiftçiler zarar ediyorlardı ve yetkililer bunu hiç sorun yapmıyordu. Tüketicinin ödediği et fiyatları şiddetli bir şekilde artınca nihayet sorun olarak görüldü ve et ithalatı akıllara geldi. Ette gümrük vergileri % 220-135'lerden %40–20 arasına hatta sıfıra indirildi. İthal etin karkas olarak 12 TL'ye satıldığı bildiriliyor. Bu durumda %17 kemik maliyeti ve % 8 KDV eklendiğinde kıymadan bile epeyce bir kâr elde edildiği anlaşılabilir. Bonfile gibi değerli etler ise çok daha fazla bir kâr bırakıyor. Et fiyatları yüksek gelirli azınlık için sorun değildi. Onlar kilolarca tüketebilir. Sorun temelde gelir dağılımı ile ilgili. İşsiz sayısının bu kadar yüksek olduğu asgari ücretin bu kadar düşük olduğu bir ülkede et fiyatları halkın çoğu için çok çok yüksektir. Bu gelişmeler sonucunda yapılması gerekenleri şu şekilde sıralayabiliriz; Öncelikle devlet kasap olmaz mantığını bir tarafa bırakmak gerekmektedir. Devlet kurumları veya belediyeler gerekirse kasap da olabilmeli. Olmadığında ne olduğunu yaşadık. Devlet doğrudan veya kooperatifleri destekleyerek süt ve et fiyatlarına müdahale etmelidir. Et ithalatı kısa sürede fiyatları biraz düşürebilir, ancak uzun dönemde Türkiye'de et üretimini azaltır. Gelişmiş ülkelerin çoğunda yem ucuzdur. Nedeni de mısır, soya gibi ürünlerin çok yüksek oranda desteklenmesidir. Ancak bu ürünlere destek prim şeklinde verildiğinden örneğin Amerikalı çiftçinin elinden dev Amerikan tekellerince bu ürünler maliyetinin altına satın alınabilmektedir. Asıl kârı gıda tekelleri elde etmektedir. Yem ham maddelerini

ucuza alan hayvan yetiştiricileri böylelikle et ve sütü de ucuza üretilmektedirler. Et ithalatı sürerse bir süre sonra hayvancılığımızın yok olması söz konusudur. Et ithalatı kararı ile birlikte Avrupa Birliği ile gıda güvenliği faslının görüşmelerinin açılmış olduğu dikkatlerden kaçmamaktadır. Ette ve sütte devlet ve belediyeler tekrar etken bir rol oynamalı. Destekleri büyük şirket ve çiftçilere değil küçük ve orta çiftçiler ile tüketicilere yönlendirmeli. Prim şeklinde verilen destekler piyasada güçlü et ve süt sanayicilerinin fiyatları düşürmesine ve böylelikle devlet primlerini dolaylı olarak kasasına aktarmasına yol açmaktadır. Müdahale doğrudan piyasadaki fiyatlara yönelik olmalıdır. Çiftçilerin kooperatiflerde örgütlenmesine devlet destek olmalıdır. Böylelikle piyasadaki teknelci yapıyı kırılmış olur. Büyük market zincirlerinin hegomonik gücünü kırmak için kısa dönemde belediye satış yerleri, uzun dönemde tüketici kooperatifleri güçlendirilmelidir.

Keçi, koyunun yok olmasına neden olan kararlar değiştirilmeli. Keçinin yasaklanmasından vazgeçilmeli. Kontrollü otlamanın ormana zarar vermeyeceği unutulmamalı. Çayır ve meraların kullanımını sınırlayan koşullar değiştirilmeli. Meraların korunması ve güçlendirilmesi için çok ciddi projeler hazırlanmalı. Merada otlamayan, yoğun yemlerle beslenen hayvanların et ve sütleri insan sağlığına zarar veriyor. Dane yemlerle, küspe ve şeker pancarı posası ile beslenen hayvanların ürünlerinde omega 3 azalmakta ve omega 6 artmakta. Bu durum insanlarda başta kalp ve damar hastalıkları ile sinir ve beyin hastalıkları olmak üzere birçok hastalığa neden olmaktadır. Bu yemlerle besleme aynı zamanda süt ve et maliyetini ve ithalata bağımlılığımızı arttırıyor. Ayrıca bu ithal yemlerin (soya ve mısır başta) çoğu Genetiği Değiştirilmiş Ürün (GDO)'lu. Bu açıdan da bir sağlık riski söz konusudur. Bunlarla üretilmiş et ve sütleri ve ürünlerini tüketmesek daha iyi. Kişi başına tüketilen kırmızı et ABD'de 72 kilo, Avrupa Birliğinde 60 kilo, Türkiye'de ise 7 kilo. Ancak bu miktarların sağlığı bozduğu söylenebilir. ABD'de kişi başına kaliteli protein (içinde kırmızı et de var) tüketimi olması gerekenin beş misli. Ülkemizde de gelir dağılımı düzeltilmedikçe, işsiz sayısı azaltılmadıkça, asgari ücret yükseltilmedikçe et tüketimi de dengesiz olacaktır. Yani bazıları aşırı tüketilirken, bazıları hiç tüketmeyecektir (www.olay07.com).

Tablo 14: 1985-2013 Yılları Kırmızı Et ve Süt Üretim Değerleri

Yıllar	Toplam Kırmızı Et Üretimi (Ton)	Toplam Süt Üretimi (Ton)
1985	498 709	9 670 123
1986	622 359	9 840 337
1987	482 314	9 798 515
1988	459 390	9 889 746
1989	544 395	9 633 075
1990	506 995	9 617 415
1991	466 779	10 239 942
1992	448 943	10 279 060
1993	432 293	10 406 264
1994	466 153	10 561 006
1995	415 239	10 601 552
1996	416 797	10 760 938
1997	516 945	10 076 527
1998	532 504	9 970 531
1999	511 296	10 082 009
2000	491 499	9 793 962
2001	435 778	9.495.550
2002	420 595	8 408 568
2003	366 962	10 611 011
2004	447 154	10 679 406
2005	409 423	11 107 897
2006	438 530	11 952 099
2007	575 622	12 329 789
2008	482 458	12 243 040
2009	412 621	12 542 186
2010	780 718	13 543 674
2011	776 915	15 056 211
2012	915 845	16 024 827
2013	421 482	12 613 412

Kaynak: TÜİK Tarım İstatistikleri

Tablo 14 1985-2013 döneminde, toplam kırmızı et ve toplam süt üretimini ton cinsinden göstermektedir. Kırmızı et üretimi, incelenen dönemde değişkenlik göstermiş olup, bazı senelerde üretim artışları olmasına karşın genel anlamda bir düşüş yaşanmıştır. 1985 yılında kırmızı et üretimi 498 709 ton iken bu rakam 2013'te 421 482 tona düşmüştür. 1992'te kurumun özelleştirilmesiyle, özelleştirmeyi takip eden 2 yıl boyunca kırmızı et üretiminde kayda değer bir artışı yaşanmamıştır. Hatta 1995 ve 1996'da üretimin azaldığı söylenebilir.

Süt üretimini incelediğimizde de, kırmızı et üretiminde yaşanan durumun tersiyle karşılaşılmaktadır. 1985-2013 yılları arasında süt üretimi artmıştır. 1985'te 9 670 123 ton olan yıllık süt üretimi yıllar itibariyle artarak 2011'de 15.056.211 ton, 2012'de 16 024 827, 2013'te 12 613 412 rakamına ulaşmıştır.

Süt ve kırmızı et üretimine ilişkin bu rakamlardan yola çıkarak, gerçekleştirilen özelleştirmenin tarım sektöründe kırmızı et üretimi üzerinde olumsuz etkisinin ancak, süt üretiminde olumlu bir etkisinin olduğu yorumunu sonucuna varılabilir (Bkz. Tablo 13).

Tablo 15: 1985-2013 Yılları Büyükbaş, Küçükbaş ve Kümes Hayvanlarının Sayıları

Yıllar	Büyükbaş Hayvan Sayısı	Küçükbaş Hayvan Sayısı
1985	13.017.000	55.836.000
1986	13.253.000	57.164.000
1987	13.237.000	56.853.000
1988	13.047.000	58.298.000
1989	12.602.000	55.589.000
1990	11.748.000	51.530.000
1991	12.339.073	51.196.538
1992	12.303.317	49.869.878
1993	12.226.000	47.674.000
1994	12.206.000	45.210.000
1995	12.044.000	42.902.000
1996	12.121.000	42.023.000
1997	11.379.000	38.614.000
1998	11.207.000	37.492.000
1999	11.219.000	38.030.000
2000	10.907.000	35.693.000
2001	10.686.000	33.994.000
2002	9.924.575	31.953.800
2003	9.901.458	32.203.214
2004	10.173.246	31.811.092
2005	10.631.405	31.821.789
2006	10.971.880	32.260.206
2007	11.121.458	31.748.651
2008	10.946.239	29.568.152
2009	10.811.165	26.877.793
2010	11.454.526	29.382.924
2011	12.483.969	32.309.518
2012	13.914.912	35.782.519

Kaynak: TÜİK Tarım İstatistikleri

Tablo 14'teki rakamlara bakıldığında 1985'ten günümüze kadar büyükbaş hayvan sayısında çok az bir artış yaşandığı, küçükbaş hayvan sayısında bir azalışın olduğu gözlemlenmektedir. Buna göre 1985'te büyükbaş hayvan sayısı 13.017.000 iken 2012'de 13.914.912'ye yükselmiştir.

Küçükbaş hayvan sayısında ise bir azalış gerçekleşmiştir. 1985'te 55.836.000 olan küçükbaş hayvan sayısı 2012'de 35.782.519'e düşmüştür. Bu azalışın ise 1995 yılından itibaren hızlandığı, küçükbaş hayvan sayısında bu yıllar arasında küçük artışlar olsa bile düşüş eğilimin olduğu gözlemlenmektedir.

Tablo 16: 1994-2013 Yılları Bazı Tarımsal Ürün Fiyatları

Yıllar	Koyun Eti Fiyatı (TL/Kg)	Sığır Eti Fiyatı (TL/Kg)
1994	1,40	1,48
1995	2,94	2,97
1996	3,32	3,73
1997	6,41	6,59
1998	1,32	1,48
1999	2,00	2,13
2000	2,81	2,83
2001	3,41	3,72
2002	5,94	5,57
2003	8,46	8,49
2004	9,26	9,16
2005	9,50	9,56
2006	10,12	10,29
2007	10,50	11,16
2008	11,13	11,72
2009	13,27	13,41
2010	18,93	18,41
2011	20,36	18,54
2012	25,00	18,50
2013	26,00	19,00

Not: 2005 yılında Türk Lirasından altı sıfır atıldığından,2005 yılı öncesindeki rakamlar altı sıfır atılarak yazılmıştır.

Kaynak: TÜİK Tarım İstatistikleri

Tablo 16'dan anlaşılacağı üzere kırmızı et fiyatlarında sürekli bir artış söz konusudur. Durum özelleştirmeden sonra da bu şekilde olmuştur. 1994'te 1,40 Türk

Lirası olan koyun etinin kilogramı 2013'de 26 Türk Lirasına, 1,48 Türk Lirası olan sığır etinin kilogramı 19 Türk Lirasına yükselmiştir. Bu fiyat artışlarında önceden de değinildiği gibi özelleştirmeye beraber piyasada oluşan oligopol tarzı yapılanma ve bunun getirdiği hayvan sayılarında ve et üretiminde azalış etkili olduğu söylenebilir.

Tablo 17: 1994-2013 Yılları Koyun ve İnek Sütü Fiyatları

Yıllar	Koyun Süt Fiyatı (TL/Kg)	İnek Süt Fiyatı (TL/Kg)
1994	0,09	0,08
1995	0,19	0,15
1996	0,33	0,27
1997	0,59	0,50
1998	0,12	0,10
1999	0,19	0,15
2000	0,29	0,22
2001	0,37	0,29
2002	0,50	0,40
2003	0,66	0,52
2004	0,74	0,60
2005	0,76	0,63
2006	0,87	0,71
2007	0,94	0,72
2008	1,06	0,80
2009	1,17	0,79
2010	1,29	0,91
2011	1,40	0,80
2012	1,50	0,75
2013	2,00	0,90

Not: 2005 yılında Türk Lirasından altı sıfır atıldığından,2005 yılı öncesindeki rakamlar altı sıfır atılarak yazılmıştır.

Kaynak: TÜİK Tarım İstatistikleri

Tablo:18 EBK ve SEK'e Ait Süt İşletmelerinin Özelleştirme Öncesi ve Sonrası İşçi Sayıları

	Devir Tarihi	Özelleştirme	Özelleştirme	
Adana	08.08.1995	73	0	İşletme Kasım 1997'den beri kapalıdır.
Adıyaman	20.12.1995	14	13	
Adilcevaz	18.08.1995	19	0	İşletme, faaliyete devam şartının sona erdiği Ağustos 1998'den bu yana kapalıdır
Afyon	31.07.1995	33	0	İşletmenin faaliyeti 5.08.2001 tarihinde

				durdurulmuştur.
Aksaray	17.08.1995	31	0	İşletmenin faaliyeti 2000 yılında durdurulmuştur.
Amasya	31.07.1995	25	21	
Balıkesir	07.08.1995	30	84	
Bayburt	07.08.1995	16	0	İşletme 1999 yılı basından bu yana kapalıdır.
Bolu	08.09.1995	51	0	İşletme, faaliyete devam şartının sona erdiği Eylül 1998'den bu yana kapalıdır.
Burdur	04.08.1995	86	0	İşletme 1999 yılı basından bu yana kapalıdır.
Çanakkale	14.08.1995	22	0	İşletmenin faaliyeti 2000 yılında durduruldu
Çankırı	04.08.1995	8	40	
Çorum	11.09.1995	10	0	İşletme Eylül 1997'den bu yana kapalıdır.
Devrek	23.11.1995	23	0	İşletmede özelleştirme sonrasında süt ve mamulleri üretimi yapılmamıştır.
Diyarbakır	15.12.1995	27	0	İşletme, faaliyete devam şartının sona erdiği Aralık 1998'den bu yana kapalıdır.
Elazığ	25.08.1995	35	4	
Erzincan	08.08.1995	21	17	
Erzurum	09.08.1995	14	0	İşletmenin faaliyeti 2002 yılında durdurulmuştur.
Eskişehir	31.07.1995	37	0	İşletme Mart 1997'den bu yana kapalıdır.
Giresun	05.06.1998	22	0	İşletmede özelleştirme tarihinden bu yana faaliyet bulunmamaktadır.
Havza	09.08.1995	27	0	İşletme, faaliyete devam şartının sona erdiği Ağustos 1998'den bu yana kapalıdır.
İstanbul	11.09.1995	216	297	
İzmir	10.08.1995	202	0	İşletme 1996 yılından bu yana kapalıdır.
Kastamonu	29.12.1995	22	0	İşletme 1999 yılından bu yana kapalıdır.
Lalahan	05.08.1995	118	0	İşletmede özelleştirme sonrasında üretim faaliyeti olmamıştır.
Muş	15.08.1995	12	0	İşletmenin faaliyeti 2002 yılında durdurulmuştur.
Sinop	08.08.1995	23	0	İşletme, faaliyete devam şartının sona erdiği Ağustos 1998'den bu yana kapalıdır.
Sivas	15.08.1995	20	22	
Siverek	31.07.1995	16	0	İşletmede özelleştirme sonrasında üretim faaliyeti olmamıştır.
Trabzon	31.07.1995	25	0	İşletme Temmuz 1996'dan bu yana kapalıdır
Yatağan	09.08.1995	34	2	
Yüksekova	03.08.1995	21	14	
Toplam		1.359	514	

Tablo 18'in devamıdır.

Kaynak: <http://www.oib.gov.tr>.

Tablo 18'de verilen değerleri incelediğimizde SEK'e ait işletmelerin özelleştirme sonrası çalışan sayısında bir azalış olduğu gözlemlenmektedir. Bazı işletmelerde özelleştirme sonrası üretim faaliyeti dururken, bazı işletmelerin faaliyetlerini devam ettirmekle beraber çalışan sayısını arttırdıkları görülmektedir. Örneğin İstanbul'daki işletmede çalışan işçi sayısı 216 iken özelleşmeden sonra çalışan işçi sayısı 297 olmuştur. Aynı şekilde Çankırı ve Balıkesir'de de çalışan işçi sayısı

artmıştır. Çankırı'da özelleşme öncesi 8 işçi çalıştıran işletmede özelleşmeyle bu rakam 40'a çıkmıştır. Balıkesir'de ise özelleşme öncesi 30 olan işçi sayısı özelleşmeyle 84'e çıkmıştır. Bu 3 yer dışında çalışan sayısında genel olarak bir düşme söz konusudur. Toplam değerlere bakıldığında özelleşme öncesi 1.359 işçinin çalıştığı SEK'e ait işletmelerde özelleşme sonrası 514 işçi çalışmaktadır.

2.4. Özelleştirmenin İstihdam ve İşsizliğe Etkisi

Geniş anlamda özelleştirme uygulamalarının istihdam seviyesini yükseltme etkileri daha fazladır. Eğer özelleştirme, daha önce yalnızca devlet tarafından yürütülmekte olan tekel niteliğindeki faaliyet alanlarının özel sektöre açılması şeklinde gerçekleştirilirse, bu tip özelleştirme istihdam seviyesinde bir genişleme meydana getirmektedir (Alper, 1994: 105). Mesela özel televizyonların ve radyoların kurulmasına izin verilmesi ile birçok ilde yerel radyo ve televizyonlar ile ulusal yayın yapan radyo ve televizyonların olması istihdamı artırmaktadır. Bir de bu durumun reklam sektörünü hareketlendirmesi ve reklam sektörü ve radyo ve televizyon sektöründe piyasayı genişletici etkisinin olması da unutulmamalıdır.

Özelleştirmeyle birlikte istihdamın her zaman genişletici bir etkisinin olduğu anlaşılmamalıdır. Bazı durumlarda özelleştirmeyle istihdam düzeyi arasında ters yönlü bir ilişkinin olduğu durumlarda söz konusudur. Model olarak gösterilen ve Tablo 6'da yer alan istihdam göstergelerine göre Kardemir AŞ'de ve Tablo 10'da gösterilen istihdam göstergelerine göre Türk Telekom AŞ'de yıllar itibariyle istihdam artışı olmakla birlikte Tablo 17'deki istihdam göstergelerine göre EBK ve ona bağlı kuruluş olan SEK'e ait işletmelerde özelleştirmeyle birlikte istihdam seviyesinde bir azalışın olması yukarıda bahsi geçen düşüncüyü destekler niteliktedir. Bu kuruluşların özelleştirilmesiyle birlikte istihdamda bir daralmanın yaşandığını görmekteyiz. İstihdamın daralması, her ne kadar tarım sektörünün diğer sektörler içindeki payı azalsa da önemini koruyan bir sektördür ve özelleştirmeyle EBK 'da özelleştirmeyle birlikte işsizlikte bir artış meydana gelmiştir. Bu durumdan hareketle incelediğimiz firmalar bazında özelleştirmenin sanayi ve hizmet sektörleri açısından istihdamda bir

artıya neden olduğu, tarım sektörü açısından ise istihdam seviyesinde bir azalışa neden olduğu sonucuna varılabilir.

Özelleştirmenin istihdamın seviyesi yanında, bir kısım çalışanın statüsünü de değiştireceği muhakkaktır. Ülkemizde de olduğu gibi, KİT'lerde çalışanların bir kısmı memur statüsünde bulunmaktadır. Özelleştirme ile bütün çalışanların aynı statüde olmaları söz konusu olacak ve iş kanunu kapsamına gireceklerdir. Öte yandan, eğer sözleşmeli statüde çalışanlar varsa bunların da statüleri değişecektir. Özelleştirme yalnızca memurların statüsünü değiştirmekle kalmayıp, bütün çalışanların istihdam durumlarını etkileyecektir. Memur ya da işçi olmayan sözleşmeli personel, güvence sahibi değildir. Bunun sonucu olarak özelleştirme uygulaması yapılan işletmede kolayca işten çıkarılabilecek bir grup olarak görülmektedir (Güzel, 1994:166).

Özelleştirmenin çalışanlar üzerindeki etkileri, tüm ülkeler açısından benzer özellikler göstermekle birlikte, bizim gibi, sendikal hak ve özgürlüklerin ciddi engellerle karşılaştığı, işsizliğin ağırlaştığı gelişmekte olan ülkelerde toplumsal tahribat çok daha derin olarak yaşanmaktadır (Türk-İş, 1998:166).

Özelleştirme ile ilgili bütün tarafların tartışmasız kabul ettiği husus, özelleştirmenin ilk tesirlerinin istihdam seviyesini azaltacağıdır. Bu düşünce kamu kesiminde çeşitli sebeplere bağlı olarak olması gerekenden daha fazla kişinin istihdam edildiği, teşebbüsün özel sektöre geçmesi halinde verimlilik kriterinin hayata geçirilmesi ile bu fazla istihdamın eritileceğidir. Bazı iş çevrelerine göre ise KİT'lerde bir kişinin yapması gereken işi iki üç kişi yapmaktadır. Bu işletmelerde %60 ile %70 oranında istihdam azaltmasına gitmek gerekecektir (Çetinoğlu, 1993:2).

Kamu kesiminde istihdam fazlası olduğu, sendikalar ve çalışanlar tarafından da kabul edilmekte, özelleştirme karşısındaki tutumlarını bu azalmanın sonuçlarını bertaraf etme yönünde yoğunlaştırmaktadırlar. Öte yandan özelleştirme çalışmalarını yoğunlaştıran hükümetler, teşebbüsün yeni sahibine istihdam seviyesi ile ilgili düzenlemeler yapma konusunda serbestlik tanımak için özelleştirmeden önce istihdamda daraltmaya gitmeyi kolaylaştırıcı tedbirler almaktadır. İşsizlik sigortasının devreye sokulması, erken emeklilik veya tazminat ödenerek işten çıkarma bu tedbirler arasında yer almaktadır. Hükümetler, teşebbüsü devralacak özel sektöre istihdam seviyesini azaltmalarına imkân verecek bir ortamı hazırlamaktadırlar. Sonuç olarak, herkes özelleştirmenin doğrudan doğruya çıkacak ilk etkisinin bir kısım çalışanın işini kaybetmesi ile sonuçlanacağını kabul etmektedir. Kamu kesimindeki istihdam

fazlasının her zaman verimlilik kriterine dikkat edilmemesinin bir sonucu olduğunu düşünmek gerekir. Eğer ülkeler, işsizliğin azaltılmasını öncelikli politikalar olarak kabul etmişler ise, bu takdirde kamu işletmelerini düşük verimle çalışma pahasına bir işsizlik sigortası olarak kullanabilirler. Böylece sonuçlarını kabul ederek bilinçli bir tercih olmaktadır (Alper, 1995: 38).

Bir araştırmaya göre, bütün ülkelerde, özelleştirme sonucunda, aşağıdaki gelişmeler olduğunu göstermiştir (Türk-İş, 1998:166):

-Özelleştirme ile sendikaların bağlamış oldukları toplu sözleşme hakları ve yönetime katılma hakları zayıflamıştır.

-Özelleştirme sonucunda, özelleştirilen hizmetlerdeki yeni işverenler, sözleşme yerine bireysel sözleşmeler yoluna gitmişlerdir.

-Toplu özelleştirme sonucunda sendikalar zayıflamıştır.

-Özelleştirme sonucunda ücret düzeyleri düşmüş, çalışma saatleri artmıştır

-Özelleştirme sonucunda parça başı ödeme, ücret dondurmaları yeni iş değerlendirme sistemleri getirilmiştir.

-Özelleştirme sonucunda işten çıkarmalar olmuştur.

-Özelleştirme sonucunda üst düzey yöneticiler gelirlerini arttırmıştır.

- Özelleştirme sonucunda sendikaların işyerlerindeki imkânları kısıtlanmıştır.

Özelleştirme sonucunda sendikaların işletmeye ilişkin bilgilenme imkânları ortadan kaldırılmıştır. Özelleştirme sonucunda sendika temsilcileri ve sendika aktivistleri ayırıcı uygulamalarla karşılaşmıştır.

2.5. Özelleştirmenin Çalışma Şartlarına Etkisi

Özel sektörün devraldığı işletmelerdeki çalışma şartları kamu kesiminden farklı olacaktır. Bu farklılığın özünü yönetimin gücünü ağırlıklı olarak hissettirmesinden ve kârlılık endişesi ile bazı sosyal haklardan geri dönme eğilimi oluşturacaktır. Özellikle sendikalar, çalışanlara yönelik sosyal hakların verilmesinde ve uygulanmasında kamu kesimi işverenlerinin, çoğu zaman maliyet artışı endişesini bir kenara bırakarak daha sorumlu davrandıklarını kabul etmektedirler. Özel teşebbüs aynı iş kanunu hükümlerine bağlı olarak faaliyette bulunmakla birlikte bu uygulamalarda, maliyet endişesi ile bazı sınırlamalara gitmektedir. Bu sınırlamaların ortaya çıkacağı ilk alan, işçi sağlığı ve iş güvenliğine yönelik tedbirlerin alınmasında ortaya çıkmaktadır. Bu

bakımdan kamu kesimi işverenlerinin daha duyarlı olarak davrandıkları, koruyucu tedbirleri almada daha sorumlu davrandıkları belirtilmektedir. Özel sektör işverenin kısa dönemde bu tedbirleri ihmal edebileceği endişesi vardır. Çalışanlara yönelik sosyal haklarda da bir kısıtlama olacağı endişesi vardır. Bu endişe özellikle iş kanunu ve toplu sözleşmelerle garanti altına alınmamış alanlarda ortaya çıkabilecektir. Çalışanlar için yapılan sosyal tesisler, bu tesislerden yararlanma ücretleri, çalışanların aile fertlerine yönelik hizmetler bu alanlardan etkilenecek olanları oluşturmaktadır. Kreş veya anaokulları açılması, spor ve dinlenme tesisleri yapılması konusunda özel sektörün daha katı davranacağı ileri sürülmektedir (Alper, 1995: 41).

2.6.Özelleştirmenin Toplu Pazarlık Sistemine Etkisi

Özelleştirme faaliyeti öncesinde sektörde yalnızca tek bir işveren ile pazarlık söz konusuysen, özelleştirme uygulamaları ile birlikte birçok işveren ortaya çıkmaktadır. Bunun sonucu olarak da sözleşmenin kapsadığı işgücü daralmakta, öncesinde tüm işgücü için tek bir sözleşme yapılmaktayken, işverenlerin artması sonucu hem her işveren ile ayrı ayrı sözleşme yapılması gerekmekte hem de sözleşmenin kapsadığı işgören sayısı azalmaktadır.

Gerek işçi ücretlerinde, gerekse işletmelerin işçilik gideri olarak ayırdıkları payda kamu kesiminin özel kesime göre bariz bir üstünlüğü vardır. Bunun en büyük nedeni, siyasi iktidarların ücretleri düşük seviyede tutmayı benimseyen politikaları yanında, yine bazı politik kaygılarla ücretlerde özel kesimden daha yüksek artışlar sağlamasıdır. Kamu kesimindeki bu özele göre yüksek ücretler, özel kesimin toplu sözleşmelerini de doğrudan etkilemekte ve bu kesimdeki ücretlerin yükselmesine de neden olmaktadır (TİSK, 1989:149).

Özelleştirme ile birlikte kamu işyerleri, özel işyerleri haline dönüşecektir. Bu da toplu sözleşmelerden daha az işçinin yararlanmasına neden olabilecektir. Diğer taraftan, işletme toplu sözleşmelerinin yaygın olduğu kamu işyerlerinin özelleşmesiyle buralarda, işyeri toplu sözleşmeleri ve grup toplu iş sözleşmeleri yaygınlaşabilecektir (Arioğlu, 1994:139).

Kamu işyerlerinde yapılan toplu pazarlık sürecinde işveren ile sendika arasındaki görüşmelerde uyuşmazlık halinde siyasi karar mekanizmaları devreye girmektedir. İşverenin değişmesi uyuşmazlıkların çözümünde kullanılacak araçları da

değiştirmektedir. İşveren olarak devlet, lokavt hakkını fazla kullanma eğiliminde değildir ve bunu bilen sendika taleplerini buna göre şekillendirerek toplu pazarlık sürecine girmektedir. Özelleştirme sonrasında toplu pazarlık görüşmelerinde siyasi karar mekanizmaları devreden çıktığı için grev ve lokavt daha fazla başvurulmuş bir mücadele aracı olarak kullanılmaya başlanacaktır (Dereli, 1993: 24).

2.7.Özelleştirmenin Ücretlere Etkisi

Özelleştirmenin ücretlere etkisi tek yönlü olmayacaktır. Özel sektörün ücreti verimliliğe dayandırmak isteyeceği açıktır. Bu eğilime bağlı olarak ücret yapısında verimlilik kriterine bağlı değişimler olacak, sosyal yardımların toplam ücret içindeki payı azalacaktır. Verime göre ücret verme isteğinin sonucu olarak ücret farklılaşmasına gidilecektir. Toplu sözleşmelerde eşit olarak zamlardan veya yalnızca kıdeme bağlı ücret artışlarından kaçınılacaktır. Ücretlerin seviyesi konusunda, kısa dönemde bir düşme söz konusu olmayabilir. Burada, özelleştirmenin yapıma şekli, yapıldığı alan ve işverenin niteliği ile o ülkenin iş hukuku mevzuatı ve tabii olarak piyasa şartları etkin olacaktır. Fakat ücretlerin kesinlikle düşeceğini söylemek her zaman mümkün olmayacaktır (Alper, 1995: 45).

Kamu harcamalarının kısılması ve KİT'lerin özelleştirilmesine paralel olarak kamu sektöründe ve belediyelerde yaygın bir şekilde önce hizmet sektöründe başlayan taşeronlaşma, giderek doğrudan üretim işyerlerinde yaygın bir şekilde uygulanmaktadır. İşgücü maliyetlerini azaltmak, diğer taraftan da sendikasızlaştırarak özelleştirmeyi kolaylaştırmak amacıyla yapılan taşeronlaşmayla, zaten düşük olan ücretler daha da düşürülmektedir (Türk-İş, 1998:170).

Taşeronlaşma altında uygulanan özelleştirme sonucunda ücretler düşürülürken, kadrolu işçiler taşeron çalışanlar ile karşı karşıya getirilmekte, sendikal örgütlenmede aşındırılmaya çalışılmaktadır (Yıldırım, 1997:146).

Ücretleri düşürme uygulamalarının beslediği bir diğer olgu da kaçak işçi çalıştırmadır. Başka bir biçimde ifade etmek gerekirse, kaçak ve kayıt dışı işçi çalıştırılması, özelleştirme sonucu ne tür güvencesiz ve haklardan yoksun bir istihdama gidileceğinin işaretleridir. Özelleştirmenin de yol açmasıyla ücretler konusunda gündeme getirilen başka bir konu, verimliliğe ya da performansa dayalı

ücret sistemleridir. Bilindiği gibi ülkemizde verimliliğe dayalı ücret sistemleri uygulansa da, bunlar dar bir alanı kapsamakta, yaygın olarak zamana göre ücret sistemleri kullanılmaktadır. Sağlam bir sosyal alt yapı temelinde şekillenebilen, uygulama öncesi ve sonrası yoğun dikkat ve titizlik gerektiren verimliliğe dayalı sistemlerin mevcut sınırlı uygulamasında işçiler açısından istenilen başarının elde edildiğini söylemek mümkün değildir (Türk-İş, 1998:170).

2.8. Özelleştirmenin Sendikalaşmaya Etkisi

Kuşkusuz sendikal örgütlenmenin zayıf olduğu, grev hakkının olmadığı bir KİT hem daha kolay özelleştirme programına alınacak ve hem de alıcı için çok daha cazip bir kuruluş olacaktır (Petrol-İş, 1989:111).

Özelleştirme uygulamaları ile sermayeye kaynak aktarımının daha kolay yapılabilmesine olanak sağlamak amacıyla, çalışanlarının kazanımlarının basta sendikal örgütlülük gücünün önce zayıflatılması ve giderek ortadan kaldırılması biçiminde olmaktadır. Özelleştirme için sendikasızlaştırma, özelleştirilecek işletmeleri sahipleri açısından cazip hale getirmek için gereklidir. Kamu işletmelerinde işgücü fazlasını azaltmak, sosyal haklarda kısıntı yapabilmek ve böylece bu kuruluşları yeni sahiplerinin isteklerine uygun olarak sunabilmek için, sendikasızlaştırma gündeme gelmektedir (Işıklı, 1990: 44).

2.9. Özelleştirmenin Gelir Dağılımına Etkisi

KİT'lerin kuruluş amaçlarından biri de, gelir dağılımını düzenlemektir. Bu işletmeler, kâr amacından çok sosyal amaçlar için faaliyet göstermektedirler. Bu anlamda, toplumun tüm kesimlerine alt yapı hizmetleri götürdükleri gibi düşük gelir grupları için temel tüketim malları üretmiş ve hizmet sunmuşlardır. Bu sayede özel sektörün yeterince kârlı olmadığı için üretemediği ya da sunmadığı hizmetleri, daha ucuz fiyatlarla sunmuş ve gelir dağılımının adil hale gelmesine yardımcı olmuşlardır.

Özelleştirmenin gelir dağılımını bozacağı görüşünde olanlara göre, özelleştirmenin sermayeyi tabana yayma görüşü gerekçeye aykırıdır. Çünkü ülkemizde gelir dağılımı son derece bozuktur ve bu durumda sermayenin tabana yayılması

mümkün değildir. Bu anlamda, düşük ve orta gelire sahip kişinin büyük bölümü tasarruf yapacak, diğer bir deyişle bu hisseleri alacak ekonomik güce sahip değildir. Kaldı ki, bu konuda ülkemizde ve diğer ülkelerdeki deneyimler, küçük hatta orta tasarrufçunun edindiği hisse senetlerinin kısa süre içinde büyük sermaye sahiplerince toplandığı görülmüştür. Bu da gelir dağılımının daha da bozulmasına neden olacaktır (Duran, 1985: 8).

Özelleştirmeyi savunanlar, sermayenin tabana yayılmasıyla gelir dağılımının daha düzenli hale geleceğini öne sürmektedirler. Bu görüşe göre, KİT'ler öncelikle çalışanlara olmak üzere, halka satılacaktır. Böylelikle hem sermaye geniş kesimlere yayılacak, hem de çalışanlar çalıştıkları işletmelere ortak olması ile verimlilik artacaktır (TÜSİAD, 1989: 12).

Diğer taraftan, devlet KİT satışlarından elde ettiği gelirle hem yeterli sermaye edememiş küçük üreticilere kaynak aktaracak, hem de sağlık, eğitim, kültür ve altyapı yatırımları gibi geniş toplum kesimlerini ilgilendiren yatırımlara bütçeden daha fazla pay ayırabilecektir. Böylece gelir dağılımı daha düzenli hale gelecektir (TİSK, 1989: 44).

Tarım sektöründe özelleşme örneği olarak verdiğimiz EBK da kırmızı ve beyaz et gibi tüketim mallarını üreterek topluma hizmet sunmuşlardır. Ancak bu kuruluşun özelleşme sonrası durumuna ve bugün gelinen noktaya bakıldığında gerek kırmızı et gerekse beyaz et fiyatlarındaki sürekli artışların gelir dağılımını bozduğu söylenebilir. Diğer taraftan, daha önce belirttiğimiz KİT'lerin kâr amacını düşünmeden dar ve orta gelir gurubundaki kesimler için mal ve hizmet üretme fonksiyonu özelleştirme ile ortadan kalkacaktır. Bu anlamda, özelleştirilen işletmeler, toplum yararından çok ortaklarının yararlarına öncelik tanıyan bir fiyat ve üretim politikası izlemek eğiliminde olacaklardır. Bu durum toplumsal yararı olumsuz yönde etkileyecektir.

2.10.Özelleştirmenin Sosyal Haklara Etkisi

Özelleştirmenin ilk etkisi toplu pazarlık birimini küçültülmesi dolayısı ile ortaya çıkmaktadır. KİT'lerin ortak özelliklerinden en basta geleni faaliyet konuları ile ilgili olarak bütün ülke çapında veya sektör bazında faaliyet göstermeleridir. Bu büyüklükteki bir teşebbüsün özelleştirilememesi, KİT'lerin parçalanarak ve

küçültülerek satılmalarını gündeme getirmektedir. Özelleştirme sonrasında çok sayıda işveren ortaya çıkmaktadır. Bu değişme dolayısı ile hem TİS kapsamı daralmakta ve hem de çok sayıda ve birbirinden bağımsız işverenle ayrı toplu pazarlık görüşmeleri yapmak zorunluluğu ortaya çıkmaktadır. Daha önce aynı TİS ile benzer hakları elde eden çalışanların, işverenleri ve TSİ'leri değiştiği için elde ettikleri haklar farklılaşmaktadır (Soyer,1998: 120-121).

Sosyal yardım kalemlerinin toplam ücretler içerisindeki ağırlığı çok gerilere, Türkiye'de bağitlanan ilk TİS'e kadar uzanmaktadır. Ayrıntılı sosyal yardımlar, TİS'le sağlanan ücret artışlarının yüksek enflasyon nedeniyle kısa zamanla erimesi ya da yeni işçi Özelleştirme sonrasında ücret, çalışma Şartları ve sosyal haklar bakımından önemli değişiklikler yaşanabilmektedir. Kamu kesiminde kıdem ve statüye bağlı olan ücret sisteminin yerini verimliliğe bağlı ücret sistemi almakta, çalışma karşılığı olmayan sosyal hakları sınırlama eğilimi ortaya çıkmaktadır (Alper, 1995:123).

İşe alma, çalıştırma, ücret, çalışma süreleri ve işe son verme bakımından kamu işyerleri istihdam güvencesinin fazla olduğu yerler olarak dikkati çekmektedirler. Sosyal boyutun bir tarafı da işçilerin işsiz kalmaları riskidir. Özelleştirme ile birlikte çalışanların işsiz kalmaları gündeme gelmektedir. Buda insanların en tabi sosyal hakkı olan çalışma hakkını ortadan kaldırmaktadır. Özelleştirme ile birlikte işsiz sayısının artması ve teşebbüs sahiplerinin sendikacılığa pek itibar etmemesi sonucunda sendikalar güç kaybetmektedirler. Bu durum sivil toplum kuruluşları olarak kabul edilen sendikaların özelleştirme ile beraber konumlarını farklılaştırmaktadır. Ayrıca özel sektör; yönetime katılma veya benzeri uygulamaları kendi yönetim hakkına bir müdahale olarak değerlendirebileceği için konu ile ilgili düzenlemeleri zaman içinde asgariye indirebilmekte veya tamamen ortadan kaldırabilmektedir. Aynı şekilde, özel sektör işvereni TİS içinde yer alan ve istihdam güvencesi sağlamaya yönelik olan düzenlemeleri ve yine isten çıkarma ve işe alma ile ilgili kurulları, kendi istihdam serbestisine müdahale olarak gördüğü için ortadan kaldırabilmekte veya fonksiyonsuz hale getirebilmektedir (Gümüş, 2007: 124).

Özel sektör işvereni, ilave istihdamın maliyetinin yüksek olduğu durumlarda, emek arzı artısını fazla mesai saatlerini artırarak sağlamaya çalışabilmektedir. Kamu teşebbüslerinin sahip olduğu sosyal tesislerin birçoğu çalışanların yanında onların aile fertlerine yönelik hizmetlerde vermektedir. Aynı şekilde yine çalışanların aile fertlerine yönelik spor ve eğitim faaliyetleri de yürütülmektedir. Özelleştirme,

işyerinin dışında olan ve sosyal amaçlarla oluşturulan fiziki hizmet tesislerini teşebbüsten ayırmakta ve bu tesislerle verilen hizmetleri sona erdirebilmektedir (Alper, 1994: 129).

Özelleştirilen işletmelerdeki lojmanlar boşaltılıp başka amaçlarla kullanılabilir. İstihdam, teknolojik değişim, bölgesel gelişmişlik farklarının ortadan kaldırılmasına yönelik planların ve politikaların da kamu mülkiyetinde uygulanması daha kolay olmaktadır. Hükümetlerin ekonomi üzerindeki etkilerinin azalması; işçilerin, memurların, yoksul köylülerin ekonomik taleplerinin yansıma bulmasını engelleyebilmekte ve ekonomide bu kesimler lehine iyileştirmeler yapılmasını zorlaştırabilmektedir (TMMOB, 2005: 17).

Yapılan özelleştirme, sendikasılaşmaya yol açıyorsa TİS ile kazanılan yiyecek, giyecek, bayramlarda ve özel günlerde işveren tarafından yapılan özel yardımlar kaybedilebilmektedir. Bunun yanı sıra işçinin alabileceği zam oranı düşük tutulabilmektedir. Bazı işletmelerin yaptıkları işle ilgili olarak çalışanlara ve onların ailelerine yaptıkları indirimler kaldırılabilir.

2.11.Özelleştirmenin Kalite ve Verimliliğe Etkisi

Özelleştirmenin sektör açısından yararlı olup olmadığı, çalışanlar üzerinde kalite ve verimliliğin artmasına katkı sağlayıp sağlamadığı, işletmelerin kaynak kullanımında tasarruf ve verimliliğe olanak verip vermediği gibi hususlar sürekli olarak tartışılmaktadır. Bu hususlarda da, öncekilerde olduğu gibi, birbirinden farklı ve hatta birbirine karşıt yaklaşımlar söz konusudur. Özelleştirmeye karşı çıkanlar, bu özelleştirmelerin yarattığı veya yaratacağı sonuçları da olumsuz değerlendirme eğilimindedirler. Özelleştirmeyi şartlı olarak ya da bütünüyle destekleyenler ise, devletin ekonomi alanından çekilmesinin olumlu sonuçlar doğuracağına inanmaktadır. Özelleştirmenin sektör, çalışanlar ve iş verimliliği açısından olumsuz olduğunu düşünenlerin temel savı, daha önce devlet tarafından kamusal fayda gözetilerek işletilen kurumların, bireysel faydayı esas alan bir paradigma ile işletilmeye başlamasının yaratacağı ekonomik ve toplumsal sakıncalar üzerine oturmaktadır. Bireysel faydayı esas alan özel sektör girişiminin, çalışanların hakları açısından olumsuz bir yaklaşıma sahip olduğunu ifade eden bu düşünceler, özelleştirmenin iş hayatına getireceği faydanın verdiği zarara nazaran daha az olacağını ima etmektedir.

Aksi düşünce ise özelleştirmenin sektöre ve çalışma yaşamına getireceği verimlilik artışının üzerinde durmaktadır (Enerji-Birsen, 2010: 41).

2.12.Özelleştirmenin Bölgesel Kalkınmaya Etkisi

Geniş ve farklı bir coğrafi yapı üzerinde yer alan Türkiye’de, bölgeler arasında sosyal ekonomik açıdan büyük dengesizlikler mevcuttur. Cumhuriyetin kuruluşundan itibaren, bu dengesizliklerin ortadan kaldırılması için çeşitli girişimlerde bulunulmuştur. Cumhuriyet hükümetlerinin bu konudaki ilk girişimi, sanayi yatırımlarını Anadolu’ya yaymayı amaçlayan Teşvik-i Sanayi Kanunu’dur. Daha sonra yürürlüğe giren “Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı” sanayide devletçilik hareketini başlatmış ve devletin altyapı yatırımlarının yanı sıra, bazı ekonomik yatırımlarla kalkınmayı tüm bölgelere yaygınlaştırmayı hedeflemiştir. Bu hedef doğrultusunda devletin, yatırımların yoğun olduğu Marmara Bölgesi dışındaki bölgelere KİT’ler yoluyla yatırım yapması sağlanmıştır (Erkal, 1990: 61).

Bölgeler arası dengeleri sağlama çabaları devletçilik sonrası dönemde, özel sektöründe kalkınmada geri kalmış yörelere yatırımın teşvik edilmesi şeklinde sürmüştür. Bu yöndeki teşvikler planlı dönemin başından bugüne kadar kalkınma planlarında sürekli yer almaktadır. Ancak tüm teşviklere rağmen özel sektör rasyonel işletmecilik koşullarına sahip olmayan bu bölgelere yatırım yapmaktan kaçınmamaktadır. Bu nedenle, KİT’lerin geri kalmış bölgelerin kalkınmasını sağlayarak bölgeler arasındaki dengesizlikleri giderme görevi günümüzde de devam etmektedir (Varlıer, 1977: 11).

Kalkınmada geri kalmış yörelere özel sektörün yatırım yapması sürekli olarak devlet tarafından teşvik edilmiştir. Ancak tüm teşviklere karşın özel sektör, ya karlı olmadığı gerekçesiyle yatırımdan kaçınmış ya da bu yöreye yatırım yapmak amacıyla aldığı teşvikleri karlılığın yüksek olduğu yörelerde kullanmıştır. Bu nedenle, devlet girişimleri yörenin ekonomik ve sosyal gelişimindeki en önemli unsur olmuştur. Bu KİT’lerin özelleştirilmesi halinde, özel sektörün yeni yatırımlar getirmesi veya mevcut yatırımları sürdürmesi oldukça kuşkuludur. Bu nedenle, yörede uygulanacak özelleştirmelerle KİT’lerin üretim veya hizmet dışı kalmaları söz konusu olacaktır (Müftüoğlu, 1996: 147).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE'DE SANAYİ, HİZMET VE TARIM SEKTÖRLERİNDEKİ ÖZELLEŞTİRMELERİN ETKİSİNİN ANALİZİ

Çalışmanın bu bölümünde Kardemir AŞ, Türk Telekom ve Et ve Balık Kurumu'nun özelleştirilmesinin sanayi, hizmet ve tarım sektörlerine etkileri araştırılacaktır. Bununla ilgili olarak bu kuruluşların özelleştirme öncesine ve özelleştirme sonrasına ait öz sermaye karlılıkları ve aktif karlılıkları karşılaştırılarak özelleştirmenin sanayi, hizmet ve tarım sektörlerindeki etkisi analiz edilecektir.

İlk olarak Kardemir AŞ'nin 1976-1995 arasındaki döneme ilişkin öz sermaye karlılığı ve aktif karlılığı, Türk Telekom'un 1996-2005 arasındaki döneme ilişkin öz sermaye karlılığı ve aktif karlılığı ve Et ve Balık Kurumu'nun 1970-1992 dönemine ilişkin öz sermaye karlılığı ve aktif karlılığı tespit edilerek özelleştirme öncesi firma performansları ortaya konulmaya çalışılacaktır.

İkinci olarak Kardemir AŞ'nin 1995-2013 arasındaki döneme ilişkin öz sermaye karlılığı ve aktif karlılığı, Türk Telekom'un 2005-2013 arasındaki döneme ilişkin öz sermaye karlılığı ve aktif karlılığı, Et ve Balık Kurumu'nun 1992-2013 arasındaki döneme ilişkin öz sermaye karlılığı ve aktif karlılığı tespit edilerek özelleştirme öncesi ve özelleştirme sonrası dönemler karşılaştırılacaktır.

3.1. Veri Seti ve Yöntem

Bu çalışmada kullanılan veriler, işletmelerin aktif, öz sermaye (öz kaynak) ve net kar rakamlarıdır. Bir işletmenin aktifi bir hesap dönemi içerisinde o işletmenin sahip olduğu varlıkları ile tüm alacaklarını göstermektedir. Öz sermaye ise bir işletmenin kısa ve uzun vadeli borçları dışında kalan, işletme sahipleri tarafından konulan sermayeyi ifade etmektedir. Net kar ise işletmenin dönem içerisinde elde ettiği karı göstermektedir. Bu tez çalışmasında öz sermaye karlılığı ve aktif karlılık rakamları $\text{Öz Sermaye Karlılığı} = \frac{\text{Net Kar}}{\text{Özsermaye}} \times 100$, $\text{Aktif Karlılığı} = \frac{\text{Net Kar}}{\text{Toplam Aktif}} \times 100$ formüllerinden hesaplanarak elde edilmiştir. Kardemir AŞ'nin, Türk Telekom'un ve Et ve Balık Kurumu'nun toplam aktif, öz sermaye ve dönem net karına ise söz konusu kurumların dönem sonu bilanço değerlerinden ulaşılmıştır. Dönem sonu

bilançolarına ise KİT Komisyon Raporları ve bu kurumların yıllık faaliyet raporlarından ulaşılmıştır. Analiz için Excel 1997-2003 programı kullanılmıştır.

Araştırmada yöntem olarak bağımsız iki grubun ortalaması karşılaştırılmıştır. Bununla ilgili özelleştirme öncesi ve özelleştirme sonrası dönemler istatistiki olarak karşılaştırılmış ve t testi uygulanmıştır. Elde edilen sonuçlara göre özelleştirmenin öz sermaye karlılığı ve aktif karlılığı üzerinde bir etkisinin olup olmadığı analiz edilmiştir.

3.2.Kardemir AŞ'nin Hipotez Testleri

3.2.1.Kardemir AŞ'nin Öz Sermaye Karlılığı İçin Hipotez Testi

Burada özelleştirmenin Kardemir AŞ'nin öz sermaye karlılığı üzerinde bir etkisinin olup olmadığı incelenecektir. Bununla ilgili hipotez ise şu şekilde kurulacaktır;

Ho: Özelleştirme öncesi ve özelleştirme sonrası öz sermaye karlılığı arasında anlamlı bir fark yoktur.

H1: Özelleştirme öncesi ve özelleştirme sonrası öz sermaye karlılığı arasında anlamlı bir fark vardır.

Tablo 19: Kardemir AŞ. Öz Sermaye Karlılığı Hipotez Testi Sonuçları

t-Test: Ortalamalar için İki Örnek

	Özelleştirme Öncesi Öz Sermaye Karlılığı	Özelleştirme Sonrası Öz Sermaye Karlılığı
Ortalama	3,424481836	-11,87201819
Varyans	620,2058609	5302,613746
Gözlem	19	19
Pearson Korelasyonu	-0,1408339	
Öngörülen Ortalama Farkı	0	
df	18	
t Stat	0,831268288	
P(T<=t) tek-uçlu	0,208356679	

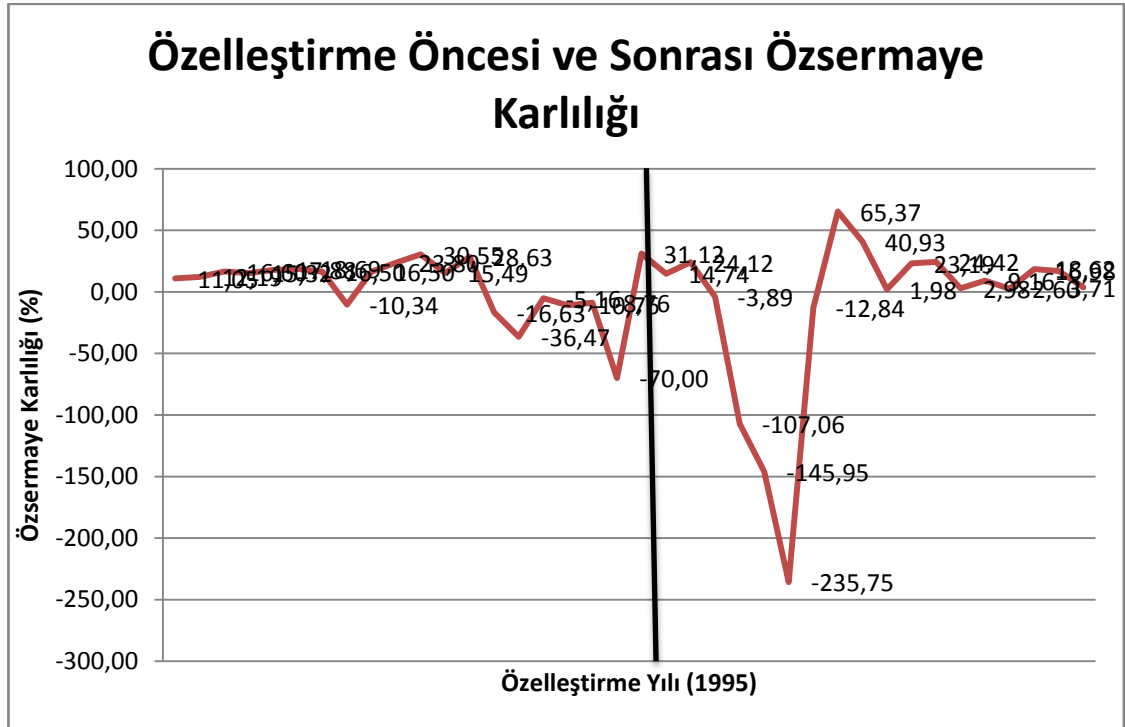
t Kritik tek-uçlu	1,734063607
P(T<=t) iki-uçlu	0,416713358
t Kritik iki-uçlu	2,10092204

T testi sonuçlarına göre 0,416713358 değeri 0.05'ten büyük olduğu için %5 önem düzeyinde Ho hipotezi kabul edilir, H1 hipotezi reddedilir. Buna göre Kardemir AŞ'nin özelleştirilmesinin öz sermaye karlılığı üzerinde bir etkisinin olmadığı sonucuna varılabilir.

Tablo 20: Kardemir AŞ'nin Öz Sermaye Karlılığı

Yıllar	Özel.Önc. Öz Sermaye Karlılığı	Yıllar	Özel.Son.Öz Sermaye Karlılığı
1976	11,05	1995	31,12
1977	12,19	1996	14,74
1978	16,60	1997	24,12
1979	15,32	1998	-3,89
1980	17,88	1999	-107,06
1981	18,69	2000	-145,95
1982	16,50	2001	-235,75
1983	-10,34	2002	-12,84
1984	16,50	2003	65,37
1985	23,80	2004	40,93
1986	30,55	2005	1,98
1987	15,49	2006	23,19
1988	28,63	2007	24,42
1989	-16,63	2008	2,98
1990	-36,47	2009	9,16
1991	-5,16	2010	2,60
1992	-10,76	2011	18,62
1993	-8,76	2012	16,98
1994	-70,00	2013	3,71

Grafik 2: Kardemir AŞ'nin Öz Sermaye Karlılığı Değişim Grafiği

3.2.2. Kardemir AŞ'nin Aktif Karlılığı İçin Hipotez Testi

Burada özelleştirmenin Kardemir AŞ'nin aktif karlılık üzerinde bir etkisinin olup olmadığı incelenecektir. Bununla ilgili hipotez ise şu şekilde kurulacaktır;

Ho: Özelleştirme öncesi ve özelleştirme sonrası aktif karlılığı arasında anlamlı bir fark yoktur.

H1: Özelleştirme öncesi ve özelleştirme sonrası aktif karlılığı arasında anlamlı bir fark vardır.

Tablo 21: Kardemir AŞ'nin Hipotez Testi Sonuçları

t-Test: Ortalamalar İçin İki Örnek

	Özelleştirme Öncesi Aktif Karlılığı	Özelleştirme Sonrası Aktif Karlılığı
Ortalama	3,207676116	-0,060598728
Varyans	141,9851642	551,7474392
Gözlem	19	19
Pearson Korelasyonu	0,090384224	
Öngörülen Ortalama Farkı	0	
df	18	

t Stat	0,561750778
P(T<=t) tek-uçlu	0,290606894
t Kritik tek-uçlu	1,734063607
P(T<=t) iki-uçlu	0,581213788
t Kritik iki-uçlu	2,10092204

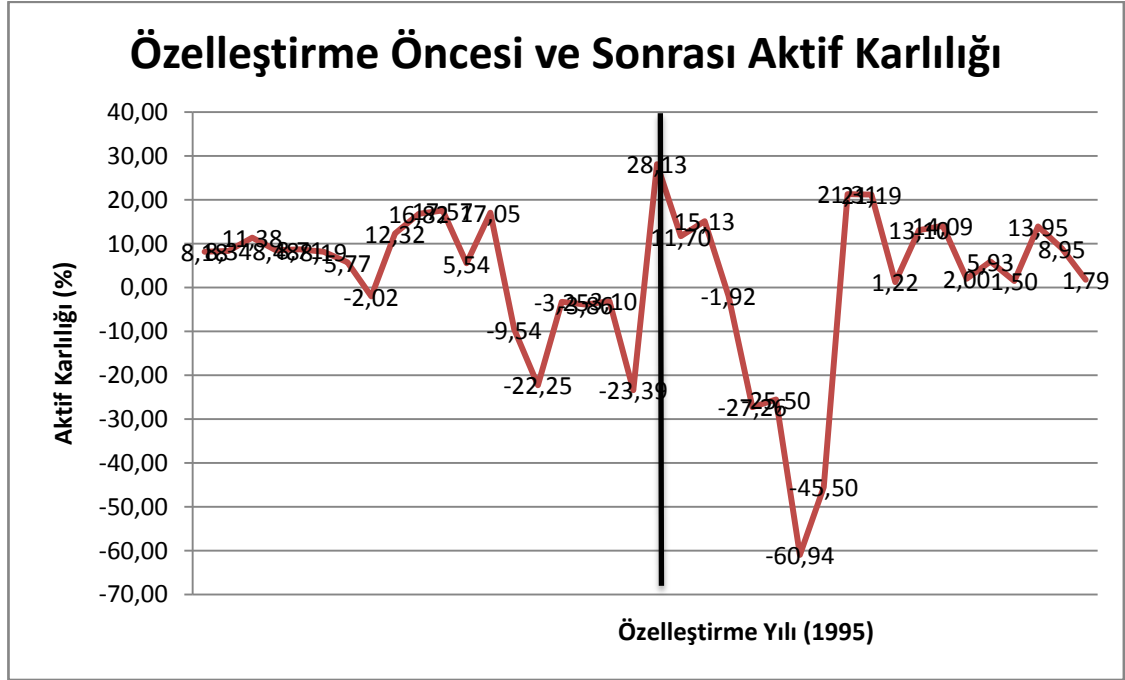
Tablo 21'in devamıdır.

T testi sonuçlarına göre 0,581213788 değeri 0.05'ten büyük olduğu için %5 önem düzeyinde Ho hipotezi kabul edilir, H1 hipotezi reddedilir. Buna göre Kardemir AŞ'nin özelleştirilmesinin aktif karlılığı üzerinde bir etkisinin olmadığı sonucuna varılabilir.

Tablo 22: Kardemir AŞ. Aktif Karlılığı

Yıllar	Özel.Öncesi Aktif Karlılığı	Yıllar	Özel.Sonrası Aktif Karlılığı
1976	8,18	1995	28,13
1977	8,34	1996	11,70
1978	11,38	1997	15,13
1979	8,48	1998	-1,92
1980	8,71	1999	-27,26
1981	8,19	2000	-25,50
1982	5,77	2001	-60,94
1983	-2,02	2002	-45,50
1984	12,32	2003	21,31
1985	16,82	2004	21,19
1986	17,57	2005	1,22
1987	5,54	2006	13,10
1988	17,05	2007	14,09
1989	-9,54	2008	2,00
1990	-22,25	2009	5,93
1991	-3,25	2010	1,50
1992	-3,86	2011	13,95
1993	-3,10	2012	8,95
1994	-23,39	2013	1,79

Grafik 3: Kardemir AŞ. 'nin Aktif Karlılığı Değişim Grafiği

3.3. Türk Telekom'un Hipotez Testleri

3.3.1. Türk Telekom'un Öz Sermaye Karlılığı İçin Hipotez Testi

Burada özelleştirmenin Türk Telekom'un öz sermaye karlılığı üzerinde bir etkisinin olup olmadığı incelenecektir. Bununla ilgili hipotez ise şu şekilde kurulacaktır;

Ho: Özelleştirme öncesi ve özelleştirme sonrası öz sermaye karlılığı arasında anlamlı bir fark yoktur.

H1: Özelleştirme öncesi ve özelleştirme sonrası öz sermaye karlılığı arasında anlamlı bir fark vardır.

Tablo 23: Türk Telekom'un Öz Sermaye Karlılığı Hipotez Testi Sonuçları

t-Test: Ortalamalar için İki Örnek

	Özel.Öncesi Öz Sermaye Karlılığı	Özel. Sonrası Öz Sermaye Karlılığı
Ortalama	31,44213786	26,64392535

Varyans	1091,699817	555,1244469
Gözlem	9	9
	-	
Pearson Korelasyonu	0,194152203	
Öngörülen Ortalama Farkı	0	
df	8	
t Stat	0,326048679	
P(T<=t) tek-uçlu	0,376376472	
t Kritik tek-uçlu	1,859548038	
P(T<=t) iki-uçlu	0,752752944	
t Kritik iki-uçlu	2,306004135	

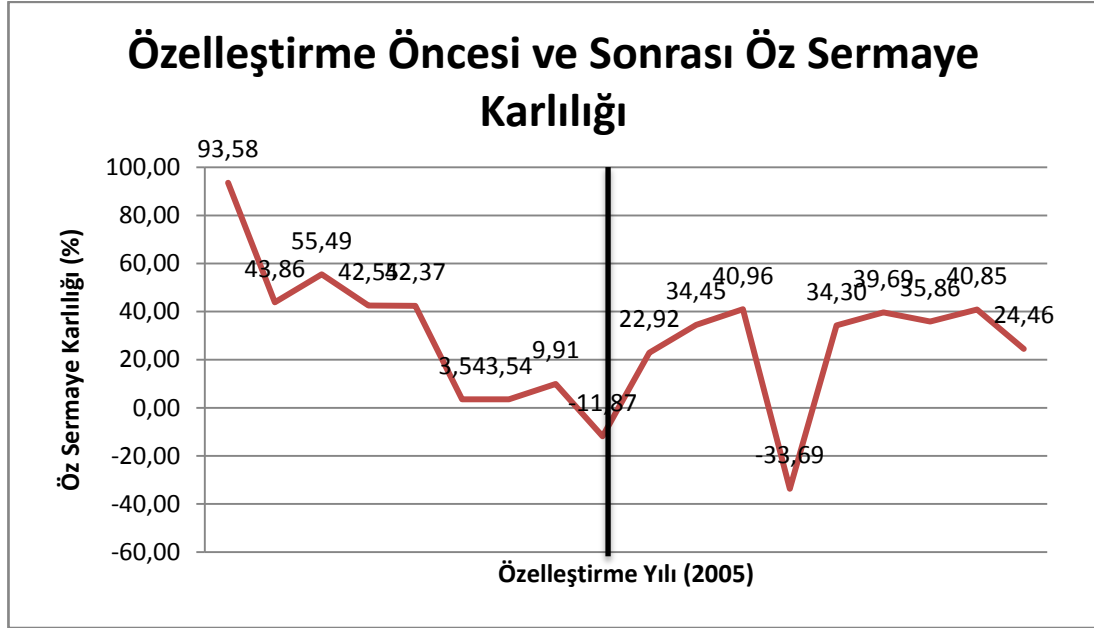
Tablo 23'ün devamıdır.

T testi sonuçlarına göre 0,75275944 değeri 0.05'ten büyük olduğu için %5 önem düzeyinde Ho hipotezi kabul edilir, H1 hipotezi reddedilir. Buna göre Türk Telekom'un özelleştirilmesinin öz sermaye karlılığı üzerinde bir etkisinin olmadığı sonucuna varılabilir.

Tablo 24: Türk Telekom'un Öz Sermaye Karlılığı

Yıllar	Özel.Öncesi Öz Sermaye Karlılığı	Yıllar	Özel. Sonrası Öz Sermaye Karlılığı
1996	93,58	2005	22,92
1997	43,86	2006	34,45
1998	55,49	2007	40,96
1999	42,55	2008	-33,69
2000	42,37	2009	34,30
2001	3,54	2010	39,69
2002	3,54	2011	35,86
2003	9,91	2012	40,85
2004	-11,87	2013	24,46

Grafik 4: Türk Telekom'un Öz Sermaye Karlılığı Değişim Grafiği

3.3.2. Türk Telekom'un Aktif Karlılığı İçin Hipotez Testi

Burada özelleştirmenin Türk Telekom'un aktif karlılığı üzerinde bir etkisinin olup olmadığı incelenecektir. Bununla ilgili hipotez ise şu şekilde kurulacaktır;

Ho: Özelleştirme öncesi ve özelleştirme sonrası aktif karlılığı arasında anlamlı bir fark yoktur.

H1: Özelleştirme öncesi ve özelleştirme sonrası aktif karlılığı arasında anlamlı bir fark vardır.

Tablo 25: Türk Telekom'un Aktif Karlılığı Hipotez Testi Sonuçları

t-Test: Ortalamalar İçin İki Örnek

	Özel. Öncesi Aktif Karlılığı	Özel. Sonrası Aktif Karlılığı
Ortalama	20,86785579	11,34878996
Varyans	478,6552563	99,50891998
Gözlem	9	9
Pearson Korelasyonu	0,03025077	
Öngörülen Ortalama Farkı	0	
df	8	
t Stat	1,201452779	

P(T<=t) tek-uçlu	0,131967025
t Kritik tek-uçlu	1,859548038
P(T<=t) iki-uçlu	0,263934049
t Kritik iki-uçlu	2,306004135

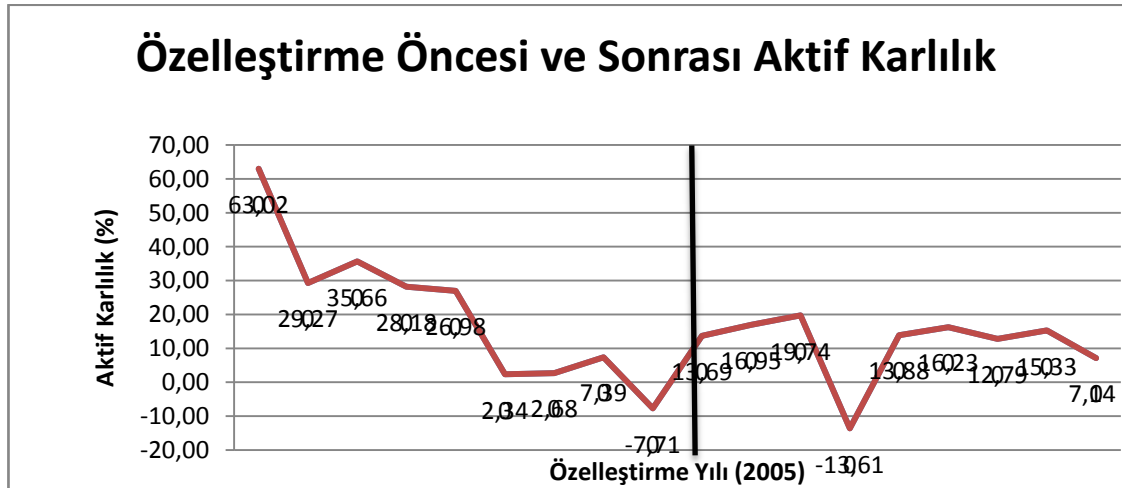
Tablo 25'in devamıdır.

T testi sonuçlarına göre 0,263934049 değeri 0.05'ten büyük olduğu için %5 önem düzeyinde Ho hipotezi kabul edilir, H1 hipotezi reddedilir. Buna göre Türk Telekom'un özelleştirilmesinin aktif karlılığı üzerinde bir etkisinin olmadığı sonucuna varılabilir.

Tablo 26: Türk Telekom'un Aktif Karlılığı

Yıllar	Özel.Öncesi Aktif	Yıllar	Özel. Sonrası Aktif
1996	63,02	2005	13,69
1997	29,27	2006	16,95
1998	35,66	2007	19,74
1999	28,18	2008	-13,61
2000	26,98	2009	13,88
2001	2,34	2010	16,23
2002	2,68	2011	12,79
2003	7,39	2012	15,33
2004	-7,71	2013	7,14

Grafik 5: Türk Telekom'un Aktif Karlılığı Değişim Grafiği

3.4. Et ve Balık Kurumu'nun Hipotez Testleri

3.4.1. Türk Telekom'un Öz Sermaye Karlılığı İçin Hipotez Testi

Burada özelleştirmenin EBK'nın öz sermaye karlılığı üzerinde bir etkisinin olup olmadığı incelenecektir. Bununla ilgili hipotez ise şu şekilde kurulacaktır;

Ho: Özelleştirme öncesi ve özelleştirme sonrası öz sermaye karlılığı arasında anlamlı bir fark yoktur.

H1: Özelleştirme öncesi ve özelleştirme sonrası öz sermaye karlılığı arasında anlamlı bir fark vardır.

Tablo 27: Et ve Balık Kurumu'nun Öz Sermaye Karlılığı Hipotez Testi Sonuçları

t-Test: Ortalamalar İçin İki Örnek

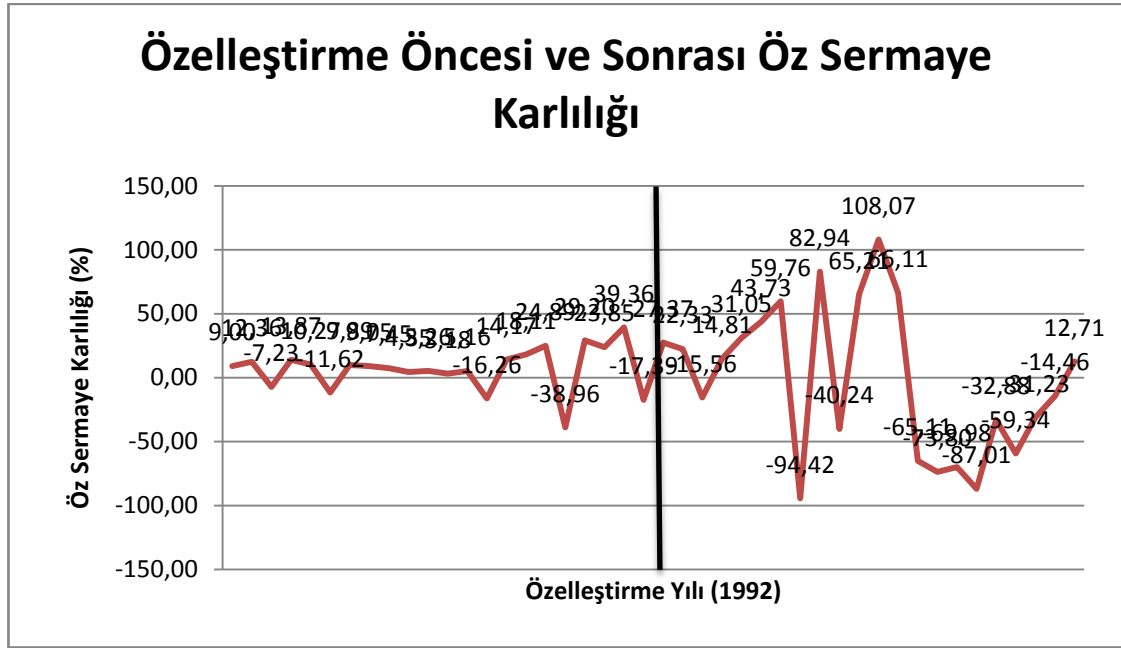
	Özel. Öncesi Öz sermaye Karlılığı	Özel.Sonrası Öz sermaye Karlılığı
Ortalama	6,725502369	-2,269828385
Varyans	297,4385202	3517,168534
Gözlem	22	22
Pearson Korelasyonu	-0,149631902	
Öngörülen Ortalama Farkı	0	
df	21	
t Stat	0,657268962	
P(T<=t) tek-uçlu	0,259073809	
t Kritik tek-uçlu	1,720742903	
P(T<=t) iki-uçlu	0,518147618	
t Kritik iki-uçlu	2,079613845	

T testi sonuçlarına göre 0,518147618 değeri 0.05'ten büyük olduğu için %5 önem düzeyinde Ho hipotezi kabul edilir, H1 hipotezi reddedilir. Buna göre Türk Telekom'un özelleştirilmesinin öz sermaye karlılığı üzerinde bir etkisinin olmadığı sonucuna varılabilir.

Tablo 28: Et ve Balık Kurumu'nun Öz Sermaye Karlılığı

Yıllar	Özel. Öncesi Öz Sermaye	Yıllar	Özel. Sonrası Öz Sermaye
1970	9,00	1992	27,37
1971	12,36	1993	22,33
1972	-7,23	1994	-15,56
1973	13,87	1995	14,81
1974	10,27	1996	31,05
1975	-11,62	1997	43,73
1976	9,89	1998	59,76
1977	9,05	1999	-94,42
1978	7,45	2000	82,94
1979	4,35	2001	-40,24
1980	5,26	2002	65,21
1981	3,18	2003	108,07
1982	5,16	2004	66,11
1983	-16,26	2005	-65,11
1984	14,17	2006	-73,80
1985	18,11	2007	-69,98
1986	24,89	2008	-87,01
1987	-38,96	2009	-32,88
1988	29,20	2010	-59,34
1989	23,85	2011	-31,23
1990	39,36	2012	-14,46
1991	-17,39	2013	12,71

Grafik 6: EBK'nın Öz Sermaye Karlılığı Değişim Grafiği

3.4.2. Et ve Balık Kurumu'nun Aktif Karlılığı İçin Hipotez Testi

Burada özelleştirmenin EBK'nın aktif karlılığı üzerinde bir etkisinin olup olmadığı incelenecektir. Bununla ilgili hipotez ise şu şekilde kurulacaktır;

Ho: Özelleştirme öncesi ve özelleştirme sonrası aktif karlılığı arasında anlamlı bir fark yoktur.

H1: Özelleştirme öncesi ve özelleştirme sonrası aktif karlılığı arasında anlamlı bir fark vardır.

Tablo 29: Et ve Balık Kurumu'nun Aktif Karlılığı Hipotez Testi Sonuçları

t-Test: Ortalamalar İçin İki Örnek

	Özel. Öncesi Aktif Karlılığı	Özel. Sonrası Aktif Karlılığı
Ortalama	3,195653993	-0,111125415
Varyans	723,8913597	2757,9383
Gözlem	22	22
Pearson Korelasyonu	0,169108531	
Öngörülen Ortalama Farkı	0	
df	21	
t Stat	0,282989738	

P(T<=t) tek-uçlu	0,389977734
t Kritik tek-uçlu	1,720742903
P(T<=t) iki-uçlu	0,779955468
t Kritik iki-uçlu	2,079613845

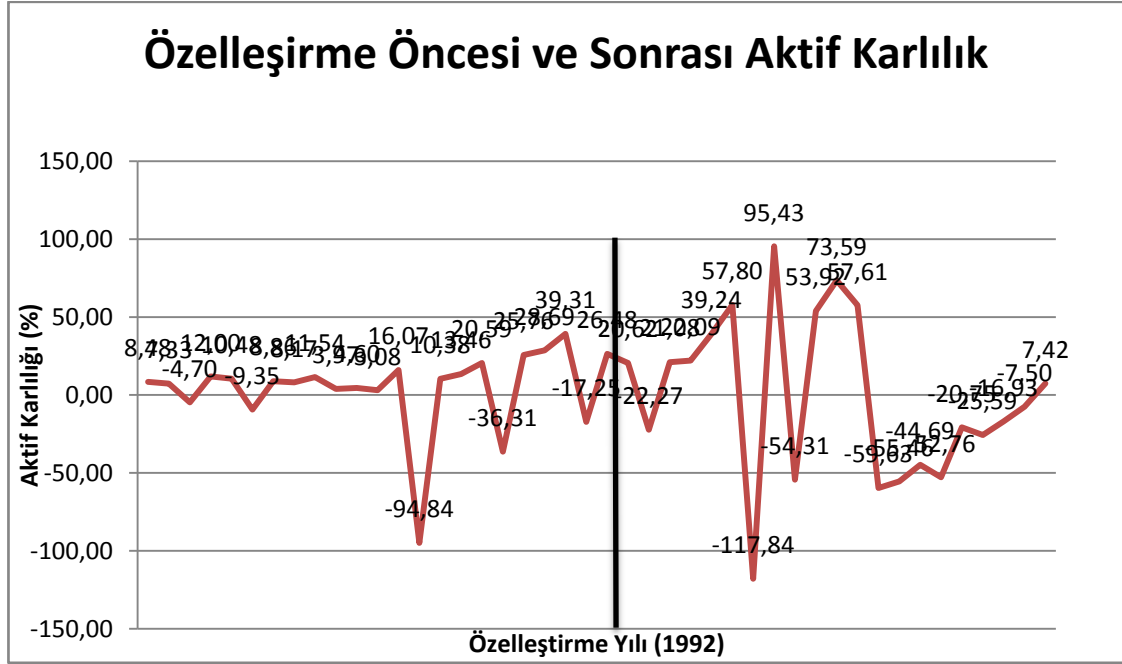
Tablo 29'un devamıdır.

T testi sonuçlarına göre 0,779955468 değeri 0.05'ten büyük olduğu için %5 önem düzeyinde Ho hipotezi kabul edilir, H1 hipotezi reddedilir. Buna göre Türk Telekom'un özelleştirilmesinin öz sermaye karlılığı üzerinde bir etkisinin olmadığı sonucuna varılabilir.

Tablo 30: Et ve Balık Kurumu'nun Aktif Karlılığı

Yıllar	Özel. Öncesi Aktif	Yıllar	Özel. Sonrası Aktif
1970	8,48	1992	26,48
1971	7,33	1993	20,62
1972	-4,70	1994	-22,27
1973	12,00	1995	21,08
1974	10,48	1996	22,09
1975	-9,35	1997	39,24
1976	8,86	1998	57,80
1977	8,17	1999	-117,84
1978	11,54	2000	95,43
1979	3,97	2001	-54,31
1980	4,60	2002	53,92
1981	3,08	2003	73,59
1982	16,07	2004	57,61
1983	-94,84	2005	-59,63
1984	10,38	2006	-55,46
1985	13,46	2007	-44,69
1986	20,59	2008	-52,76
1987	-36,31	2009	-20,75
1988	25,76	2010	-25,59
1989	28,69	2011	-16,93
1990	39,31	2012	-7,50
1991	-17,25	2013	7,42

Grafik 7: EBK'nın Aktif Karlılığı Değişim Grafiği

3.5.Konu ile İlgili Yapılan Diğer Çalışma: Konya Şeker Sanayi ve Ticaret AŞ. Örneği

Özelleştirmeyle ilgili yapılan bir çalışma da Konya Şeker Sanayi ve Ticaret AŞ'dir. Konuyla ilgili Yrd. Doç. Dr. Selami Güney'in yaptığı çalışmada Konya Şeker Sanayi ve Ticaret AŞ'nin özelleştirme öncesi ve özelleştirme sonrası mali verileri karşılaştırılmıştır. Bu verilerden özelleştirme öncesi ve özelleştirme sonrasına ait aktif karlık ve öz sermaye karlılık verileri incelenmiştir.

Tablo 31: Konya Şeker Sanayi ve Ticaret Anonim Şirketinde Maliyet Etkinliği

	Özelleştirme Öncesi (1992)	Özelleştirme Sonrası (2010)
Öz Sermaye Karlılığı	0,77	0,15
Aktif Karlılık	0,31	0,11

Burada özelleştirme öncesi öz sermaye karlılığı 0,77 iken bu oran özelleştirme sonrasında 0,15 olarak gerçekleşmiştir. Özelleştirme öncesi aktif karlılık ise 0,31 iken özelleştirme sonrasında 0,11 olarak gerçekleşmiştir. Bu sonuçlardan Konya Şeker

Sanayi ve Ticaret AŞ'nin özelleştirilmesinin öz sermaye karlılığı ve aktif karlılık üzerinde olumlu bir etkisinin olmadığı, özelleştirme ile öz sermaye karlılığı ve aktif karlılıkta bir düşüş yaşandığı görülmektedir.

SONUÇ:

Bu çalışmada özelleştirmenin sanayi, hizmet ve tarım sektörlerine etkisi araştırılmış olup sanayi sektöründe KARDEMİR A.Ş. hizmet sektöründe Türk Telekom, tarım sektöründe Et ve Balık Kurumu örnek olarak incelenmiştir. Özelleştirme, dünyada sıkça başvurulan bir ekonomi politikası haline gelmiş ve ülkemizde de giderek yaygınlaşmıştır. Öyle ki hastane, okul gibi kurumların temizlik hizmetlerinin verilmesinden, belediyelerin sunduğu hizmetlerden, özel güvenlik hizmetlerine kadar pek çok alanda özelleştirme kelimesini duymaktayız. Bu uygulamalarla birlikte mülkiyeti kamuya ait pek çok kuruluşun da özelleştirildiği ve bunun sanayi, hizmet ve tarım sektöründe olumlu ya da olumsuz bir etki meydana getireceği muhakkaktır. Bundan dolayı özelleştirmenin sanayi, hizmet ve tarım sektörlerinde nasıl bir etki meydana getirdiği tezin konusunu oluşturmuştur.

Özelleştirme uygulamalarının dünyadaki gelişimine baktığımızda özelleştirmenin değişen ekonomik sistemleriyle birlikte ekonomik yaşama girdiği görülmektedir. 1929 Buhranından sonra ekonomiye hakim olan Keynesyen politikalar 1980'lere kadar uygulanmıştır. 1980'li yıllar dünya ekonomisinde liberal ekonomi politikalarının hâkim olduğu yıllar olmuştur. Bu yıllarda küresel sermaye hareketlerinin önündeki sınırlamaların kaldırılması, özel sektöre teşviklerin verilmesi, devletin iktisadi yardımlardan çekilmesi ve özelleştirmeler gibi devletin faaliyet alanlarının daraltılan uygulamalar ortaya çıkmıştır. Ekonomideki liberalleşmeye bağlı olarak İngiltere'de Thatcher, A.B.D.'de Reagan yönetimi ile kamu iktisadi teşebbüslerinin özelleştirilmesi gündeme gelmiştir. Dünyada bu gelişmeler yaşanırken Türkiye'de dışa kapalı, ithal ikameci sanayileşme ve büyüme politikası ihracata dayalı, dışa açık bir sanayileşme ve büyüme politikasına dönüşmüştür. 24 Ocak Kararları ile Kamunun ekonomideki payı azaltılarak özel kesimin öne çıkarılması gündeme gelmiştir. Buna bağlı olarak özellikle 1983 yılından sonra özelleştirme uygulamaları başlamıştır.

Kardemir, Sümerbank'a bağlı bir kuruluş iken 1955 yılında Sümerbank'tan ayrılarak bağımsız bir İktisadi Devlet Teşekkülü haline gelmiş ve "Türkiye Demir ve Çelik İşletmeleri Genel Müdürlüğü" adını almıştır. Bunun sonucunda kuruluş

özelleştirme kapsamına alınmıştır. Kardemir'in özelleştirilmesinde kullanılan yöntem Çalışanlara Satış ya da Devir Yöntemi olmuştur.

Türk Telekom'un geçmişine baktığımızda 1954 yılından beri KİT statüsünde yer aldığı görülmektedir. Özelleştirildiği yıl olan 2005'e kadar ise sunduğu telefon, posta, telgraf, uydu haberleşmesi gibi hizmetlerle tekel konumunu sürdürmüştür. Bu kurum 2005 yılında %55 hisse karşılığında blok satış yöntemiyle özelleştirilmiştir. Bu noktada iletişim gibi devletin ve özel kesimin temel gereksinimini karşılayan bu kuruluşun Britanya ve Fransa gibi bazı Avrupa ülkelerinde uygulandığı gibi özelleştirilmesi daha uygun olabilirdi. Britanya ve Fransa'da uygulanan özelleştirmelerde devlet stratejik önemi olan kuruluşları özelleştirirken kamu çıkarlarını gözeten, koruyan ve ülke güvenliğine zarar verebilecek durumlarda devlete veto hakkı tanıyan ve devlete ayrıcalıklı mülkiyet hakkı veren altın hisse yöntemini uygulamaktadır.

Et ve Balık Kurumu Türkiye'de hayvancılığın ve balıkçılığın geliştirilmesi amacıyla 1952 yılında kurulan bir KİT olmuştur. Et ve Balık Kurumu'nun misyonu sosyal devlet anlayışı gereği maddi imkânları olmayan kesimlere yönelik et ihtiyacını karşılamaktır. Bu ihtiyaç Et ve Balık Kurumu'nu farklı şehirlerde açtığı satış mağazaları aracılığı ile gerçekleştirilmektedir. Ancak kurum 1992 yılında YEMSAN ve SEK gibi kuruluşlarla özelleştirilmiştir. Gerekçe liberal iktisat politikaları gereği devletin faaliyet alanlarının daraltılarak devletin kesim işleriyle uğraşmaması, bunu özel sektörün yapmasıdır. Burada dikkat edilmesi gereken husus özelleştirilen kurumu devralacak firmanın piyasada tekel oluşturmaması ya da diğer büyük firmalarla kartel şeklinde bir örgütlenmeye giderek piyasaya hâkim olmaması ve etkin bir denetim mekanizmasının geliştirilmesidir.

Analiz kısmında Kardemir, Türk Telekom, Et ve Balık Kurumu'nun özelleştirilmesinde özelleştirme öncesi ve özelleştirme sonrası veriler karşılaştırılarak istatistiki bir sonuç çıkarılmıştır. Kullanılan bu veriler her bir kuruma ait öz sermaye karlılığı ve aktif karlılığı verileri olup istatistiki olarak bağımsız iki grubun ortalaması karşılaştırılmıştır. Bu verilerden öz sermaye karlılık verisini elde etmek için Kardemir, Türk Telekom, Et ve Balık Kurumu'nun özelleştirme öncesi ve özelleştirme sonrasına ait öz sermaye verileri ve net kar verilerine ulaşılmıştır.

Aktif bir işletmenin bir hesap dönemi içerisinde sahip olduğu tüm varlık ve alacakları göstermektedir. İşletmeler bu varlıkları elde etmek için kullandığı borçları

bilançolarında vadesi bir yıldan kısa olanları kısa vadeli yabancı kaynaklar grubunda izlerken vadesi bir yıldan uzun olanları uzun vadeli yabancı kaynaklar grubunda göstermektedirler. Öz sermaye ise işletmenin kısa ve uzun vadeli kaynaklar dışında kalan işletme tarafından sağlanan kaynakları göstermektedir. Net kar ise işletmenin vergi ve diğer yasal yükümlülüklerini yerine getirdikten sonra kalan kardır. Aktif karlılık verilerinin elde etmek için de Kardemir, Türk Telekom, Et ve Balık Kurumu'nun özelleştirme öncesi ve özelleştirme sonrasına ait toplam aktif ve net kar verilerine ulaşılmıştır. Bu veriler $\text{Öz Sermaye Karlılığı} = \frac{\text{Net Kar}}{\text{Özsermaye}} \times 100$, $\text{Aktif Karlılığı} = \frac{\text{Net Kar}}{\text{Toplam Aktif}} \times 100$ formülü ile elde edilmiş olup, sonuçlar Excel 1997-2003 programında veri çözümlene ile tahmin edilmiştir. Sonuçlara göre Kardemir, Türk Telekom, Et ve Balık Kurumu'nun özelleştirilmesinin öz sermaye karlılığı ve aktif karlılık üzerinde olumlu bir etkisinin olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Yani özelleştirme örnek olarak incelediğimiz kurumlarda öz sermaye karlılığını ve aktif karlılığı arttırmamıştır. Ancak sadece öz sermaye karlılığı ve aktif karlılık sonuçlarından yola çıkarak özelleştirmenin sanayi, hizmet ve tarım sektörlerinde olumsuz bir etkisi olduğu söylenemez. Özelleştirmenin etkisini açıklamada öz sermaye karlılığı ve aktif karlılık dışında başka faktörler de göz önünde bulundurulmalıdır. Bu faktörleri zaman içerisinde ekonomik yapının, enflasyonun, faizlerin ve piyasa koşullarının değişmesi olarak sıralamak mümkündür. Bu faktörler aktif karlılık ve öz sermaye karlılığı üzerinde etkiler meydana getirmektedir. Örneğin enflasyonun ve faizlerin yüksek olduğu bir ekonomik yapıda enflasyon işletmelerin varlıklarının değerini ve net kar rakamlarını olduğundan yüksek göstermektedir. Bu durum da öz sermaye karlılığı ve aktif karlılığı etkilemektedir.

Piyasa koşullarının farklılığı da öz sermaye karlılığı ve aktif karlılığı etkilemektedir. Özellikle teknolojinin gelişmesi ve mobil hat uygulamalarının yaygınlaşması birlikte mobil telefon hizmeti sunan özel firmaların artması tekel konumunu sürdüren Türk Telekom'un karlılığını ve öz sermaye karlılığı ve aktif karlılığını etkileyen bir durumdur.

Sonuç olarak özelleştirmenin sanayi, hizmet ve tarım sektörlerinde bir etkisinin olmadığı, özelleştirmenin işletmelerin öz sermaye karlılığı ve aktif karlılığını etkileyen enflasyon, faiz, ekonomik koşullar gibi diğer faktörlerle birlikte dikkate alınması gerektiği söylenebilir.

Kaynakça

- Akalın, Güneri (1986). “Kitler ve Özelleştirilmeleri”, *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, Cilt: 41, Sayı: 1-4, s.46
- Aktan, Can (1994). *Kamu Ekonomisinden Piyasa Ekonomisine Özelleştirme*, Ankara.
- Albayrak, Cemil (1990). “Özelleştirme ve Sermayeyi Tabana Yayma Amacı, Dünyada ve Türkiye’de Özelleştirme Konulu Sempozyum”, O.D.T.Ü, Ankara.
- Alper, Yusuf (1994). *İktisadi Amaçları ve Sosyal Sonuçlarıyla Özelleştirme*, Sağlık-İş Yayınları, Ankara.
- Alper, Yusuf (1995). *Özelleştirme, Türkiye Sağlık İşçileri Sendikası Yayınları*, Ankara.
- Alper, Yusuf (1994). “Bitmeyen Senfoni Özelleştirme”, *Çimento İşveren Dergisi*, Cilt:8, Sayı:6, s.16.
- Altun, Hüseyin (1997). *Özelleştirme, Süreç Yayınları*.
- Apak, Sudi (1993). *Türkiye’de ve Gelişmekte Olan Ülkelerde Ekonomik İstikrar Uygulamaları*, Anahtar Yayınevi, İstanbul.
- Aral Sadi ve Cevger Yavuz (2000). “Türkiye’de Cumhuriyet’ten Günümüze İzlenen Hayvancılık Politikaları”, Türkiye – 2000 Hayvancılık Kongresi.
- Atasoy, Veysel (1993). *Türkiye’de Kamu İktisadi Teşebbüsleri ve Özelleştirme*, ANKARA.
- Arıoğlu, Ergin (1994). *Dünyada Ve Türkiye’de Özelleştirme*, Türkiye Maden İşçileri Sendikası Yayınları, Ankara.
- Balkır, Zehra Gönül (1982). “Özelleştirmeye Kurumsal Bir Yaklaşım ve Türkiye’de Özelleştirme”, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Boratav, Korkut (1992). *İktisat Tarihi (1908-1980)* Cem Yayınları, İstanbul.
- Bulungiray, Naim (2006). “Özelleştirmenin Sosyoekonomik Etkileri Üzerine Bir Uygulama: Kardemir Örneği”, Yüksek Lisans, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı İktisat Politikası Bilim Dalı, İstanbul.
- Cevizoğlu, Hulki (1998). *Özelleştirme*, Beyaz Yayınları.
- Çakmakçı, Akın (1999). *Türkiye’nin Teknoloji Tarihi*, 2.Teknoloji Kongresi, İstanbul.

Çetinkaya, Özhan (2007). *Türkiye’de Devlet işletmeciliği ve Özelleştirme*.

Çetinoğlu, Hulusi (1993).”MESS İşveren Gazetesi”, Sayı:644, s.3

Dereli, Toker (1993). “Özelleştirmenin Endüstri İlişkilerine Etkileri”, *Basisen Dergisi*, Sayı:51, s.24.

Dikbaş, Yılmaz (1997). *Özelleştirme Sömürgeleştirme*, Kaynak Yayınları, İstanbul.

Dobb, Maurice (1992). *Kapitalizmin Gelişimi Üzerine İncelemeler.*(Çev : F. Akar), İstanbul : Bilge Yayınevi.

Doğan, Yahya (1993). *Kamu İktisadi Teşebbüsleri ve Özelleştirme*, Fakülteler Kitapevi Yayını, İzmir.

Duran, M. (1985). “KİT’lerin Özelleştirilmesi Sorunu”, *Yeni İş Dünyası Dergisi*, Sayı:66.

Eaton, John (1990). *Ekonomi Politik.* (Çev: Şiar Yalçın), Ankara: Bilim ve Sosyalizm Yayınevi.

Endüstri Mühendisliği Müdürlüğü,1994 Yılı Prodüktivite Araştırması.

Enerji-Birsen (2010).*Özelleştirme Politikalarında Çalışanlar ve Verimlilik Analizi*, Ankara.

Engels, Frederich (1993). *Ütopik Sosyalizm ve Bilimsel Sosyalizm.* (Çev: Öner Ünalın), Sol Yayınları, Ankara.

Erkal, Mustafa E. (1990). *Bölge Açısından Azgelişmişlik*, Der Yayınları, İstanbul.

Gümüş, Ahmet Tahir (2007). “*Türkiye’de Özelleştirme ve Çalışma Hayatı*”, Yüksek Lisans, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Çalışma Ekonomisi Ve Endüstri İlişkiler Anabilim Dalı Çalışma Ekonomisi Bölüm Dalı, İstanbul.

Güner, Nezih (1993), “Özelleştirme: Doğu Avrupa’da Özelleştirme”, *Görüş Dergisi*, Sayı:11.

Fındıkoğlu, F. (1963). “Karabük Sanayileşmesi ve İçtimai Tesirleri”, *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi İktisat ve İçtimaiyat Enstitüsü Dergisi*, Cilt: 31

Fındıkoğlu, F. (1961). “Karabük ve Çalışma Sosyolojisi İle Alakalı Problemleri”, *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, Cilt:21

- Giz, Deniz (2003). *Özelleştirme ve Karşılaştırmalı Türkiye Uygulaması*, Filiz Kitapevi, İstanbul.
- Güzel, A. (1993), “Alt İşveren Taşeron Uygulamasının Endüstri İlişkileri Sistemine Etkileri”, *Çimento İşveren Dergisi*, Cilt: 7, Sayı:5.
- Güney, Murat (2003). “*Türkiye’de Özelleştirme Çalışmaları ve Türk Telekomünikasyon AŞ’nin Özelleştirilmesi*”, Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi Anabilim Dalı, Konya.
- Hak-İş, Dergisi (1991). “49. Hükümet Programı”, Cilt: 18.
- Işıklı, Alparslan (2000). “Yeni Dünya Düzeninde Emek Sermaye Çelişkisi”, *Mülkiye Dergisi*, Cilt:24, Sayı:224.
- Işıklı, Alparslan (1995).*Ücret ve İstihdam Politikaları ve Özelleştirme, Özelleştirmenin Sosyal, Ekonomik ve Siyasi Boyutları*, Türk Kamu İşletmeleri Birliği Sempozyum ve Panel Notları.
- İşgüden, Tamer (1985). *Makro İktisat*, Bilim Teknik Yayınevi, İstanbul.
- Kalmbach, Peter (1987). *Daha Çok Özel Teşebbüs Daha Az Devlet*. (Çev.: Alparslan Işıklı), İstanbul: Alan Yayıncılık.
- Karaca, Ergün (1997). “*Sermayeyi Tabana Yayan Özelleştirme Uygulamalarında Yönetim Biçimi Olarak Yönetime Katılma*”, Yüksek Lisans Tezi, Uludağ Üniversitesi, Bursa.
- Karagöz, Hakan (2009).*Dünyada ve Türkiye’de Özelleştirme Uygulamaları*, Konya Ticaret Odası Yayınları, Konya.
- “Kardemir’de Ne Değişti” (22 Ekim1996). *Evrensel*, s.23
- Kardemir A.Ş. (1995-2012) *Faaliyet Raporları*.
- KARLUK, Rıdvan (1990). *Türkiye’de Kamu İktisadi Teşebbüsleri*, Gerçek Yayınevi, Ankara.
- Kazgan, Gülten (1989). *İktisadi Düşünce ve Politik İktisadın Evrimi*, Remzi Kitapevi, İstanbul.
- Keyder, Çağlar (1984). *Kriz Üzerine Notlar*, Türkiye ve Dünyada Yaşanan Ekonomik Bunalım Yurt Yayınları, Ankara.

- Kilci, Metin (1994). “*KİT’lerin Özelleştirilmesi ve Türkiye Uygulaması*” , DPT Uzmanlık Tezi, Ankara.
- Korkut, Esra (2008). “*Özelleştirme ve Endüstri İlişkileri, Çimento Sektörü (Sivas Çimento Fabrikası Örneği)*”, Yüksek Lisans Tezi, Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sivas.
- Kök, Recep (1993). *KİT Özelleştirme Modelleri ve Türkiye Üzerine Bir Uygulama*, Erzurum.
- Kurtkan, Amiran (1963). “Karabük Çalışma Müessesesi ve Sosyal Şartları”, *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi İktisat ve İçtimaiyat Enstitüsü Dergisi*, Cilt: 31.
- Köfteoğlu, Fehmi (1994). “Krizden Çıkış İçin Son Hamle Özelleştirme”, *İktisat Dergisi*, Cilt: 348.
- Maillet, Jean (1983). *İktisadi Olayların Evrimi 18.yy’dan Bugüne*. (Çev: Ertuğrul Tokdemir), İstanbul: Remzi Kitapevi.
- Marx, Karl (1993). *Kapital*. (Çev: Alaattin Bilgin), Ankara: Sol Yayınları.
- Müftüoğlu, Özgür (1996). “*Özelleştirmenin Çalışma Yaşamına Etkileri ve Bir Alan Araştırması: A.E.L.*”, Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi. Sos. Bil. Enstitüsü Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Anabilim Dalı Çalışma Ekonomisi Bilim Dalı, İstanbul.
- OAİB Genel Sekreterliği (1998). *Demir Çelik Sektörü Raporu*.
- Oktar, Suat (1991). “Doğu Avrupa’nın Yeni Slogani: Karl Marks Öldü Yaşasın Adam Smith”, *Banka ve Ekonomik Yorumlar Dergisi*, Sayı:6, s.37
- Orhan, Osman (1989). *Keynesyen ve Monetarist İstikrar Politikaları*, Bilim Teknik Yayınevi, İstanbul.
- Önder, İzzettin (1993). “Özelleştirme Konusuna Alternatif Yaklaşım”, *Basisen Dergisi*, Cilt: 51,s.20.
- Özgüven, Ali (1984). *İktisadi Düşünceler-Doktrinler ve Teoriler*, Filiz Kitapevi, İstanbul.
- Özmen, Selahattin (1987). *Türkiye’de ve Dünyada Kitlerin Özelleştirilmesi*, Met/Er Matbaası, İstanbul.
- Özgür, Özlem (1976). *100 Soruda Sanayileşme ve Türkiye*, Gerçek Yayınevi, İstanbul.

- Petrol-İş (1989), *Özelleştirme Üzerine*, Petrol-İş Yayınları, İstanbul.
- Sammel, P. (1987). *Özelleştirme ve Kamu Sektörü*. (Çev: Candan Köse), Ankara: TOBB Yayını.
- Sarıaslan, Halil-Erol, Cengiz (1993). *Türkiye’de KİT’lerin Özelleştirilmesi Sorunu ve Sistematik Yaklaşım Önerisi*, Ankara: TOBB Yayınları.
- Sarısu, Ayhan (2003). *Dünyada ve Türkiye’de Özelleştirme*.
- Savaş, Vural (1986). *Keynesyen İktisat Yıkılırken*, Beta Basım Yayım Dağıtım AŞ, İstanbul.
- Savaş, Vural F. (1997), *İktisadın Tarihi, Liberal Düşünce Topluluğu*, Avcıoğlu Matbaacılık, İstanbul.
- Soyer, M. Polat (1998). *Türkiye’de Özelleştirmenin İş Hukuku Alanında Ortaya Çıkardığı Sorunlar*, Kamu İşletmeleri İşverenleri Sendikası Yayınları, Ankara.
- Şener, Orhan (1996). *Kamu Ekonomisi*, Beta Basım Yayım, İstanbul.
- Şenses, Fikret (1995). *Özelleştirme, Kamu Girişimciliği ve Sanayileşme*, Birikim Yayınları.
- Tamer, Meral (2001, 9 Aralık). “1 Trilyon Dolarlık Özelleştirme”, *Milliyet*, s.6.
- Talas, Cahit (1989). *Ekonomik Sistemler*, Sevinç Matbaası, Ankara.
- Talas, Cahit (1990). *Toplumsal Politika*, İmge Kitapevi, Ankara.
- Tasarrufların Teşviki ve Kamu Yatırımlarının Hızlandırılması Hakkında Kanun, Kanun No. 2983
- T.C. Özelleştirme İdaresi Başkanlığı, *Türkiye’de Özelleştirme*, ÖİB Yayınları, Ankara.
- Tekeoğlu, Muammer (1993). *İktisadi Düşünceler Tarihi*, Çukurova Üniversitesi Basımevi, Adana.
- TMMOB, (2005). *20. Yılında Türkiye’de Özelleştirme Gerçeği Sempozyumu*, Türkiye Mühendis ve Mimar Odaları Birliği Yayınları, Ankara.
- TOBB (1993). *Özelleştirme İhtisas Raporu*, Ankara.
- Turanlı, Rona (1998). *İktisadi Düşünce Tarihi*, Beta Basım Yayım Dağıtım AŞ., İstanbul.

Tümer, Ebru Özüm (2004). “*Türkiye’de Özelleştirmenin Ücret Ve İstihdam Üzerindeki Etkisi*”, Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Çalışma Ekonomisi Ve Endüstri İlişkileri Anabilim Dalı, Ankara.

Türk Demokrasi Vakfı (1994). *Türkiye’de Özelleştirme, Araştırma Raporu*, Ankara.

Türk-İş Araştırma Merkezi (1998). *Özelleştirmeye Karşı Sosyal Devleti Koruma Raporu*, Ankara.

Türk Mühendis ve Mimar Odaları Birliği Metalürji Müh. Odası (2004). 2004 Kardemir Raporu.

Türk Telekom Faaliyet Raporu (2000). *2000 Yılı Faaliyet Raporu*

Türk Telekom Faaliyet Raporu (2001). *2001 Yılı Faaliyet Raporu*

Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu (1989). *TİSK İnceleme Yayınları*.

Tüsiad, (1986), *KİT’lerin Halka Satışında Başarı Koşulları*, Tüsiad Yayınları, İstanbul.

Ulaştırma Bakanlığı (1987). *Türkiye’de Haberleşme*, Ankara.

Uyanık, Sırrı (1993). “İngiltere’de Özelleştirme: Metotlar, Hedefler ve Sonuçları” , *Türk İdare Dergisi*, Cilt:65, Sayı:399.

Varlıer, Oktay (1977). *Sanayileşme ve Bölgesel Dengesizlik*, TMMOB Yayınları, Ankara.

http://www.aucc.ca/_pdf/english/programs/cepra/carruthers_slides.pdf (Erişim Tarihi: 15.07.2012).

<http://idak.gop.edu.tr/ugurkarakaya> (Erişim Tarihi: 15.07.2012).

<http://www.beyaznokta.org.tr> (Erişim Tarihi: 15.07.2012)

http://www.maden.org.tr/genel/bizden_detay.php?kod=111&turu=R (Erişim Tarihi: 08 Şubat 2014).

<http://www.oib.gov.tr/program/uygulamalar/kardemir> (Erişim Tarihi:3 Ağustos 2013)

<http://www.oib.gov.tr/program/uygulamalar/seksut1.htm> (Erişim Tarihi: 16 Ekim 2012)

http://www.oib.gov.tr/telekom/turk_telekom.htm (Erişim Tarihi: 16 Ekim 2012)

<http://www.olay07.com/index.php?lng=tr§ion=articles&mod=display&athid=23&objtid=1614> (Erişim Tarihi: 16 Ekim 2013)

www.pm.gov.hu (Erisim Tarihi:09.Ocak 2013)

<http://www.sistems.org/erdemir4.htm> (Erişim Tarihi: 08 Şubat 2014).

<http://www.sjsu.edu/faculty/watkins/privpoland.htm> (Erişim Tarihi:17.08.2013).

http://www.sosyalsiyaset.net/documents/kardemir_ornegi.htm (Erişim Tarihi:16.07.2012)

<http://www.telekom.gov.tr/t-tarihce.html> (Erişim Tarihi:15 Temmuz 2002).

http://www.tk.gov.tr/kutuphane_ve_veribankasi (Erişim Tarihi:17.07.2012)

<http://www.tmmob.org.tr/modules.php?op=modload&name=News&file=article&sid=837> (Erişim Tarihi: 20 Ekim 2013).

<http://www.tinvestorrelations.com/files/pdf/tr/evrakCantasi/2011/2011-ys-basin-bulteni.pdf> (Erişim Tarihi:17.07.2012)

http://www.tuik.gov.tr/VeriBilgi.do?alt_id=46 (Erişim Tarihi:15 Haziran 2013)

<http://www.worldsteel.org/media-centre/press-releases/2014/World-crude-steel-output-increases-by-3-5--in-2013.html> (Erişim Tarihi:08 Şubat 2014).

<http://ydk.gov.tr>. (Erişim Tarihi: 05 Kasım 2012)

Yaman, Arslan (1993). Kamu İktisadi Teşebbüsleri ve Özelleştirmeleri, Başbakanlık Kamu Ortaklığı İdaresi, Ankara.

Yazıcı, Erdiñç (1992), Sosyokültürel Değişme Sürecinde Karabük'te İşçi Ailesi, Özçelik – İş Sendikası, Araştırma Dizisi No: 1.

Yıldırım, Bayram (1997). *Kamu İşletmeleri ve Sendikalar*, Kamu Girişimciliği, TMMOB Yayınları, İstanbul.

Yılmaz, Erol (2002). *Ekonomik Perspektiften KİT'ler*, Özelleştirme ve Uygulama, Ankara, 2002, s.42.

Yılmaz, Kamil (1999). *Türk Telekomünikasyon Sektöründe Reform*, Koç Üniversitesi Yayınları İstanbul.

Zengin, Eyüp (1999). *Yerel Yönetimlerde Özelleştirme*, Mimoza Basım Yayım. Konya.

Zeytinoğlu, Erol (1981). *Ekonomik Sistemler İ.İ.T.İ.A* Ekonomi Fakültesi Yayınları, İstanbul.

Ekler

Ek 1:Kardemir Öz Sermaye, Aktif ve Net Kar Verileri

	Net Kar Zarar	Öz Sermaye	Aktif
1976	4.223.568,00	38.236.146,00	51.632.187,00
1977	4.021.326,00	32.996.784,00	48.236.580,00
1978	5.223.614,00	31.461.448,00	45.889.143,00
1979	4.368.714,78	28.513.554,62	51.498.651,00
1980	4.569.723,71	25.551.326,00	52.487.132,00
1981	4.231.689,69	22.643.877,69	51.698.214,00
1982	2.454.698,45	14.875.378,43	42.531.496,00
1983	-745.829,00	7.212.881,00	36.876.438,00
1984	1.362.546,00	8.256.978,00	11.059.202,00
1985	2.281.489,00	9.586.923,00	13.564.906,00
1986	3.487.612,00	11.417.345,00	19.845.863,00
1987	1.915.632,00	12.369.842,00	34.568.256,00
1988	4.836.231,00	16.891.236,00	28.359.813,00
1989	-3.099.129,00	18.631.988,00	32.487.963,00
1990	-8.607.652,00	23.601.361,00	38.691.235,00
1991	-1.341.964,00	25.986.120,00	41.320.689,00
1992	-1.428.236,00	13.268.930,00	36.984.231,00
1993	-1.278.694,00	14.597.461,00	41.236.897,00
1994	-8.624.581,00	12.321.032,00	36.874.461,00
1995	2.848.393,00	9.153.312,00	10.127.227,00
1996	2.190.195,00	14.857.012,00	18.725.070,00
1997	6.321.896,00	26.209.814,00	41.787.781,00
1998	-1.403.733,00	36.104.639,00	73.144.014,00
1999	-30.448.967,00	28.440.142,00	111.679.568,00
2000	-39.513.540,00	27.073.674,00	154.928.422,00
2001	-118.635.757,00	50.322.063,00	194.691.934,00
2002	-121.915.763,00	949.440.139,00	267.938.877,00
2003	114.199.996,00	174.711.160,00	535.969.627,00
2004	121.081.426,00	295.792.589,00	571.301.966,00
2005	6.532.187,00	329.163.831,00	533.674.085,00
2006	99.369.327,00	428.533.158,00	758.816.935,00
2007	124.602.313,00	510.248.381,00	884.501.709,00
2008	25.669.132,00	861.567.513,00	1.285.000.367,00
2009	72.278.910,00	789.289.089,00	1.219.471.469,00
2010	21.084.192,00	810.440.627,00	1.403.660.608,00
2011	185.196.061,00	994.629.947,00	1.327.795.478,00
2012	194.241.472,00	1.143.655.066,00	2.171.080.653,00
2013	44.050.329,00	1.187.489.320,00	2.456.716.279,00

Ek 2: Türk Telekom Öz Sermaye, Aktif ve Net Kar Verileri

	Net Kar Zarar	Öz Sermaye	Aktif
1996	102.282.000,00	109.296.000,00	162.302.000,00
1997	122.358.000,00	278.963.000,00	418.020.000,00
1998	312.914.000,00	563.873.000,00	877.584.000,00
1999	301.096.000,00	707.642.000,00	1.068.402.000,00
2000	302.036.000,00	712.804.000,00	1.119.542.000,00
2001	409.941.000,00	11.593.745.000,00	17.489.162.000,00
2002	572.212.000,00	16.182.944.000,00	21.313.845.000,00
2003	1.292.057.000,00	13.033.810.000,00	17.489.162.000,00
2004	-1.420.755.000,00	11.973.541.000,00	18.420.589.000,00
2005	1.762.408.000,00	7.690.359.000,00	12.872.298.000,00
2006	2.208.349.000,00	6.410.463.000,00	13.025.367.000,00
2007	2.508.197.000,00	6.122.862.000,00	12.706.985.000,00
2008	-1.723.000.000,00	5.113.607.000,00	12.659.446.000,00
2009	1.859.748.000,00	5.421.966.000,00	13.401.362.000,00
2010	2.450.857.000,00	6.174.766.000,00	15.100.021.000,00
2011	2.068.676.000,00	5.769.371.000,00	16.174.407.000,00
2012	2.637.107.000,00	6.455.148.000,00	17.207.850.000,00
2013	1.303.045.000,00	5.327.609.000,00	18.244.515.000,00

Ek 3: Et ve Balık Kurumu Öz Sermaye, Aktif ve Net Kar Verileri

	Net Kar	Öz Sermaye	Aktif
1970	5.013.642,99	55.701.714,33	59.126.336,00
1971	4.021.318,98	32.534.494,20	54.897.146,20
1972	-2.236.984,47	30.933.236,22	47.601.849,70
1973	5.022.631,48	36.223.147,99	41.855.262,33
1974	4.026.568,96	39.201.321,78	38.421.631,49
1975	-3.987.362,21	34.304.024,56	42.656.529,16
1976	4.051.109,64	40.961.674,82	45.721.986,34
1977	3.375.924,70	37.309.328,49	41.316.429,00
1978	2.449.872,80	32.884.198,66	21.236.419,00
1979	2.085.000,30	47.929.995,14	52.521.659,70
1980	2.698.458,74	51.326.451,78	58.691.541,20
1981	1.936.213,00	60.841.654,77	62.908.086,67
1982	1.782.052,00	34.544.941,00	11.091.317,00
1983	-5.950.311,00	36.598.695,00	6.274.147,00
1984	4.099.814,00	28.926.357,00	39.494.753,00
1985	5.454.000,00	30.117.000,00	40.520.000,00
1986	9.427.623,00	37.874.000,00	45.797.000,00
1987	-9.104.007,00	23.369.154,00	25.075.286,00
1988	10.364.523,00	35.489.769,00	40.234.561,00
1989	12.697.569,00	53.234.654,00	44.258.017,00
1990	21.745.697,00	55.250.362,00	55.321.698,00
1991	-10.478.545,00	60.245.754,00	60.737.847,00
1992	18.716.843,00	68.383.792,00	70.682.869,00
1993	16.588.374,00	74.280.601,00	80.429.745,00
1994	-13.285.325,00	85.358.025,00	59.658.432,00
1995	14.148.417,00	95.552.075,00	67.107.582,00
1996	17.119.585,00	55.138.528,00	77.504.407,00
1997	33.554.387,00	76.735.499,00	85.500.889,00
1998	40.397.898,00	67.598.841,00	69.890.693,00
1999	-57.844.897,00	61.265.148,00	49.085.691,00
2000	49.871.256,00	60.132.698,00	52.256.978,00
2001	-38.054.976,00	94.577.136,00	70.075.436,00
2002	54.143.698,00	83.032.568,00	100.410.962,00
2003	61.782.000,00	57.166.000,00	83.958.000,00
2004	42.172.000,00	63.791.000,00	73.206.000,00
2005	-38.700.000,00	59.440.000,00	64.900.000,00
2006	-38.600.000,00	52.300.000,00	69.600.000,00
2007	-34.500.000,00	49.300.000,00	77.200.000,00
2008	-40.200.000,00	46.200.000,00	76.200.000,00
2009	-28.700.000,00	87.300.000,00	138.300.000,00
2010	-81.000.000,00	136.500.000,00	316.500.000,00
2011	-48.900.000,00	156.600.000,00	288.000.000,00
2012	-25.100.000,00	173.600.000,00	334.500.000,00
2013	26.700.000,00	210.000.000,00	360.000.000,00

